

**Комунальний вищий навчальний заклад
«Харківська академія неперервної освіти»**

***Реалізація цілей сталого
розвитку в контексті
концептуальних
перетворень освітньої
системи України***

***Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції***

(Електронний збірник)

**Харків
2024**

УДК 37.011 (477)
Р 31

Загальна редакція

Покроєва Любов Денисівна, доктор філософії, доцент, ректор Харківської академії неперервної освіти, заслужений працівник освіти України

Укладач:

Грінченко Олександр Іванович, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти Харківської академії неперервної освіти

Реалізація цілей сталого розвитку в контексті концептуальних перетворень освітньої системи України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 19–20 грудня 2024 року). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2024. – 116 с.

Електронний збірник включає статті та тези учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація цілей сталого розвитку в контексті концептуальних перетворень освітньої системи України», що проходила 19–20 грудня 2024 року. Видання містить ґрунтовні, цікаві, корисні та змістовні матеріали з реалізації цілей сталого розвитку в освіті. Сподіваємось, що опрацювання та використання їх сприятиме популяризації ідей освіти для сталого розвитку в закладах освіти.

За підбір і вірогідність фактичного матеріалу, точність цитування та посилань відповідають автори статей.

Зміст

Статті, тези	Стор.
Вступне слово <i>Покроєва Л. Д.</i>	5
I. Формування екологічної компетентності як одне із завдань системи освіти в контексті побудови нової української школи	7
Заходи формування в учасників освітнього процесу ЗЗСО компетентності захисту екології та запобігання кліматичним змінам <i>Земенко А. А., Цина А. Ю.</i>	7
Твори художньої літератури як шлях до формування екоосвідомості здобувачів вищої освіти <i>Козій О. Б.</i>	9
Формування в учнів екологічної компетентності під час вивчення географії в базовій школі <i>Логай В. Л.</i>	13
Аспекти підготовки майбутніх фахівців промислової фармації у природничій освіті до формування екологічної компетентності <i>Омельченко П. С.</i>	22
II. Забезпечення якісної освіти та заохочення можливостей навчання впродовж життя як одна із цілей сталого розвитку	25
Стратегічні підходи та практичний досвід неформальної освіти вчителів Харкова в умовах воєнного стану <i>Абазіна Л. В.</i>	25
Соціально-емоційне та етичне навчання дорослих <i>Башкір О. І.</i>	31
Бінарні гостьові лекції – форма партнерської взаємодії студентів мистецьких фахів (реалізація цілей сталого розвитку Інтеграції змісту освіти) <i>Беземчук Л. В.</i>	33
Teaching English for the mixed ability classes of young adults <i>Вlynova N., Bespalova N., Buhai H.</i>	35
Роль міждисциплінарності у підготовці фахівців майбутнього <i>Гончарова О. С.</i>	38
Соціальна політика України у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти <i>Гриньків А. П.</i>	43
Штучний інтелект як інструмент реалізації навчання впродовж життя <i>Дракон Д. С.</i>	47
Інформаційно-комунікаційні технології як чинник сталого розвитку та підвищення якості природничої освіти <i>Єсікова І. В.</i>	49
Освітня реформа: очевидні ознаки та причини гальмування забезпечення якісної освіти <i>Курепін В. М.</i>	51

Системний підхід до управління розвитком професіоналізму вчителів <i>Мармаза О. І.</i>	57
Основні правила безпеки для цифрової особистості <i>Мінаєва Л. М.</i>	63
Артпедагогіка в контексті цілей сталого розвитку (навчання впродовж життя) <i>Панасенко Ю. А.</i>	68
Академічна мотивація здобувачів вищої освіти як психолого-педагогічна проблема <i>Партола В. В.</i>	70
Освіта для сталого розвитку в контексті освітніх пріоритетів НУШ <i>Смирнова М. Є.</i>	74
III. Інтеграція питань сталого розвитку в зміст предметного навчання та виховної роботи	77
Профілактика травматизму як базис реалізації цілей сталого розвитку <i>Астахова М. С.</i>	77
Педагогічні умови формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності для досягнення цілей сталого розвитку з підвищення якості життя <i>Воробйов М. В., Цина В. І.</i>	81
Інтеграція питань сталого розвитку в зміст шкільної географічної освіти <i>Грінченко О. І., Саввіч О. М.</i>	84
Інтеграція Цілей сталого розвитку в освітню та виховну роботу здобувачів вищих навчальних закладів <i>Микитюк С. О., Микитюк В. О.</i>	89
Реалізація ідей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти <i>Остапенко А. С., Капустіна Н. О.</i>	92
Сталий розвиток і економічне зростання країн світу як зміст предметного навчання з географії <i>Прилуцька Т. Д.</i>	97
Штучний Інтелект: можливості та ризики для духовно-інтелектуального розвитку студентів гуманітарних дисциплін <i>Сладких І. А.</i>	99
Освітня інтеграція мистецтв як інструмент реалізації цілей сталого розвитку <i>Юр'єва К. А.</i>	102
IV. Взаємодія закладу освіти й громади з метою реалізації цілей сталого розвитку	110
Воєнний екоцид в Україні на прикладі ґрунтового покриття Харківської області: наслідки та перспективи <i>Костенко Л. В.</i>	110

Наукові матеріали (статті, тези) учасників конференції

Вступне слово

*Покроєва Любов Денисівна,
ректор Харківської академії неперервної освіти,
доктор філософії, доцент, заслужений працівник освіти України*

Всеукраїнська науково-практична конференція з теми «Реалізація цілей сталого розвитку в контексті концептуальних перетворень освітньої системи України» спрямована на популяризацію ефективних форм, технологій, методик і засобів навчання, що застосовуються в освітній системі України для реалізації цілей сталого розвитку в умовах концептуальних змін.

Право на освіту є одним з основних невід'ємних прав, проголошених Загальною декларацією прав людини. З погляду людського розвитку освіта суттєво розширює можливості людини, оскільки позитивно впливає на різні сторони її життєдіяльності, стан здоров'я, суспільну та політичну активність, доступ до знань і вміння ними користуватися як на роботі, так і вдома – у побуті, вихованні дітей тощо.

Однією з передумов досягнення збалансованого (сталого) розвитку суспільства виступають наука і освіта, які водночас є і найважливішими інструментами ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень, розвитку демократії.

На всіх стадіях розробки та втілення концепції сталого розвитку – від з'ясування потреби, формулювання ідей до практичної реалізації – вона потребує міцного, глибокого й розгалуженого науково-теоретичного підґрунтя, а також максимально широкої освітньої та роз'яснювальної роботи.

Цілі сталого розвитку, ухвалені ООН, охоплюють усі сфери життя, але саме освіта залишається їх основою, адже формує мислення, поведінку та цінності. Рівень освіти є однією з трьох складових індексу людського розвитку (разом із ВВП на душу населення та середньою тривалістю життя).

Аналіз найбільших екологічних катастроф світу показує, що однією з основних причин виникнення кризових явищ як у природі, так і в житті суспільства є загальний низький рівень екологічної культури й освіченості.

Загальновизнаним є розуміння збалансованого розвитку як гармонійного поєднання економічних, соціальних і екологічних складових розвитку. Лише досягнення збалансованості між ними забезпечить можливість перейти до такого суспільного розвитку, який не виснажуватиме природні та людські ресурси, а тому матиме можливість тривати досить довго.

Збалансований розвиток – це не суто наукова проблема. Перехід до такої моделі розвитку має також етичний зміст, це зсув у ціннісних орієнтаціях багатьох людей. Як і будь-який суспільний ідеал, концепція збалансованого розвитку є дороговказом для створення суспільства, яке буде розвиватись у гармонії з природою.

Головні принципи збалансованого розвитку : поєднання збереження природи і розвитку суспільства; задоволення основних потреб людини; досягнення рівності

та соціальної справедливості; забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття; підтримання цілісності екосистем.

Концепція збалансованого розвитку передбачає реалізацію цілісної системи принципів діяльності. Принципи збалансованого розвитку поєднані з такими загальнолюдськими моральними принципами, як справедливість, відповідальність перед теперішніми та майбутніми поколіннями, солідарність, ліквідація бідності тощо.

Ключовою ідеєю збалансованого розвитку є розгляд усіх екологічних проблем як важливих соціальних. Відповідно, шляхи вирішення цих проблем також будуть мати не технологічний, а соціальний характер, тобто екологічні проблеми можна буде вирішити лише спільно з іншими соціальними проблемами й тільки шляхом соціальних змін.

Реалізація ідей збалансованого розвитку потребує стратегічного підходу, який би базувався на зміні всієї філософії мислення. Важливо знайти такий тип соціальної організації суспільства, який забезпечить можливість гармонізувати ставлення цього суспільства до природи.

Тому освіті в інтересах сталого розвитку належить зайняти пріоритетну позицію серед концептів сталого розвитку у XXI столітті. Освіта для сталого розвитку та наука стають одним із основних важелів сталого розвитку, інструментом збалансованої діяльності людини, удосконалення науково-технічної бази й технологій виробництва та природокористування з урахуванням можливостей біосфери та необхідності збереження її параметрів.

Освіта для сталого розвитку – освіта, спрямована на набуття знань і навичок, що сприяють формуванню нового екологічно свідомого суспільства, формування нових світогляду, позицій, цінностей, що сприяють розвитку, який є соціально бажаним, економічно життєздатним і екологічно збалансованим.

Головним поштовхом для формування засад якісно нової системи освіти на засадах сталого розвитку є переорієнтація чинних програм освіти на комплексне вивчення соціальних, екологічних, економічних питань з урахуванням місцевих, національних і регіональних умов, а також глобального контексту.

Обговорення та осмислення питань сталого розвитку – унікальна платформа для діалогу між освітянами, науковцями, представниками державних органів і громадськості. Ми маємо можливість спільно обговорити ключові стратегії впровадження цілого сталого розвитку в освіту, поділитися досвідом, презентувати інноваційні ідеї та шляхи вирішення проблем сталого розвитку.

Отже, в умовах сучасних викликів Україна стоїть перед масштабними завданнями трансформації своєї освітньої системи. Серед пріоритетів – інтеграція інноваційних технологій, забезпечення доступності та інклюзивності освіти, розвиток екологічної свідомості та глобальної відповіді на виклики суспільства.

I. Формування екологічної компетентності як одне із завдань системи освіти в контексті побудови нової української школи

Заходи формування в учасників освітнього процесу ЗЗСО компетентності захисту екології та запобігання кліматичним змінам

Земенко А. А., аспірант кафедри теорії і методики технологічної освіти,
Цина А. Ю., завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти,
доктор педагогічних наук
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

Анотація. Розглядаються заходи формування в учасників освітнього процесу ЗЗСО компетентності захисту екології та запобігання кліматичним змінам. Аналізуються такі аспекти освітньої діяльності як зменшення викидів вуглецю, усвідомлення важливості біорізноманіття, підвищення енергоефективності будівель ЗЗСО, оптимізація пересувань учасників освітнього процесу та підвищення ефективності управління відходами в середовищі кампусу закладу освіти.

Ключові слова: компетентність, екологія, кліматичні зміни, ЗЗСО, учасники освітнього процесу.

Стратегія сталого розвитку сучасних ЗЗСО базується на засадах сталого функціонування їхніх кампусів: ми маємо прагнути працювати в екологічно чистий спосіб над тим, щоб зменшити наш вплив на навколишнє середовище, використовуючи відновлювані джерела енергії, зберігаючи воду, зменшуючи відходи та зменшуючи використання продуктів з пластику [1]. В освітній діяльності ми зосереджуємось на таких аспектах [3]:

- викиди вуглецю;
- біорізноманіття;
- будівля;
- пересування;
- відходи.

1. Зменшення викиду вуглецю від діяльності ЗЗСО.

ЗЗСО повинен усвідомлювати, що найближчі роки є критичними в контексті глобального потепління, тому слід прагнути вживати рішучих заходів для досягнення зменшення викидів вуглецю, визнаючи актуальність глобальної кліматичної кризи. Завдяки ретельному плануванню, науковому досвіду та співпраці сучасні ЗЗСО прагнуть досягти значного прогресу для пом'якшення наслідків зміни клімату й забезпечення сталого майбутнього для нових поколінь. У короткостроковій перспективі нашим пріоритетом є якнайбільше скорочення наших викидів шляхом зменшення використання власних автівок учасниками освітнього процесу.

2. Біорізноманіття

Усвідомлюючи важливість зелених насаджень та їх біорізноманіття, сучасні ЗЗСО прагнуть збільшити екологічну цінність зелених насаджень в оточуючому

довкіллі. Довгострокове бачення полягає в тому, щоб збільшити кількість зелених насаджень у закладі освіти й підвищити цінність біорізноманіття. Учасники освітнього процесу постійно підтримують усі регіональні ініціативи та беруть участь у висаджуванні зелених насаджень. Розуміючи цінність дерев як для продукування кисню, так і для покращення ментального здоров'я населення, заклади освіти за останні роки активно висаджують фруктові дерева та кущі на своїх територіях.

3. Будівля

Ми розуміємо, що будівлі, у яких функціонують більшість сучасних ЗЗСО, здебільшого є далеко не новими, будувалися за старими стандартами, коли цілі сталого розвитку не були такими нагальними, а також використовувались інші матеріали та методи будівництва. Ми повинні вивчати, наскільки будівлі ЗЗСО є енергоефективними та відповідають нашим глобальним цілям. При обладнанні навчальних приміщень і рекреації ЗЗСО мають ураховуватися принципи сталого розвитку та намагатися досягти нульового впливу на оточення. На сьогодні триває поступова заміна в навчальних корпусах вікон на енергоефективні, утеплення будівель, використання економних ламп для освітлення, перехід на відновлювальні джерела енергії та обігріву будівель, зменшення використання паперу та пластику, зменшення використання одноразового посуду, зменшення використання води шляхом установа дозаторів подачі води, гнучкий графік роботи.

4. Пересування.

Освітні заклади сьогодні визнають, що поїздки до них або за оперативною необхідністю є проблемою для довкілля, але слід прагнути знайти такі рішення, які зменшують використання забруднюючих транспортних засобів. Екологічні подорожі – це більше ніж просте зменшення викидів шляхом використання доступних екологічно чистих і економічно життєздатних засобів транспорту, які відповідають потребам кожної людини: підтримка екологічно чистих видів транспорту, впровадження вискоєфективних маршрутів і забезпечення інфраструктури для пішоходів і велосипедистів. ЗЗСО сьогодні працюють над розвитком політики та планів дій, які сприятимуть зменшенню нашого впливу на навколишнє середовище через сталий транспорт і створенню здорової та екологічно стійкої спільноти. Для цього учасниками освітнього процесу здійснюється ефективне планування маршрутів поїздок у населених пунктах, використання велосипедів у теплий сезон

5. Відходи

Сучасні ЗЗСО роблять особливий акцент на правильне управління сміттям. Ось кілька заходів, які ми вживаємо для ефективного управління відходами в середовищі кампусу закладу освіти:

- Роздільне збирання сміття: збирання сміття в належні контейнери у прилеглий території навчального закладу з відповідною їх ідентифікацією для пластику, паперу, скла та органічних відходів. Пропагування серед працівників і студентів дотримуватись роздільного збору та інформування їх про його важливість.
- Зменшення використання одноразових предметів: сприяння використанню повторних посуду й контейнерів для їжі та напоїв. Використання ємностей для води для переzapправки, використання багаторазових чашок для кави або чаю. Зменшення використання пластикового і паперового посуду та столових приборів.

- Свідоме споживання та утилізація: пропагування серед учителів і учнів свідомого споживання та утилізації речей. Популяризація практики ремонту та переробки предметів, замість негайного викидання. Організація благодійних акцій, де люди можуть передати непотрібні речі іншим, які можуть їх використати.
- Освіта та свідомість: проведення інформаційних кампаній, семінарів і лекцій з питань сталого управління відходами. Залучення учнівської молоді до проєктів, спрямованих на зменшення відходів і просування екологічних практик [2].

Сучасним ЗЗСО слід віддавати перевагу підходу до управління відходами, який поєднує роздільний збір, переробку та свідоме споживання, щоб створити стале та екологічно відповідальне навчальне середовище. На кожному поверсі ЗЗСО бажано розміщувати контейнери для збору пластикових кришок, класні керівники мають проводити регулярні акції з навчання учнів щодо відповідального управління відходами. Розглянуті підходи до формування компетентності захисту екології та запобігання кліматичним змінам сьогодні виступають одним із завдань системи освіти в контексті її реформування та побудови Нової української школи.

Список літератури:

1. Звіт щодо виконання Цілі сталого розвитку 15 («Збереження екосистем суші») в Україні (2023). URL : https://www.sdg-lens.org/wp-content/uploads/2023/09/Spotlight-Ukraine-SDG-15_UKR.pdf (дата звернення 12.10.2024 р.).
2. Земенко А. А., Цина А. Ю. Формування в учнів 5–9 класів розуміння стратегії збереження екосистем довкілля у процесі трудового навчання. Матеріали І Міжнародного науково-практичного форуму «Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи» (м. Полтава, 26 вересня 2024 р.). За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 593–594.
3. Ціль сталого розвитку №15: Збереження екосистем суші. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729321> (дата звернення 10.10.2024 р.).

Твори художньої літератури як шлях до формування екосвідомості здобувачів вищої освіти

Козій О.Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету

Анотація. *«Володар перснів» став культовою книгою ХХ століття і зробив свого автора, професора-лінгвіста Дж. Р. Р. Толкіна (1892 – 1973) усесвітньо відомим і одним із найпопулярніших письменників. Його трилогія переросла межі літературного твору, стала біля витоків субкультури «толкієністів». Звернувшись до його міфології, вони втілювали принцип навіть не вторинної деміургії, а вже до світотворення третього порядку.*

Ключові слова: *автобіографічний, гендерний та екзистенційний мотиви, автобіографізм, міфотворчість, світотворення.*

Творчість Дж. Толкіна позначена неодноразовим звертанням до автобіографічного матеріалу, до реалій власного життя. Подорожуючи Альпами, він купує листівку з репродукцією художника Мадленера під назвою «Гірський

дух». Зображений на ній білобородий стариган став прототипом Гендальфа у «Хоббіті» та «Володарі перснів». Назва вулиці, на якій спокійно, без пригод і неприємностей жили Більбо та Фродо, називалася Бег-Енд. Цю назву професор узяв від назви ферми, де мешкала його молодша донька. Надзвичайно сильний і невразливий до чар персня у першій частині трилогії «Володар перснів» веселий лісовий господар Том Бомбаділ мав ім'я та зовнішність ляльки, що належала сину Дж. Толкіна. Ймовірно, легенда про падіння Нуменора сягає «Атлантиди» Платона. Та з ранніх літ майбутнього лінгвіста й письменника переслідував сон про величезну хвилю, що, піднімаючись до неба, насувається та накриває собою все навколо. Дж. Толкін називав це «комплексом Атлантиди». Автобіографізм у творчості письменника простежується на рівні особливостей змалювання ним епізодичних персонажів та подій у творах: зокрема, в образі старого куркуля можна побачити риси одного фермера, який якийсь нагримав на малого Рональда за крадіжку грибів, тощо. Філософська казка-притча «Листок Ніггля» була створена Дж. Толкіном для висвітлення основних проблем, з якими стикається творча людина, насамперед письменник. Автобіографізм в алегоричному вигляді присутній у філософській казці «Лист Ніггля». Картина, яку писав художник, – то головна робота для митця, створення якої було продиктоване внутрішнім посилом. Коли зародилася ідея картини, все життя митця почало підпорядковуватися її завершенню. Факти особистого життя письменника також знайшли висвітлення у його творах.

Одним із найгрунтовніших досліджень життя і творчості письменника є біографія, написана його другом Г. Карпентером (в українському перекладі з'явилася 2022 р.).

В українському літературознавстві наявні дисертаційні дослідження, присвячені творчості Дж. Толкіна, зокрема робота О. Тихомирової (Тихомирова, 2003). В. Бойніцький (1997; 1998; 2000) розглядає різні аспекти світотворення у «Володарі перснів», а саме: відокремленість і автентичність створеного світу, співвідношення окремоті Середньої Землі та її подібності до реального світу, ігровий елемент творів письменника тощо.

О. Росстальна досліджує явище ескапізму у творчій свідомості Дж. Р. Р. Толкіна (Росстальна, 2004), а Я.Стріха – особливості перекладу його творів.

Метою статті є спроба прочитання творів митця з точки зору автобіографічних мотивів і звертання до гендерного аспекту. **Завданнями** дослідження є простеження автобіографічних мотивів у творах письменника, особливості втілення ідеї безсмертя, що частково простежується через гендерний аспект і вивчення загальних засад міфотворчості.

Біограф автора «Володаря перснів» Г. Карпентер стверджує, що «чоловіча атмосфера» творів Дж. Толкіна зумовлена стилем життя науковця й письменника. Так, тимчасово розлучений із коханою Едіт, Дж.Толкін «усі задоволення і відкриття [...] мав ділити [...] з людьми своєї статі, тому він мимохідь звик асоціювати більшу частину радощів життя із чоловічою компанією» (Карпентер, 2022, с.75), яка не мала нічого спільного з гомосексуальністю. Тож художній світ Дж. Толкіна переважно чоловічий: холостяк Більбо вирушає в подорож разом із тринадцятьма гномами; дев'ять чоловіків-хранителів персня в першій частині трилогії «Володар перснів» є антиподами дев'яти назгулів – колишніх королів і полководців; головними героями малої прози письменника «Фермер Джайлз із

Хему», «Коваль з Великого Вуттона», «Лист Ніггля» також чоловіки. Рід гномів у деміургійному дискурсі Дж. Толкіна приречений на холостяцьке життя, бо жінки в цьому грубуватому племені народжувалися вкрай рідко, тож його (племені) пристрасну відданість ковальській справі можна розглядати як сублімацію родинної нереалізації. Чоловічим є і світ ентів. Жінки живуть лише в їхніх піснях і переказах. Пошук їх стає для ентів-чоловіків чимось на кшталт релігійного паломництва. Для хоббітів спокійне подружнє життя є нормою для. У пролозі до «Володаря перснів» Дж. Толкін відзначив, що «самітники на кшталт Більбо та Фродо Бегінсів були винятком» (Толкін, 2006, с. 14). Володіння перснем – артефактом влади й злої волі – сублімує героям родинне щастя. У зв'язку з цим згадаймо, що перстень, коло загалом вважається символом вічності, безкінечності та циклічності, а перстень у трилогії Дж. Толкіна є своєрідною літературною квінтесенцією міфологеми кільця. З позицій фрейдівського психоаналізу перстень може бути витлумачений як утілення жіночого начала, цим пояснюємо той потужний вплив, який він чинив на чоловіків. З чотирьох представників племені хоббітів, з Голлумом-Смеаголом включно, котрі певний час володіли перснем, лише садівник Сем знайшов своє місце в новому світі. Фродо не бачить себе у майбутньому свого краю. Довге володіння перснем унеможливорює для нього радості звичайного життя: «Я хотів врятувати свій край, і він врятований, але не для мене. Таке часто трапляється [...] – аби щось зберегти, доводиться від цього відмовлятися» (Толкін, 2006, с. 885).

Письменник хотів, аби «міфи і легенди відображали його власні уявлення про Всесвіт» (Карпентер, 2022, с. 145). Як віруючий християнин, він не міг уявити існування цілісного й організованого світу без Бога. У світі Дж. Толкіна творець «присутній, хоч і залишається незримим» (Карпентер, 2022, с. 144). Аналогії зі Святим Письмом можна провести на прикладі образу Мелькора, найсильнішого з валар, що повторює долю Люципера. У міфології Дж. Толкіна єдиний Бог перебуває поза межами світу. Обов'язки керування різними сферами покладені на могутніх духів – валар і майяр, яких можна порівняти з янголами. Проте якщо у християнських священних текстах янголи з'являються переважно в чоловічій подобі, а в мусульман вони загалом безстатеві, то в Дж. Толкіна статева диференціація чітка й послідовна: валари та майяри (чоловіки) – вали та майї (жінки). Світ божественних сутностей задумувався письменником як гармонійний з сімома чоловічими і сімома жіночими божествами.

По-різному трактує Дж. Толкін долю двох народів після смерті: ельфи відправлялися у покої Мандоса – проміжний вимір між світами життя й смерті, щоб згодом втілитися в нову сутність і жити, нанизуючи один досвід на інший; доля ж людей після закінчення земного життя була нікому невідомою, навіть валарам.

Ельфи, мовою та історією світу яких так захоплювався Дж. Толкін, зображені найпрекраснішими з усіх створінь єдиного бога Еру. Вони безсмертні, тому не мають людських обмежень, їм невідомі хвороби і старість; вони здатні реінкарнуватися. Їхнє життя пов'язане з Ардою (Землею), ельфи здатні відчувати її біль та муки, тож житимуть, допоки існуватиме земля. Вони є ідеалом будь-якого творця. Г. Карпентер відзначив, що ельфи у творах письменника «хоча [...] й можуть грішити та помилятися, проте не є позбавленими божественної прихильності у теологічному сенсі» (Карпентер, 2022, с.150). Сам професор наголошував, що «вони створені людиною за своїм образом і подобою, та позбавлені від обмежень, що її пригнічують, [...] безсмертні, і воля їх владна

втілювати те, що створює їхня уява» (Карпентер, 2022, с.150). У світі Дж.Толкіна ельфи й люди були двома народами, створеними єдиним богом. Кожному племені творцем була визначена доля й місце у світі. Перші покоління людей дар Ілуватара (природну смерть) сприймали як належне. Нуменорці ж під впливом Саурона зажадали вічного життя й були покарані творцем.

Хоч ці народи і схожі між собою, Дж.Толкін лише три рази поєднує їх трагічно-романтичними лініями: «Тричі брали між собою шлюб Ельдари й Едаїни: Лютіен з Береном, Ідриль з Туором, Арвен з Арагорном» (Толкін, 2022, с. 180). Ці шлюби нерівні з огляду на надзвичайну (не в кілька років, а кілька століть) різницю у віці. Ця нерівність і перипетії, що стають на заваді закоханим, до певної міри автобіографічні, адже Дж.Толкін був на чотири роки молодший за дружину, а їхнє кохання витримало перевірку розлукою та заборонаю спілкування. Перший та третій шлюби є одночасно обрамленнями та важливими смисловими центрами міфології Дж. Толкіна.

Серед жінок людського племені Дж. Толкін насамперед виділяє тих, що жили у першу епоху, а саме Халет. Це свідчить про те, що у світі, створеному Дж. Толкіном, знайшлося місце такому способу організації суспільства, як матріархат. Багато в чому на їх прикладі простежуємо реалізацію хрестоматійного образу жінки як берегині вогнища та жертви історичних колізій. Визначальна місія покладена на королівну Рохану Ейовін, що перемогла ватажка назгулів.

Однією з найтрагічніших історій у міфології Дж. Толкіна є легенда про Турина та Ніенор-Нініель, у якій втілилися суто християнські страх і огида перед кровозмісним союзом. Доля розлучає брата й сестру. Коли Турин покинув рідну домівку, Ніенор ще не було на світі. Жажливий та підступний дракон Глаурунг, якого перемагає герой, накладає на його сестру прокляття забуття. Істинний сенс його полягав у тому, що прив'язаність штовхає молодих людей до інцесту. Проте дитині від цього союзу не судилося народитися через самогубство батьків.

Письменник за допомогою шлюбних зв'язків підкреслює доцільність і логічність створеного ним світу: народи Середземелля за задумом автора належать до близьких біологічних видів, тож беруть міжрасові шлюби та творять спільну історію, у якій присутні численні драми. Ці драми лежать в основі основних подій створеної Дж. Толкіном псевдоісторії. Божественні сутності валари й вали як уособлення стихій та моральних категорій перебувають над світом, сутності нижчого рівня – майяри і майї – вливають свою кров у жили дітей Еру завдяки шлюбу між Меліан і дельфійським владикою Тінголом. Від дитини цього шлюбу Тінувіель та смертного Берена ведуть свій родовід напівельфи. На останніх Дж. Толкін поклав роль творців долі, героїв і пророків. Саме нащадок трьох племен Еаренділ переходить на інший, солярний рівень буття.

Світ творів Дж. Толкіна переважно чоловічий. Образи ельфійок, що пов'язали свою долю зі смертними, оповиті атмосферою трагізму та самопожертви.

Зробивши безсмертя логічною частиною свого світу, культовий письменник століття водночас проводить психологічно-творчий експеримент-випробування людини та створює моральний ідеал, вартий вічності в силу досягнення світобудови та власної у ній ролі й місця.

Для створеної Дж. Толкіном міфології характерним є чіткий гендерний поділ. Як віруючий християнин, він не міг уявити існування такого цілісного й організованого світу без Бога.

Світ творів Дж. Толкіна – повісті «Хоббіт...» та роману «Володар перснів», що можуть бути віднесені до жанру героїчного фентезі, – має окремі риси середньовічних лицарських романів. В останніх жінки були або пасивними каталізаторами подій, оскільки шляхетні молодики здійснювали подвиги на їх честь, або жертвами історичних колізій, міжусобних сварок. Часто роль жінок зводилася до військових трофеїв.

У створеному Дж. Толкієном світі жіночі постаті також можуть бути каталізаторами чоловічих подвигів.

Активну участь у міфосторії Дж. Толкіна відіграють переважно ельфійки. У створеному письменником світі мають місце три шлюби між безсмертними та смертними. Жінки з племені ельдарів мужньо зрікаються безсмертя, поєднуючи свою долю з людьми. Доленосна функція героїнь полягає як у керуванні тривалістю власного життя, так і змінами світобудови, оскільки злили воєдино долі двох народів.

Література

1. Бойніцький В. Відокремленість та автентичність створеного світу у романі «Володар Кілець» Дж. Р. Р. Толкієна. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 1998. С. 187–192.
2. Бойніцький В. «Володар кілець» Дж. Р. Р. Толкієна : співвідношення окремоті Середньої Землі та її подібності до реального світу. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2000. С. 46–51.
3. Бойніцький В. Міфологічний всесвіт професора Толкіна. *Зарубіжна література*. 1997. № 4.
4. Бойніцький В. Огляд можливих напрямків літературно-критичного дослідження художніх творів Дж. Р. Р. Толкієна. *Мова у соціальному і культурному контексті*. Київ, 1997. С. 229 – 231.
5. Бойніцький В. Створений світ роману Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Кілець» як ігровий феномен. *Вісник. Іноземна філологія*. Випуск 29. Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. 2000. С. 51–53.
6. Карпентер Гамфрі Дж. Р. Р. Толкін: Біографія. Львів, Астролябія, 2022. 448 с.
7. Росстальна О. Явище ескапізму у творчій свідомості Дж. Р. Р. Толкіна. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (16), 2004. С. 154–156.
8. Тихомирова О. Міфічний квест у літературній спадщині Дж. Р. Р. Толкіна. Автореферат кандидата філологічних наук. Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2003. 20 с.
9. Толкін Дж. Р. Р. Володар перснів. Львів, Астролябія, 2006. 1088 с.
10. Толкін Дж. Р. Р. Сильмариліон. За ред. Крістофера Толкіна. 3-тє видання. Львів, Астролябія, 2015. 576 с.
11. Tolkien J.R.R. The Adventures of Tom Bombadil and Other Verses from the Red Book. London: George Allen & Unwin, [22 November] 1962. 63, [1] p.;

Формування в учнів екологічної компетентності під час вивчення географії в базовій школі

Логай В. Л., заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель географії,
спеціаліст вищої категорії комунального закладу
«Харківська гімназія № 86 Харківської міської ради»

Анотація: Обґрунтовано важливість формування засад сталого розвитку та екологічної компетентності на уроках географії в базовій школі. Зазначено вміння та навички, які розвивають учні при вивченні екологічних проблем у школі на уроках географії в 6 – 9 класах.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічна освіта, екологічна компетентність, наскрізні лінії в освіті.

Уникнути впливу людини на довкілля, зберегти природу в незміненому стані нереально, оскільки, щоб жити, людина повинна створювати необхідні умови для задоволення своїх потреб, тобто здійснювати виробничу та іншу діяльність. Проте в процесі здійснення будь-якої діяльності, пов'язаної з втручанням у навколишнє середовище, неминуче виникають зміни цього середовища. У 1992 році на міжнародній конференції ООН щодо навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро було запропоновано всім країнам світу перейти на шлях сталого розвитку. Вирішити це протиріччя можна лише шляхом відновлення та збереження довкілля, що, не порушуючи природної рівноваги, гарантує людям можливість виживання та подальшого динамічного соціально-економічного розвитку.

Одним із чинників, що впливає значною мірою на поглиблення критичного екологічного мислення, є розвиток екологічної орієнтації освітнього процесу. Сучасна школа має на меті виховати гідного громадянина своєї держави, де формування екологічної компетенції є однією з найважливіших складових. У класах базової школи (5–9 класи) вивчення проблем сталого розвитку має міжпредметний характер і охоплює всі дисципліни природничого спрямування: фізику, хімію, біологію, географію тощо. Найповніше тематика розкривається в географії, де вивчення концепції сталого розвитку відбувається в руслі формування екологічної компетенції та вивчення геопросторових особливостей поширення екологічних проблем сучасності. Власне, останнє передбачає дослідження та вивчення локалізації екологічних проблем, установлення причин їхнього виникнення та аналіз взаємозв'язків із супутними соціально-економічними викликами, окреслення територіальних меж поширення та простеження функціонування у просторі й часі.

«Екологічна безпека і сталий розвиток» – одна з чотирьох наскрізних змістових ліній у вивченні географії в середній школі. Мета її – формування в учнів засад громадянської активності, відповідальності й екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні проблем довкілля та розвитку суспільства. Сильна сторона змістової лінії: у шкільній освіті географія – це єдиний предмет, який розглядає екологічну тематику через призму п'ятих просторових рівнів: глобального, макрорегіонального, загальнодержавного, субрегіонального та локального. Імплементация змістової лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток» при вивченні географії в середній школі забезпечує:

- розуміння унікальності природних і антропогенних ландшафтів;
- усвідомлення деструктивного впливу діяльності людини на природні комплекси різного масштабного рівня;
- розгляд розвитку людської цивілізації як нової геологічної епохи в розвитку Землі, яка бере початок від винайдення парового двигуна та становлення першої промислової революції, має незворотні зміни на функціонування геосистем;
- зосередження уваги на міждисциплінарному діалозі (екологія-економіка-політика-демографія тощо) з фокусом на природне та культурно-історичне розмаїття, переосмислення та переформатування взаємовідносин між людськими спільнотами, Людиною і Природою;
- можливість прогнозувати розвиток екологічних і соціально-економічних проблем на локальному, субрегіональному, загальнодержавному, глобальному рівнях;

- готовність брати відповідальність за власні дії в контексті збалансованого природокористування та створення спільного сталого майбутнього.

Система екологічної освіти й екологічного виховання в умовах сталого розвитку передбачає врахування основних її аспектів:

- національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;
- гуманістичної спрямованості та зростаючої ролі екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);
- збереження фізичного і духовного здоров'я людини;
- об'єктивності в розкритті основних екологічних законів і понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається, намагаючись вирішувати проблеми довкілля;
- зв'язку між набутими екологічними знаннями й життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини.

Дуже важливою є мотивація учнів щодо екологічної освіти. Тому на початку року буде доцільним проведення тестування «Екологічний слід людини», де разом із учнями аналізуємо ступінь впливу людини на довкілля. Таке ж тестування проводиться й у кінці навчального року – і діти бачать, як змінився вплив їх життєдіяльності на природу та як зменшується використання ними природних ресурсів (табл. 1, 2, рис. 1, 2).

Таблиця 1

Зміна показника «екологічний слід»

Показники рік	Показник «екологічного сліду»								
	6-А	6-Б	6-В	7-А	7-Б	7-В	8-А	8-Б	8-В
	У цьому році – це 7 класи			У цьому році – це 8 класи			У цьому році – це 9 класи		
2023	5,8	5,4	5,7	5,1	5,0	4,9	4,7	4,5	4,5
2024	4,7	4,5	4,4	3,8	3,7	3,8	3,6	3,5	3,4

Рис.1. Зміна показника «екологічний слід»

Таблиця 2

Порівняння показника «екологічний слід»

класи	Показник «екологічний слід»					
	5-ті	6-ті	7-мі	8-мі	9-ті	учителі
2024	5,1	4,2	4,5	3,8	3,7	4,3

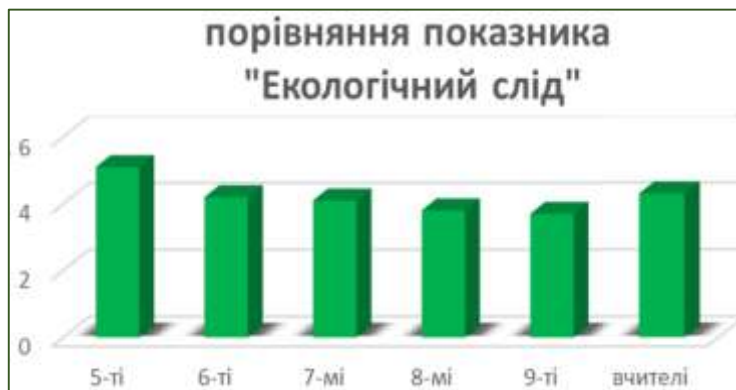

Рис.2. Порівняння показника «екологічний слід»

Зміст екологічної освіти на уроках географії має спрямовуватись на формування особистості з екологічною світоглядною установкою на дотримання норм екологічно грамотної поведінки й виконання практичних дій щодо захисту власного здоров'я та навколишнього природного середовища. Відповідно можна визначити теми уроків у кожному класі, де є теми екологічного спрямування.

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» на уроках географії передбачає формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо та відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля та розвитку суспільства. Це можна впровадити відповідно до програми навчання з різними формами роботи на уроках із указаних нижче тем (табл. 3):

Таблиця 3

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» у курсі «Географія» – 6 клас

https://drive.google.com/drive/folders/1XEaaOGeyUtJTf_f0Qst3aj9HwpW568yC

Тема	Очікувані результати діяльності учнів
Географія як наука. Методи географічних досліджень.	уміння здійснювати спостереження за змінами в природі та знаходити інформацію про природу
Джерела географічної інформації. Особливості організації власних географічних спостережень. Дослідження. Спостереження за змінами у природі.	уміння здійснювати спостереження за змінами в природі та знаходити інформацію про природу
Унікальні форми рельєфу земної кулі, їх охорона	розмірковує про відповідальність людської діяльності за стан літосфери
Зміни клімату. Вплив людини на атмосферу.	розмірковує про відповідальність людської діяльності за стан атмосфери
Води суходолу. Річки, озера, болота, штучні водойми.	усвідомлює роль води для життєдіяльності людини та використання мінеральних і термальних вод у господарській діяльності; оцінює вплив людини на різні частини гідросфери

Значення вод суходолу для природи і людини. Охорона вод Світового океану і суходолу.	усвідомлює роль води для життєдіяльності людини та використання мінеральних і термальних вод у господарській діяльності; оцінює вплив людини на різні частини гідросфери
Властивості ґрунтів. Ґрунтовий покрив, карта ґрунтів. Вплив господарської діяльності людини на ґрунтовий покрив, рослинність і тваринний світ суходолу та океану	оцінює значення ґрунтів та різноманіття рослин і тварин, пропонує власні заходи зі збереження тваринного та рослинного світу своєї місцевості
Складові біосфери, особливості їх поширення на земній кулі. Природні комплекси як наслідок взаємозв'язків між компонентами природи Практична робота Складання опису одного з природних комплексів своєї місцевості	наводить приклади природних комплексів та комплексів, змінених людиною, у своїй місцевості; пояснює на конкретних прикладах наслідки взаємодії літосфери, атмосфери, гідросфери, біосфери; оцінює вплив людини на природні комплекси у своїй місцевості та значення знань про природні комплекси для її життєдіяльності.
Зміни компонентів та природних комплексів географічної оболонки під впливом людської діяльності. Дослідження. Розробка міні-проєкту з утилізації побутових відходів Вплив людини на природу	характеризує види господарської діяльності та оцінює її наслідки у своєму населеному пункті

При вивченні курсу географії 6 класу «Загальна географія» реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» пов'язана з формуванням в учнів:

- готовності до оцінки наслідків діяльності людини щодо природного середовища;
- уміння застосування знань у справі охорони природи;
- давати оцінку значення та впливу природних компонентів для життя та діяльності людини;
- навичок безпечної поведінки в умовах несприятливих фізико-географічних явищ і процесів;
- різних форм діяльності екологічного змісту: підготовку повідомлень про антропогенні ландшафти і природоохоронні об'єкти свого краю, інформування про них населення своєї місцевості (створення листівок, екологічних знаків, брошур, розміщення інформації на сайті навчального закладу тощо), участь у заходах з охорони довкілля, які часто проводимо в нашій школі.

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» при вивченні курсу географії «Материки та океани» в учнів 7 класів пов'язана з орієнтацією на формування:

- розуміння про взаємозв'язки компонентів природи;
- усвідомлення впливу людини та її діяльності на планетарні природні комплекси;
- дотримання екологічної етики щодо поведінки людини в природі;
- значення природоохоронних територій для збереження унікальних ландшафтів Землі та створення Червоної книги;
- формування знань про небезпечні природні об'єкти та явища в різних частинах світу й дотримання правила безпечної поведінки.

Що впроваджується під час вивчення природи материків і океанів (табл. 4):

Таблиця 4

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» у курсі «Географія материків та океанів» – 7 клас

<https://drive.google.com/drive/folders/1oURX80Tq6DI-84buOikZmsGwXGkCOK-s>

Тема	Очікувані результати діяльності учнів
Материки та океани як об'єкти вивчення регіональної географії. Співвідношення на Землі материків та океанів. Материки і частини світу.	Пояснює значення для людини географічних знань про материки й океани та вплив господарської діяльності на природу материків, розуміє відповідальність за майбутнє Землі, використання людиною природи окремих материків й океанів
Природні комплекси материків і океанів. Широтна зональність і висотна (вертикальна) поясність.	пояснює взаємозв'язки між природними компонентами в географічній оболонці
Африка. Стихійні явища природи. Екологічні проблеми. Найвідоміші об'єкти, занесені до Списку природної спадщини ЮНЕСКО.	визначає основні напрями господарського використання природних комплексів материка; описує природу найвідоміших національних парків Африки
Південна Америка. Стихійні явища природи. Екологічні проблеми. Найвідоміші об'єкти, занесені до Списку природної спадщини ЮНЕСКО.	оцінює наслідки втручання людини в природні комплекси материка
Австралія. Екологічні проблеми. Найвідоміші об'єкти, занесені до Списку природної спадщини ЮНЕСКО.	презентує добірку матеріалів про один із унікальних природних об'єктів материка
Антарктида. Природа материка. Тектонічна будова, рельєф, клімат, рослинність і тваринний світ Антарктиди. Природні багатства, їх використання. Екологічні проблеми материка.	обґрунтовує судження про вплив Антарктиди на природні особливості планети та оцінює роль України в дослідженні материка
Північна Америка. Зміни природи материка людиною. Сучасні екологічні проблеми. Об'єкти Північної Америки, занесені до Списку природної спадщини ЮНЕСКО.	оцінює вплив господарської діяльності людини на природні комплекси материка; досліджує об'єкти Північної Америки, віднесені до світової природної спадщини ЮНЕСКО
Євразія. Зміни природи материка людиною. Найвідоміші об'єкти, занесені до Списку природної спадщини ЮНЕСКО.	оцінює наслідки сучасного впливу господарської діяльності людини на природу материка; висловлює судження щодо господарського оцінювання природних умов країни на прикладі України та країни за вибором
Океани. Охорона природи океанів. Вплив океану на життєдіяльність людей на прилеглих материках	оцінює вплив океану на життя і діяльність людей; пропонує шляхи розв'язання екологічних проблем Світового океану
Використання природних багатств материків та океанів	знає і розуміє види природних багатств материків та океанів і дає господарську оцінку природним ресурсам; пояснює зміни природних комплексів під впливом людської діяльності та виникнення антропогенних ландшафтів
Екологічні проблеми материків та океанів	знає і розуміє джерела забруднення навколишнього середовища, роль міжнародних організацій з охорони природи

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» у курсі «Україна у світі: природа, населення» для учнів 8 класу орієнтована на:

- усвідомлення впливу життєдіяльності людини на природні комплекси України;
- дотримання правил поведінки людини в природі; значення природоохоронних територій для збереження унікальних ландшафтів України;
- значення Червоної та Зеленої книг України;
- формування стилю поведінки в зонах екстремальних природних явищ, екологічного лиха, техногенного забруднення, а також на природоохоронних територіях.

Наприклад, при вивченні розділу «Природні умови і ресурси України» учні обґрунтовують зміни природних умов унаслідок інтенсивного природокористування, оцінюють наслідки використання людиною природних багатств України та розуміють і пропонують шляхи їх розв'язування. Це можна впровадити відповідно до програми навчання з різними формами роботи на уроках із указаних нижче тем (табл. 5).

Таблиця 5

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» у курсі «Географія України» – 8 клас

<https://drive.google.com/drive/folders/1kzNzlnZQFPdMbLdrDSAZNP4-XK0tAQ9r>

Тема	Очікувані результати діяльності учнів
Навчальні карти й атласи. Національний атлас України, електронні карти. Картографічні інтернет-джерела. Геоінформаційні та сучасні навігаційні системи.	оцінює значення навігаційних систем для життєдіяльності людини
Формування рельєфу. Внутрішні та зовнішні рельєфотвірні чинники і процеси. Типи рельєфу за походженням. Рельєф і діяльність людини.	розмірковує про відповідальність людської діяльності на зміни форм рельєфу
Мінеральні ресурси. Проблеми раціонального використання	обґрунтовує необхідність раціонального використання мінеральних ресурсів; оцінює вплив людини та необхідність охорони надр
Сезонні погодні умови та явища. Вплив погодно-кліматичних умов на здоров'я і господарську діяльність людини. Охорона атмосферного повітря.	розуміє необхідність охорони атмосферного повітря, залежність його стану від різних видів діяльності людини
Водні ресурси України, шляхи їх раціонального використання та охорони. Аналіз забезпеченості водними ресурсами різних територій України	усвідомлює необхідність ощадного використання та охорони водних ресурсів України, оцінює наявні водні ресурси свого регіону
Карта ґрунтів. Ґрунтові ресурси України. Ґрунти своєї місцевості. Зміни ґрунтів у результаті господарської діяльності людини. Заходи з раціонального використання й охорони ґрунтових ресурсів.	розуміє значення раціонального використання ґрунтів, оцінює заходи з підвищення родючості та охорони ґрунтів
Різноманітність рослинного та тваринного світу. Рослини та тварини, занесені до Червоної книги України. Вплив людини на тваринний світ. Тваринні ресурси України, заходи з їх відтворення й охорони.	усвідомлює необхідність збереження рослин і тварин та їх угруповань

Природні зони України: Використання та охорона рівнинних ландшафтів.	усвідомлює відповідальність за ощадне використання природних ресурсів та екологічний стан рівнинних ландшафтів України
Гірські ландшафти Українських Карпат і Кримських гір, особливості їх зміни з висотою, використання та охорона.	усвідомлює відповідальність за ощадне використання природних ресурсів та екологічний стан гірських ландшафтів України
Природні умови і ресурси Чорного та Азовського морів, проблеми їх раціонального використання.	усвідомлює відповідальність за ощадне використання природних ресурсів та екологічний стан морів
Використання природно-ресурсного потенціалу України. Основні види забруднень довкілля в Україні.	характеризує сучасну екологічну ситуацію в Україні та своєї місцевості, усвідомлює значення природоохоронної діяльності
Природно-заповідний фонд України. Національна екологічна мережа. Практична робота. Природно-заповідні об'єкти своєї місцевості.	усвідомлює значення природоохоронних територій для збереження унікальних ландшафтів України
Моніторинг навколишнього середовища. Основні заходи щодо раціонального використання природних ресурсів. Природокористування в умовах сталого розвитку.	усвідомлює систему природоохоронних заходів та заходів раціонального природокористування, робить дослідження впливу природи на здоров'я людини
Природа свого регіону. Зміни природи своєї місцевості під впливом діяльності людини.	висловлює судження щодо важливості заходів із метою раціонального використання та охорони природних ресурсів рідного краю

Реалізація змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» при вивченні курсу географії «Україна і світове господарство» для учнів 9 класів зорієнтована на:

- формування цілісної наукової картини світу, адекватного розуміння особливостей розвитку сучасного світу;
- розуміння єдності та гармонії між природним середовищем, розвитком матеріального виробництва та рівня зростання соціальних стандартів населення в умовах сталого розвитку;
- уміння застосовувати знання під час прогнозування наслідків впливу людини на природу, визначення правил власної поведінки в сучасних умовах навколишнього середовища та територій техногенного забруднення;
- уміння робити висновки про місце України в розв'язанні глобальних проблем людства.

Що впроваджується під час вивчення природи материків та океанів (табл. 6):

Таблиця 6

Реалізація наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» у курсі «Географія України» - 9 клас

<https://drive.google.com/drive/folders/1YBIC6wphMBklJh9ADes2e4q2PHdt8XQq>

Тема	Очікувані результати діяльності учнів
Об'єкт вивчення економічної географії. Взаємодія господарства і природи в географічному середовищі. Економічна географія в системі географічних наук.	розмірковує про відповідальність людської діяльності на зміни в довкіллі
Чинники розміщення виробництва	пояснює роль екологічного чинника в розміщенні підприємств

Сільське господарство України та світу	розуміє необхідність охорони та збереження сільськогосподарських угідь
Лісове господарство. Основні лісові пояси світу. Лісова безпека. Лісове господарство в Україні	усвідомлює екологічне значення лісу
Добувна промисловість. Класифікація мінеральних ресурсів за використанням. Показники ресурсозабезпеченості країн мінеральними ресурсами.	аналізує позитивні та негативні наслідки діяльності підприємств на природне середовище та пропонує виважені рішення; усвідомлює суспільну значущість раціонального використання мінеральних ресурсів в Україні
Виробництво та постачання електроенергії. Електроенергетика світу. Найбільші країни-виробники та країни-споживачі електроенергії у світі. Альтернативна енергетика	аналізує наслідки впливу діяльності різних типів електростанцій на природне середовище
Значення металургійного виробництва в господарстві. Сучасні чинники розміщення підприємств. Кольорова металургія. Вплив металургії на довкілля	аналізує негативні наслідки впливу великих металургійних комбінатів із традиційними технологіями на природне середовище
Значення та особливості технологій хімічного виробництва. Чинники розміщення основних виробництв хімічних речовин і хімічної продукції, фармацевтичної продукції, гумових і пластмасових виробів	оцінює вплив виробництва хімічної продукції на довкілля та здоров'я населення
Виробництво деревини й паперу в Україні і світі: значення, особливості технологій та чинники розміщення.	оцінює вплив виробництва деревини й паперу на довкілля та здоров'я населення
Транспорт, його роль у національній економіці та формуванні світового господарства. Види транспорту, їхні переваги й недоліки.	оцінює вплив різних видів транспорту на довкілля та здоров'я населення;
Глобальні проблеми людства	аналізує сутність, причини виникнення, особливості розвитку сучасної глобальної екологічної проблеми; показує на карті найбільші у світі райони екологічної катастрофи; оцінює наслідки прояву екологічної проблеми для окремих регіонів і країн світу; обґрунтовує можливі шляхи подолання екологічної проблеми
Сталий розвиток – стратегія людства на ХХІ століття.	розуміє стратегію сталого розвитку, дає рекомендації щодо збереження довкілля та раціонального природокористування

Саме така організація освітнього процесу передбачає зв'язок навчання з життям, підвищення мотивації учнів до навчання, реалізацію системно-діяльнісного підходу до навчання, розвиток самостійності й активності учнів, розвиток умінь адаптуватися до дійсності, умінь спілкуватися, співпрацювати з людьми в різних сферах діяльності. Формування екологічної компетентності здійснюється через: практичні та лабораторні роботи; цікаві досліди; експеримент; вивчення додаткової літератури; екскурсії (віртуальні); міжпредметні зв'язки; інноваційні форми та методи роботи з учнями; позакласну роботу з предмета. Як бачимо, шкільна програма з географії побудована таким чином, щоб при закінченні курсу основної школи в дітей та підлітків на підставі знань про географічну оболонку, як про найбільший природно-територіальний комплекс на планеті, та завдяки практичній природоохоронній роботі відбувалося поетапне становлення

екологічної свідомості й екологічної культури, що в подальшому може стати визначальним чинником у ставленні до довкілля, а можливо, і сприятиме вибору професії в майбутньому. А поки діти не стали дорослими, вони з великим задоволенням вивчають географію, беруть участь в екологічних акціях, досліджують природу в МАН, створюють екологічні проєкти, є активними учасниками краєзнавчих конкурсів. З матеріалами можна ознайомитися на вебсайті, перейшовши за посиланням: <https://victoriya-eco86.webflow.io/>

Список літератури

1. Ганич Р., Котик Л. Вивчення територіальних екологічних проблем у середній школі // Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні : XXI Всеукр. студ. наук. конф. – Львів, 2020.
2. Ганич Р., Котик Л. Формування екологічної компетентності на уроках географії у середній школі // Географічна наука і освіта у вимірах XXI століття: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021.
3. Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua>.
4. Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua>.

Аспекти підготовки майбутніх фахівців промислової фармації у природничій освіті до формування екологічної компетентності

*Омельченко П. С., докторант кафедри початкової та професійної освіти
ХНПУ імені Г. С. Сковороди, кандидат фармацевтичних наук*

Анотація: У роботі розглядається екологічна компетентність як шлях вирішення екологічних проблем. На основі узагальнення літературних даних розкриваються особливості та змістове наповнення поняття «екологічна компетентність». Наводяться принципи процесу ефективного формування і методів розвитку екологічної компетентності майбутнього фахівця промислової фармації. З'ясовано взаємозв'язок понять «екологічна культура» та «екологічна компетентність».

Ключові слова: екологічна компетентність, принципи формування, методи розвитку, рівні компетентності.

Людина з'явилася на світ, як частина природи, і тому її існування повністю від природи і залежить. На жаль, будь-яка діяльність людини так чи інакше пов'язана із забрудненням навколишнього середовища. Зростаючий техногенний тиск діяльності людини викликає неухильне погіршення екологічних параметрів довкілля. Взаємовідносини між людиною і природою – найбільша проблема, яка хвилює сучасне суспільство. Це й зрозуміло, бо природа є одним із компонентів середовища існування людини, і від її стану залежить майбутнє всього людства. Сучасна освітня система закладів вищої освіти (ЗВО) зазнає суттєвих новацій, які ведуть до значних трансформацій, адже спрямована вона передусім на формування професійних компетентностей, в основі яких лежить широкий набір фахових знань, умінь, досвіду, здатностей. Для інженерно-технологічних спеціальностей, до яких відносяться і фахівці промислової фармації,

основні знання включають загальні принципи існування природного світу, фундаментальні наукові концепції, теорії, принципи та методи, технології виготовлення лікарських засобів і технологічні продукти, які є активними фармацевтичними інгредієнтами, допоміжними речовинами й такими, що потрібно безпечно утилізувати, а також розуміння впливу науки і техніки на діяльність людини загалом на природу. Випускник ЗВО повинен бути здатним до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, мати прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж усього життя, бути готовим до свідомого життєвого вибору й самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, до яких входить і екологічна компетентність.

Природнича освіта є не лише джерелом нових відомостей про взаємодію людини і природи, а й надійним підґрунтям для формування екологічної компетентності, набуття умінь і навичок адаптації до довкілля, адекватної поведінки в ньому. Таким чином, одним із ключових завдань природничої освіти є формування екологічної компетентності здобувачів. Здобуті екологічні знання та практичний екологічний досвід, які формуються під впливом екологічної інформації шляхом вивчення природничих освітніх компонентів (ботаніки, хімії, біології, фізики, фармакогнозії та ін.) загалом і вузькоспеціалізованих екологічних дисциплін (основи екології та ін.) зокрема, передусім, мають стати основою екологічної компетентності [1].

Модель формування екологічної культури повинна проходити через такі етапи розвитку як: 1. Екологічна грамотність і екологічна культура. Людина, яка компетентна у сфері екології та здорового життя, здатна чітко усвідомлювати власну відповідальність за стан навколишнього середовища. Вона повинна мати відповідні знання і усвідомлення про основні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення, дотримуватися здорового способу життя, вирішувати нагальні життєві проблеми, раціонально використовувати природні ресурси. Усе це дозволяє виробити особливу систему цінностей, орієнтовану на збереження природи та здоров'я людини. 2. Екологічна освіченість. Знання, якими повинен володіти випускник із питань екології, повинні мати системний характер, він повинен уміти застосовувати та транслювати їх. 3. Екологічна компетентність. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань і змістовно інтерпретувати отримані результати, готовність відповідати за наслідки власної екологічної діяльності. Компетентність не зводиться тільки до знань чи тільки умінь. Компетентність є сферою відносин, що існують між знанням і дією в людській практиці.

З компонування та поєднання принципів екологічної компетентності починається формування екологічної компетентності, яка включає: принцип екологічності, принцип конструктивності, принцип позитивності, принцип компетентності, принцип особистої вмотивованості, принцип усвідомлення наслідків екологічної діяльності, принцип особистої відповідальності, принцип наукового підходу, принцип зв'язку з реальним життям.

Серед методів розвитку екологічної компетентності можна виділити: інтерактивні лекції, метод дискусії, ігрові методи, метод кейсів (аналіз екологічних ситуацій), метод постановки та розв'язання проблем, метод екологічної експертизи, екологічне проєктування, креативні та поведінкові методи.

Рівень екологічної компетентності можна визначити за трьома критеріями: когнітивний критерій – знання принципів організації та функціонування екосистем, що визначають якість навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини; вміння прогнозувати екологічні наслідки людської діяльності, оцінювати екологічні відносини в контексті концепції стійкого розвитку країни; ціннісний критерій – переконаність у необхідності щоденно дотримуватися норм і правил природокористування; діяльнісно-практичний критерій – звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та проявлення екологічної ініціативи в процесі оволодіння професією.

Список літератури

1. Дайнаускас, В. Р., Стецула, Н. О. Роль екологічної освіти як складової освіти для сталого розвитку в Україні. *Освітні та наукові виміри природничих наук: матеріали II Всеукраїнської заочної наукової конференції* (м. Суми, 8 грудня 2021 року). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 180–183.

II. Забезпечення якісної освіти та заохочення можливостей навчання впродовж життя як одна із цілей сталого розвитку

Стратегічні підходи та практичний досвід неформальної освіти вчителів Харкова в умовах воєнного стану

Абазіна Л. В., аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, учитель комунального закладу «Харківський ліцей № 102 Харківської міської ради»,

Анотація. Стаття присвячена аналізу стратегічних підходів до професійної підтримки педагогів Харкова в контексті сталого розвитку. Розглянуто зв'язок між принципами сталого розвитку та ключовими компетентностями Нової української школи. Висвітлено практичний досвід неформальної освіти харківських учителів в умовах воєнного стану. Описано унікальну систему професійної підтримки педагогів міста, розроблену Харківським ЦПР.

Ключові слова: навчання в умовах воєнного стану, неформальна освіта, Нова українська школа (НУШ), сталий розвиток, Харківський ЦПР, Школа дистанційного навчання для вчителів.

Постановка проблеми. Ідеї сталого розвитку, особливо в контексті освіти, мають прямий зв'язок із ключовими компетентностями Нової української школи (НУШ), адже їх інтеграція спрямована на формування свідомих, відповідальних та інноваційно орієнтованих громадян. Освіта в інтересах сталого розвитку (ОСР) стимулює розвиток навичок постійного навчання, гнучкого мислення та самоосвіти. Це безпосередньо відповідає одному з ключових принципів НУШ – формуванню компетенції до навчання впродовж усього життя. Принципи сталого розвитку включають збереження екології, раціональне використання ресурсів, здоровий спосіб життя та гармонійне співіснування з природою. Вони перетинаються з компетентністю НУШ, яка передбачає розвиток екологічного мислення та формування звичок турботи про власне здоров'я. Сталий розвиток передбачає формування інноваційно орієнтованих особистостей, здатних генерувати нові ідеї та підходи до вирішення проблем. Це співзвучно з акцентом НУШ на розвиток креативного та критичного мислення. Освіта для сталого розвитку стимулює учнів до активної участі в житті громади, відповідальності за її майбутнє та взаємодії для досягнення спільних цілей. Це узгоджується із завданням НУШ виховувати свідомих і відповідальних громадян. Інформаційно-комунікативні аспекти сталого розвитку, хоч і є викликом, важливі для підготовки молоді до цифрової трансформації суспільства, що також є одним із ключових напрямів НУШ. Упровадження принципів сталого розвитку в освіту підтримує розвиток економічного мислення, підприємливості та здатності працювати над інноваційними проєктами. Ці навички є важливими для адаптації до сучасного світу, про що також наголошується в принципах НУШ.

Розвиток учителя в умовах воєнного стану в Україні набуває стратегічного значення, оскільки педагоги відіграють ключову роль у збереженні стійкості суспільства, формуванні свідомого покоління та забезпеченні якості освіти в екстремальних обставинах. У контексті сталого розвитку цей процес включає кілька важливих аспектів. Одним із ключових завдань є розвиток психологічної

стійкості та емоційного інтелекту. Учителі мають уміти психологічно адаптуватися до складних умов, працювати з дітьми, які пережили травматичний досвід, і бути для них підтримкою. Тренінги з керування стресом, емоційної саморегуляції та медіації конфліктів допомагають педагогам виконувати цю роль ефективно.

Перехід на дистанційне або змішане навчання вимагає від учителів високого рівня цифрової грамотності. Використання онлайн-платформ, інтерактивних інструментів і нових методів викладання дозволяє забезпечити безперервність навчання навіть у кризових ситуаціях. В умовах воєнного стану особливу роль відіграє патріотичне виховання та розвиток соціальної згуртованості. Учителі сприяють формуванню в учнів цінностей національної ідентичності, взаємопідтримки та віри у майбутнє країни. У той же час важливо враховувати інклюзивність, аби всі учні, зокрема внутрішньо переміщені особи (ВПО), відчували підтримку й рівність. Не менш важливим є впровадження принципів сталого розвитку безпосередньо в освітній процес. Це включає формування в учнів екологічної свідомості, критичного мислення, командної роботи та готовності долучатися до відновлення країни. Інтеграція цих принципів у навчальні програми допомагає виховувати покоління, здатне будувати майбутнє України на основі соціальної, економічної та екологічної рівноваги.

Розвиток учителя також пов'язаний із професійним удосконаленням і підтримкою громадою міста. Онлайн-курси, тренінги й вебінари, організовані Центром професійного розвитку (ЦПР), забезпечують педагогам можливість розширювати компетентності, необхідні для викладання в нових умовах. Професійні спільноти стають платформою для обміну досвідом і взаємної підтримки. Окрім того, освіта в умовах воєнного стану набуває ролі рушія відновлення. Учителі готують школярів до життя після завершення бойових дій, формуючи у них віру у власні сили й готовність відповідати за майбутнє країни. Навички критичного мислення та креативності, отримані на уроках, стануть фундаментом для відновлення економіки й розбудови громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть в Україні сформувалася певна база наукових досліджень, що стосуються тематики сталого розвитку. Водночас, дослідження, присвячені освітньому аспекту цієї проблематики, залишаються відносно нечисленими. Ще меншою є кількість робіт, які аналізують роль закладів загальної середньої освіти як учасників процесу сталого розвитку. Крім того, інформаційно-комунікативні аспекти цього питання поки що не стали пріоритетною темою для українських науковців. Перефразовуючи Rebecca Warden [7], зауважимо, що школи не можуть бути лідерами у прагненні до сталого розвитку, але й водночас не можуть продовжувати вести свою діяльність як раніше. При цьому в них є вибір: стати амбасадорами змін у таких сферах, як збереження клімату, забезпечення гендерної рівності, боротьба з бідністю, або стати послідовниками соціальних змін, розпочатих іншими.

Інституційна складова сталого розвитку України визначена. Є розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки», у процесі обговорення «Стратегія розвитку освіти і науки до 2030 року», опубліковано Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Головними аспектами трансформації освіти і науки міністр Оксен Лісовий виокремлює такі: «Ключовий запит – людина у центрі уваги. Усі зміни для людей і про людей. Ставка на

технології та інновації, щоб українці мали найкращі можливості, а держава – потужний людський капітал» [5].

Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» представляє стратегічне бачення досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), ухвалених на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році. У документі відображено результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням особливостей національного контексту. Для визначення орієнтирів до 2030 року були використані прогнозо-розрахункові моделі та сценарний підхід, які допомогли окреслити довгострокові напрями розвитку країни [4; 6]. Виділено 17 ЦСР, адаптованих для України на 2015–2030 роки: подолання бідності; подолання голоду; розвиток сільського господарства; міцне здоров'я та благополуччя; якісна освіта; гендерна рівність; чиста вода та належні санітарні умови; доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності; сталий розвиток міст і громад; відповідальне споживання та виробництво; пом'якшення наслідків зміни клімату; збереження морських ресурсів, захист і відновлення екосистем суші; мир, справедливість і сильні інститути; партнерство заради сталого розвитку.

Сталий розвиток визначається як «безперервний навчальний процес, включаючи розширення знань, формування спеціальних навиків, життєвих позицій і цінностей щодо здорового способу життя в гармонії з природою» [1]. Тому актуальними стають активні методи навчання учнів, взаємо- і самонавчання вчителів, міждисциплінарна взаємодія, інтеграція освіти в інтересах сталого розвитку у зміст навчальних дисциплін і організація спеціальних програм (курсів, шкіл, спільнот), які сприятимуть поширенню позитивного досвіду.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення стратегічних підходів і узагальнення практичного досвіду неформальної освіти вчителів Харкова в умовах воєнного стану як сутнісної компоненти інформаційно-комунікаційної складової сталого розвитку закладів середньої освіти міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для обміну досвідом, пошуку методів та інструментів ефективного викладання в нових умовах педагогі Харкова потребують постійної співпраці з методистами та колегами. Харківська область є лідером із професійної підтримки педагогів у воєнний час. Комунальним закладом «Харківський центр професійного розвитку педагогічних працівників Харківської міської ради» (далі – Харківський ЦПР) розроблена унікальна система професійної та психологічної підтримки педагогічних працівників, організована співпраця з комунальним закладом «Харківська академія неперервної освіти» (КЗ ХАНО). Наприкінці серпня традиційно відбувається міська педагогічна рада. Теми роботи «Система освіти в незламному Харкові» (2022), «Освіта Харкова в умовах війни: якість, доступність, безпечність» (2023) одним із аспектів мають висвітлення здобутків і окреслення шляхів подальшої підтримки освітян міста. Професійний супровід педагогічних працівників «забезпечується шляхом проведення навчально-методичних заходів, спрямованих на підвищення професійної компетентності педагогів, поширення інформації щодо дослідно-експериментальної, науково-пошукової роботи, інноваційної діяльності закладів освіти та окремих учителів. Для ефективного реалізації цього напрямку роботи важливим стало використання онлайн технологій та впровадження сучасних технологій навчання дорослих» [2, с. 2, 3].

Під час воєнного стану вчителі початкових класів і учні Нової української школи (НУШ) стикаються з особливими труднощами, адже їм бракує досвіду роботи в традиційних умовах класного навчання. Щоб підтримати педагогів у цій непростій ситуації, Харківський центр професійного розвитку (ЦПР) організував серію семінарів-практикумів для вчителів початкових класів. Тематика таких заходів включає: «НУШ та інноваційні технології в початковій школі», «Формування критичного мислення в учнів початкових класів» і «Нейродидактика як сучасний тренд в освіті». На кожному семінарі педагоги мають змогу відвідати майстер-класи під назвою «Секрети педагогічної майстерності вчителя НУШ», які проводять кращі фахівці – переможці й лауреати конкурсів «Учитель року». Учасникам надаються практичні рекомендації щодо використання сучасних платформ, інструментів і ресурсів для організації дистанційних уроків.

Для забезпечення постійного професійного зростання педагогів і подолання освітніх втрат у часи війни Харківський ЦПР упровадив новий підхід – створення Шкіл дистанційного навчання для вчителів. Це неформальні професійні спільноти педагогів, які сприяють підвищенню кваліфікації. З 2022 року в цих школах організовано навчання для вчителів таких предметів, як «Хімія», «Біологія», «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Інформатика», «Англійська мова», «Історія» та «Правознавство». У 2024 році до них додалися школи для викладачів української мови та літератури, фізики, географії та мистецтва.

Особливістю цих шкіл є те, що знання та досвід передають заслужені вчителі України, а також переможці загальнонаціональних і міських конкурсів. Вони проводять віртуальні майстер-класи, демонструючи ефективні методики викладання. Кожен учасник може практикувати отримані навички, опановуючи нові інструменти й підходи до роботи. Щомісяця навчання охоплює близько 1000 педагогів Харкова. Окрім цього, обмін досвідом та інформування про майбутні заходи продовжується через спеціально створені Telegram-канали, де учасники діляться цікавими педагогічними рішеннями.

Інтеграція в європейський освітній простір набуває особливого значення в сучасних умовах. Учителі іноземних мов є одними з найактивніших учасників Шкіл дистанційного навчання. За останній час 146 викладачів іноземних мов і 155 учителів інших предметів мали змогу пройти навчання за кордоном, що включало як онлайн-курси, так і очні заняття. Вони брали участь у науково-практичних конференціях, майстер-класах, тренінгах і семінарах, а також успішно складали мовні іспити, що є важливим кроком для підвищення їхньої кваліфікації та впровадження нових методик у навчальний процес.

Для координації діяльності районних методичних об'єднань учителів, а також забезпечення безпеки учасників міських учнівських змагань в умовах воєнного стану було організовано низку нарад для педагогів і керівників команд. На цих зустрічах обговорювалися особливості проведення міських турнірів, адаптація формату заходів до сучасних викликів і методи збереження стабільності навчального процесу [2, с. 5].

Попри складнощі воєнного часу, харківські школярі продовжують демонструвати високі досягнення в інтелектуальних змаганнях різного рівня, включаючи Всеукраїнські олімпіади, турніри, конкурси-захисти науково-дослідних робіт МАН. Успіхи учнів значною мірою є результатом професійної роботи педагогів, які допомагають їм готуватися до таких інтелектуальних турнірів. У Харкові організовано постійну співпрацю вчителів ліцеїв і гімназій із

зкладами вищої освіти міста, створені умови для обміну досвідом, підвищення кваліфікації та залучення найсучасніших освітніх практик.

У місті Харкові організація та методичний супровід роботи професійних спільнот педагогів здійснюється через різноманітні заходи, які користуються популярністю серед учителів, але не передбачають отримання сертифікатів про підвищення кваліфікації. Окрім Школи дистанційного навчання для вчителів-предметників, діють такі форми фахової підтримки, як педагогічні майстерні, віртуальні лабораторії, семінари, воркшопи, творчі групи, консультаційні тренінги та вебінари.

Одним із ключових аспектів професійної майстерності харківських педагогів є цифрова компетентність, яка охоплює технічну та інформаційну грамотність, критичне мислення, а також здатність створювати цифровий контент. Більшість учителів міста пройшли навчання з роботи в системі HUMAN Школа, яка є однією з основних платформ для дистанційного навчання в регіоні.

Також освітяни беруть участь у лекційно-практичних заняттях, присвячених упровадженню та використанню систем дистанційного навчання, таких як Moodle і Google Classroom, хмарних технологій, організованих на базі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. Отримані знання та навички педагоги використовують для створення власних дистанційних курсів, а також мають можливість узяти участь у щорічному конкурсі на найкращий дистанційний курс серед учителів Харкова.

Необхідною у воєнний час є робота фахівців психологічної служби Харківського ЦПР. Саме вони надають підтримку освітянам міста в напрямі збереження та зміцнення психічного здоров'я. Методистами психологічної служби проведена велика кількість практичних семінарів, спікерами виступили також спеціалісти кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Спеціальний проєкт Департаменту освіти «Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни» спрямовано на організацію якісного психологічного супроводу освітнього процесу у воєнний час і надання своєчасної фахової допомоги всім учасникам освітнього процесу. Він включає не тільки заняття супервізійної та психологічної підтримки для педагогів і шкільних психологів, а також заходи для батьків і тренінги для підлітків «Пізнай себе». «На надання методичної та психологічної підтримки психологам і вчителям у зоні воєнних дій в Україні спрямований проєкт «Харків», що фінансується Міністерством закордонних справ Ізраїлю. Реалізується він шляхом проведення онлайн заходів, групових та індивідуальних супервізій. Навчанням охоплено близько 200 педагогічних працівників закладів освіти міста» [3, с. 8].

Основними особливостями навчання дорослих у контексті взаємодії людини, суспільства і держави є: пріоритет реальних результатів (фактичної освіченості, рівня знань, властивостей особистості) над формальними (наявністю диплома, сертифіката тощо); вектор руху в освітньому просторі (вперед, вгору, по горизонталі) і усвідомлена необхідність. На необхідності саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти вчителя наголошував Г. С. Сковорода. Його вислів «Довго сам учись, якщо хочеш навчати інших» розкриває не тільки «сродність» кожного вчителя зі своєю професією, а й думку про важливість неперервної освіти. Психологи підкреслюють, що навчання педагогів, які самі займаються навчанням інших, є достатньо складним процесом. Педагоги Харкова

мають можливість рухатися трьома векторами в освітньому просторі: вперед (удосконалюючи свою кваліфікацію, залишаючись на певному освітньому рівні), вгору (піднімаючись освітніми сходами та рівнями, отримуючи нову освіту) та по горизонталі (не тільки продовжуючи, а й змінюючи профіль освіти).

Висновки. Сталий розвиток пов'язаний з глибинними змінами. Заклади середньої освіти мають стати рушійною силою цих змін, а не лише віддзеркаленням. Цілі сталого розвитку (ЦСР) України на період до 2030 року виступають орієнтирами для створення освітніх програм, проєктів нормативно-правових документів і практичних ініціатив, що сприяють збалансованому розвитку в економічній, освітній, соціальній та екологічній сферах.

У національній парадигмі сталого розвитку України цей процес розглядається як безперервний освітній рух, що охоплює розширення знань, формування навичок, життєвих позицій і цінностей. Школи мають стати платформою для формування свідомих громадян, здатних упроваджувати принципи сталого розвитку у своїх громадах.

Сучасна модель шкільної освіти не повинна обмежуватися лише передачею знань про сталий розвиток. Важливо, щоб заклади середньої освіти ставали генераторами інноваційних підходів, які перетворюють знання у ціннісний ресурс для стійкого функціонування суспільства. Для цього необхідно забезпечити інформаційно-комунікаційну підтримку, інтегрувати теми сталого розвитку в навчальні програми та організовувати проєктну діяльність, орієнтовану на практичні рішення.

У Харкові створено унікальну систему підтримки педагогічних працівників, яка не лише сприяє реалізації їхніх професійних інтересів і особистісному розвитку, а й відіграє важливу роль у процесі сталого розвитку освіти, особливо в умовах воєнного стану. Харківський ЦПР упровадив систему неформальної освіти вчителів міста, спрямовану на забезпечення безперервності їхнього професійного зростання та подолання освітніх втрат. Ця система реалізується через нові форми навчально-методичних заходів, які сприяють підвищенню професійної компетентності педагогів. Особлива увага приділяється поширенню інформації про передові технології викладання навчальних предметів, дослідно-експериментальну діяльність, науково-пошукові проєкти. Така діяльність не лише допомагає адаптувати освіту до викликів сучасності, але й зміцнює її роль у досягненні цілей сталого розвитку, забезпечуючи інтеграцію інновацій, інклюзії та відповідальності у навчальний процес.

Список літератури

1. Національна парадигма сталого розвитку України. За заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
2. План роботи комунального закладу «Харківський центр професійного розвитку педагогічних працівників Харківської міської ради на 2023 рік». Харків, 2022. 52 с.
3. План роботи комунального закладу «Харківський центр професійного розвитку педагогічних працівників Харківської міської ради на 2024 рік». Харків, 2023. 62 с.
4. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
5. Стратегія розвитку освіти і науки до 2030 року: коли і чого очікувати? 06.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3770487-strategia-rozvitku-osviti-i-nauki-do-2030-roku-koli-i-cogo-ocikuvati.html>

6. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsilStalogoRozvitku-Ukraina->

7. Sustainable development: Are universities ready to lead? Rebecca Warden10 Marc 2020. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200310143004253>.

Соціально-емоційне та етичне навчання дорослих

*Башикір О. І., доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Сталий розвиток є керівним принципом діяльності ООН, приватних і неурядових організацій, який передбачає збалансованість економічних, соціальних та екологічних цілей суспільства. Поняття «сталий розвиток» означає «розвиток суспільства, що дозволяє задовольняти потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби» [2, с. 61]. Самітом ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року було затверджено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань. В Україні кожну з цілей було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку. Досягнення цілей сталого розвитку потребує глибоких соціально-економічних перетворень та нового глобального партнерства [3].

Провідну роль у сталому розвитку посідає концепція соціальної відповідальності. Наприкінці XX сторіччя цією концепцією визначено стратегічну місію та філософію бізнесу, згідно з якою компанії, виходячи з добровільно прийнятих етичних норм, окрім дотримання законів та якості товарів і послуг, можуть і повинні здійснювати соціально важливу діяльність і відповідати перед суспільством за покращення якості життя та досягнення сталого розвитку. У цей час пріоритетними напрямками діяльності стали довгострокові соціальні проєкти як основа сталого розвитку суспільства.

Однак у період війни ми чітко усвідомлюємо соціальну відповідальність не так перед бізнесом, як перед освітою, яка покликана попереджати конфлікти, вибудовувати вектори розвитку країни, діяти відповідно до сталого розвитку тої чи тої держави. Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) є способом врегулювання та запобігання непорозумінням на міжособистісному, соціальному та системному рівнях, створення умов для комфортного розвитку особистості, становлення її благополуччя та емоційної гармонії, мирного врегулювання конфліктів, налагодження стосунків партнерства та добросусідства.

Актуальність соціально-емоційного та етичного навчання дорослих зумовлена двома цілями сталого розвитку. Так, ціль 4 «Якісна освіта» передбачає впровадження концепції безперервної освіти, що вимагає збільшення участі населення (насамперед тих, хто починає входити або вже увійшли до зони соціальних ризиків) в освітніх програмах. Наразі рівень участі населення віком до 70 років у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки становить близько 9%. Найбільш активною є молодь (92,2% населення віком 15–24 роки охоплено різними видами навчання) [3, с. 36]. Серед рекомендацій досягнення

цієї цілі є «оновлення змісту навчання шляхом упровадження навчальних програм із питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, гендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства тощо» [3].

Крім того, ціль 16 «Мир, справедливість та сильні інститути» покликана зміцнити соціальну стійкість, сприяти розбудові миру та громадській безпеці (конфліктне та постконфліктне врегулювання). Досягнення цілі щодо розбудови миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях є винятково важливим чинником розвитку країни. Від досягнення цієї цілі в Україні значною мірою залежить досягнення всіх інших цілей сталого розвитку [3, с. 118].

Щодо реалізації зазначеної вище цілі рекомендованими є такі дії:

- практична робота з відновлення та розбудови миру, досягнення соціальної справедливості;
- побудова засад інклюзивного розвитку;
- забезпечення верховенства права;
- викорінення корупції, відбудова довіри;
- зміцнення соціальної згуртованості;
- сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства та різних форм самоорганізованої діяльності громадян, спрямованої на досягнення цілі [3, с. 121].

Саме розв'язання цієї цілі забезпечує впровадження соціально-емоційного та етичного навчання в усіх секторах освіти України. Протягом двох десятиліть міжнародна група дослідників і науковців Університету Еморі розробляла й удосконалювала методологію та філософію СЕЕН. Її ідеї щодо створення універсальної світської етики, ґрунтованої на порозумінні, співпереживанні та усвідомленні людської спільноти, що може втілюватися через освіту, лягли в основу наукового доробку з питань емоційного інтелекту Д. Гоулмана [1].

СЕЕН створює умови для учнівства бути етично залученими у глобальну спільноту, а освітянам надає інструменти для підтримки благополуччя учнів і учениць. Ефективність СЕЕН як практики формування м'яких навичок в учнівства доведено на досвіді різних за рівнем соціально-економічного розвитку, релігійними, культурними та освітніми традиціями країн. Найбільш охоплені програмами СЕЕН дошкільна та середня шкільна ланки освіти [1, с. 45].

Зазначимо, що впровадження програми СЕЕН створює умови для більш ефективного підтримання суспільної злагоди, громадської безпеки, миру та стійкого розвитку, що відповідає цілям сталого розвитку та їх реалізації. Висока результативність упровадження СЕЕН-практик у роботу з учнівством зумовлює активізацію подібної роботи і з учительством. Наразі в Україні громадською організацією EdCamp Ukraine розробляються та упроваджуються тренінгові програми з підготовки вчителів до роботи зі здобувачами освіти та їхніми батьками з питань соціально-емоційного та етичного навчання.

В освіті дорослих практики СЕЕН ще не настільки впроваджуються через брак методичного забезпечення та підготовлених відповідних фахівців у секторі як формальної, так і неформальної освіти дорослих. Однак міжнародні дослідження переконують, що СЕЕН не має вікових обмежень. Крім того, практичний досвід Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди у викладанні дисципліни вільного вибору «Педагогіка миру» на заочному відділі

переконає в ефективності соціально-емоційного та етичного навчання, про що свідчать опитування та анкетування здобувачів освіти.

Отже, упровадження СЕЕН-практик у формальний та неформальний сектори освіти дорослих є перспективним і таким, що вимагає активізації вчених і методистів у сфері освіти в розробленні відповідних методик і практик формування життєвої стійкості, емоційної інтелігентності та благополуччя українців в умовах жорстких і емоційно нестабільних викликів сьогодення.

Список використаних джерел

1. Елькін О. Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. №10. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654)
2. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_09_3_61_uk.pdf
3. Цілі сталого розвитку : Україна: Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

Бінарні гостьові лекції – форма партнерської взаємодії студентів мистецьких фахів (реалізація цілей сталого розвитку Інтеграції змісту освіти)

*Беземчук Л. В., доцент кафедри музичного мистецтва,
кандидат педагогічних наук ХНПУ імені Г. С. Сковороди*

Анотація: Розкрито сутність партнерської взаємодії у контексті реалізації цілей сталого розвитку програми ООН. Визначено роль бінарних гостьових лекцій як ефективної форми впровадження інтегрованого змісту освіти для студентів мистецьких фахів. Представлено досвід творчої співпраці українського та колумбійського закладів вищої освіти в процесі творчої взаємодії студентів факультетів мистецтв.

Схарактеризовано тематику бінарних гостьових лекцій, що проведено Харківським національним педагогічним університетом імені Г. С. Сковороди та Букарамангським Автономним університетом, які можуть стати підґрунтям для подальшого самовдосконалення творчої молоді в процесі майбутньої професійної діяльності та умовою сталого розвитку двох країн.

Ключові слова: сталий розвиток, форми партнерської взаємодії, мистецтво

Серед цілей сталого розвитку, що орієнтують перетворення світу до 2030 року на суспільство щасливих людей виділяємо партнерську взаємодію, яка займає важливу позицію серед 17 напрямів реалізації програми Організація Об'єднаних Націй в цьому напрямку [4].

Дослідники питань сталого розвитку в мистецькому просторі України та Колумбії (Л. Беземчук, І.Літвін, К.Юрєва) та інші, окреслюють достатнє широке коло, які висвітлюють партнерську взаємодію в умовах переходу всередині мистецької галузі до інтеграції на підставі моделі STEAM. У Колумбії розширення інтеграції на базі STEM-освіти пов'язують з варіантами додавання мистецтва (Art – STEAM), гуманітарних наук (STEM + H), або сільського господарства (STEM + Ag) [2].

Мистецтво завжди було потужним інструментом для впливу на соціальні зміни та підвищення рівня соціальної справедливості людства. Через творчі

проекти митці мають змогу висловлювати проблеми бідності, освіти та охорони здоров'я, демонструвати протест проти несправедливості, насилля, привертати увагу до прав людини, засуджувати військову агресію, підтримувати людей, які опинились без житла тощо.

Кафедрою музичного мистецтва Харківського національного педагогічного університету імені ХНПУ імені Г.Сковороди у контексті ідей сталого розвитку партнерської взаємодії української творчої молоді із студентами споріднених спеціальностей університетів різних країн світу є досвід проведення циклу бінарних гостьових лекцій, що проходять протягом останніх трьох із студентами факультету мистецтв Автономного університету міста Букараманга (Колумбія). Спікерами є викладачі факультетів мистецтв двох закладів вищої освіти України та південної Америки. Формат бінарних гостьових лекцій вимагають наявності двох лекторів, які по черзі або паралельно висвітлюють різні аспекти теми (наприклад, з точки зору культурної політики та сучасного мистецтва, методів викладання, принципів виконавської підготовки музично-педагогічних працівників).

Мета таких зустрічей – знайомство з надбанням українського народу та творчою спадщиною композиторів, виконавських шкіл, відомих композиторів південної Америки, створення простору для розвитку молоді засобами музичного мистецтва різних культур та національностей. Під час проведення таких занять з'ясувалось, наприклад, що професор, викладач основного інструменту по класу «скрипки», є керівником оркестру деяких університетів в Колумбійських університетах Літвін І.Г. – представниця харківської виконавської школи, більше 15 років проводить викладацьку діяльність, завдяки якій школа скрипалів в Колумбії зазнала розвитку і професійного вдосконалення. Партнерська взаємодія здійснюється в онлайн форматі, у синхронному перекладі на іспанську мову.

Раз на семестр студентам пропонується теми, які логічно вибудовують уяву про особливості навчання студентів в університетах, що розташовано на різних континентах. «Добір навчального матеріалу як фактор оптимізації майбутніх музично-педагогічних працівників» - тема зустрічі, що відкриває особливості конструювання змісту освіти для підготовки молоді, яка має реалізувати свої фахові надбання в умовах конкуренції на ринках праці сучасного музичного простору.

Тематика, що направлена на розуміння методів викладання навчальних дисциплін мистецьких спеціальностей в умовах дистанційного навчання надала можливість здобувачам під час зустрічей обмінятися досвідом виконання творчих завдань за допомогою онлайн інструментів, сприяла розвитку мотивації студентів брати участь в мистецьких проектах, які проводяться не тільки в умовах реального часу, але і мають дистанційний формат.

Серед педагогічних умов, що ефективно впливають на розвиток партнерської взаємодії студентів мистецьких фахів, ми погоджуємось із думкою Є. Баклаженко, яка виділяє наступні: а) стимулювання позитивної мотивації студентів до партнерської взаємодії, духовного та професійного взаємозбагачення; б) оволодіння інтегрованими знаннями зі співробітництва із застосуванням мультимедійних засобів навчання; в) використання диференційованого навчання в процесі моделювання, інтерпретації та втілення музично-педагогічних ситуацій, ігор, творчих проектів [2, с. 17].

Для розкриття особливостей практичної підготовки студентів мистецьких фахів відповідно обраної ними кваліфікації важливим є формування інтегрованого

знання [1]. В контексті зустрічей за таким напрямом здобувачам представлено для обговорення вебінари для викладачів мистецьких фахів, які було записано під час прямої трансляції в Ютуб каналі викладачами кафедри музичного мистецтва. Серед ти, що знайшли найбільш позитивні відгуки в аудиторії студентів факультету мистецтв Автономного університету Букараманги була тема, присвячена відомому українському філософу, митцю, виконавцю Григорію Сковороді, постать якого відома далеко за межами України. В конкретному випадку за допомогою віртуальної екскурсії студенти колумбійського університету змогли долучитись до культурної української спадщини, пройти шляхами великого мандрівника та мисливця, розмірковувати над створенням свого професійного майбутнього, можливістю просування культурних ініціатив, які на основі сталих технологій зможуть створити інтегрований мистецький простір для сучасної людини – здорової духом, тілом та щасливої завдяки своїм надбанням змінити світ на кращий.

Список літератури

1. Беземчук Л., Фомін В. Формування інтеграційно-педагогічних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах магістратури. *Professional art education volume 2* (1) 2021. С.12-19. doi 10.34142/27091805.2021.2.01.02
2. Баклаженко Є. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до співробітництва з учнями у навчально-виховному процесі. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького. Мелітополь, 2015. 19 с.
3. Литвин І., Юр'єва К., Беземчук Л., Чжао Бейбей, У Юе. Новітні тенденції освітньої інтеграції мистецтва: огляд досвіду України, Колумбії, Китаю. *Методологія сучасних наукових досліджень : збірник наукових праць учасників Ювілейної XX Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року, м. Харків)*. За заг. ред. К. Юр'євої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С.418 – 424. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11538330>
4. United Nations. (2015, October 21). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development | department of economic and social affairs. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

Teaching English for the mixed ability classes of young adults

Blynova Neliia
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Bespalova Nataliia,
Senior Lecturer
Buhai Hanna,
Senior Lecturer Alfred Nobel University, Dnipro

Summary

The article is devoted to the urgent problem of teaching English for the young adults. The authors analyze the modern approaches to the textbook development and characterize the peculiarities of learning the foreign language for professional purposes. In this connection the comparative analysis of the existing textbooks has been made. The practical recommendations and the criteria for the professional textbook development for the mixed ability classes have been given.

Key words: foreign language, textbook, young adults, language skills, vocabulary development, mixed ability classes

A foreign language course is a mandatory component of professional training for a modern specialist in the field of "Tourism", "Management", "Marketing", "Psychology" and "Hospitality". The courses are built on the basis of the complex set of linguistic, business and socio-cultural knowledge. The necessary language skills and abilities are formed in accordance with the professional skills specified in the qualification characteristics and the professional curriculum of basic bachelor's training for the higher educational establishment. The subject of the courses is the vocabulary, grammar, and phonetics of the English language in the following areas of use: common language, language for general business purposes, language for special business purposes, and language for professional business purposes [5, p. 2].

In accordance with the requirements of the concept of foreign language learning at Alfred Nobel University, the teaching and methodological manuals on the foreign language courses have been developed. The manuals are intended for the senior students for activating and training the professional language skills. Mostly they are mixed ability classes of young adults as it is impossible to have the streaming to the different group levels, taking into account the general number of students. The educational material of each textbook is divided into thematic sections, the work is designed for the classroom lessons and independent work for students preparing them for the professional communication in English [2, p. 3-4].

All the textbooks are designed on the principle of students' cooperative learning. The learning activities include the students' work in pairs or in small groups. It creates better conditions for learners' communication in English to organize joint efforts for solving different tasks and problems. The learners' mutual assistance gives students opportunities of learning from each other because every student invests his own potential of skills into common work.

A clearly thought-out structure of the tasks allows achieving this goal. The main part of every teaching and methodological manual is thematic sections with systematic development of the lexical minimum and clichés, with methodological instructions for implementation. The appendices provide samples for business and informal correspondence and the lexical minimum. An important component of the teaching and methodological manual can be assignments that stimulate the creative process of students' work and increase their interest in independent training. When preparing the teaching and methodological manuals, modern domestic and foreign information sources were used [3, p. 3-5].

The manuals are adapted to the requirements of the curriculum in the higher education system and will certainly contribute to a deeper mastery of the material and systematization of knowledge. The practical material presented take into account modern methodological approaches. The task of the manuals is to provide methodological assistance to students for the independent and guided classroom training, to promote better assimilation of theoretical material, to systematize and consolidate the acquired knowledge, to ensure adequate understanding of new vocabulary. An important component of the teaching and methodological manuals is the project work to stimulate the creative learning and increase student's interest in independent training.

The goal of all the textbooks is to teach students professional communication in English (speaking, listening, reading, and writing) on those topics and in those situations requiring the use of English that are encountered with the greatest probability in the professional career. That is why the principle of content learning when English communication skills are acquired through professional content. It means that English

communication skills are mostly acquired unconsciously while processing the professional content matter.

The textbooks are based on systemic and systematic rendering of the entire course of training for the future career including all the basic issues that can be important for the professional activities. More attention is focused on vocabulary skills and those skills are developed in the process of communication [4, p. 2].

On completion of the course, bachelor's students will be able to:

- understand the main ideas and recognize relevant information in negotiations, debates, lectures related to the field of study; understand the general meaning and most of the essential details in authentic texts related to academic and professional fields;
- take an active part in typical professional meetings, defend the interests of the company, tell, compare, analyze social, economic, cultural events and phenomena, using professional terminology; conduct business conversations with foreign partners, defend their point of view in professional communication situations;
- express their own thoughts in writing, keep the necessary documents; keep conversations on everyday topics at formal and informal meetings.

As a result, the proposed learning activities in the mentioned textbooks are based on the cooperative learning and give opportunities of increasing the general efficiency of the teaching process by summing up the efforts of individual students who work together with other students to achieve a common goal [3, p. 5-7].

References:

1. Homola M.M., Bespalova N.V. Guidelines «Tourism» for the students majoring in «Tourism» and «Hospitality business»: manual. Dnipro: Alfred Nobel University, 2019. 80 p.
2. Tourism and Hospitality Industry matters: textbook/ Tarnopolsky O., Kozhushko S., Bespalova N., Medynska S. Dnipro: Alfred Nobel University, 2018. 340 p.
3. Психологічні справи (Psychological Matters). Підручник з англійської мови для студентів напряму підготовки «Психологія». Книга для студента та Робочий зошит / Тарнопольський О. Б., Кожушко С. П., Дегтярьова Ю. В., Беспалова Н. В. К.: Фірма «ІНКОС», 2011. 302 с.
4. English for Tourism and HoReCa: Handbook on Exam Preparation: Навчальний посібник з підготовки до екзамену з іноземної мови професійного спрямування для студентів спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа» / Н. І. Miasoid, S. I. Medynska, T. I. Yakovleva, N. V. Bespalova. Dnipro: Alfred Nobel University, Dnipro, 2021. 180 p.
5. Medynska S. I., Bespalova N.V., Herchenova I.V. English for Specific Purposes: Economic and Trade Directions: Іноземна мова для спеціальних цілей: економічний та торгівельний напрямки: Навчальний посібник для здобувачів спеціальностей «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», «Маркетинг» та «Економічна кібернетика». Dnipro: Alfred Nobel University, 2021. 141 p.

Роль міждисциплінарності у підготовці фахівців майбутнього

Гончарова О. С., доцент кафедри історії України,
кандидат історичних наук,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
olia.goncharova2016@gmail.com

Анотація: У статті розглядаються переваги міждисциплінарного навчання, методики його впровадження та виклики, які необхідно подолати для ефективної реалізації. Робиться висновок, що міждисциплінарність є важливим елементом у підготовці фахівців майбутнього, оскільки вона забезпечує інтеграцію знань із різних галузей для вирішення складних проблем сучасності. Такий підхід сприяє розвитку креативності, критичного мислення та адаптивності до змінних умов ринку праці.

Ключові слова: інтеграція знань; критичне мислення; міждисциплінарність; освіта ХХІ століття; фахівці майбутнього.

Сучасний світ відзначається зростаючою мобільністю, швидкоплинністю, швидкозамінюваністю всього, що оточує людину. За таких умов мононаука, монодисципліна самотужки апріорі не може виконати своєї традиційної місії та забезпечити стійке прирощення нових знань. Тож ринок праці вимагає від фахівців не лише знання конкретної галузі, але й уміння інтегрувати знання з різних дисциплін для вирішення складних проблем. Стає очевидним, що традиційна вузькоспеціалізована освіта має поступитися місцем міждисциплінарним підходам. Це вимагає формування нових моделей навчання, які сприяють розвитку критичного мислення, креативності та адаптивності. Ключовим елементом підготовки до викликів ХХІ століття, основою для створення нових професій є міждисциплінарність.

Міждисциплінарність – це інтеграція знань, методів і підходів із різних дисциплін для вирішення комплексних завдань. Вона дозволяє: розширити горизонти мислення; підвищити адаптивність до змін у професійному середовищі; створити нові методи вирішення проблем, які не обмежуються однією галуззю знань [1, р. 90]. Наприклад, у медицині інтеграція біології, інформатики та інженерії дала змогу розвивати медичну робототехніку й персоналізовану медицину. Сучасні дослідження в біології, фізиці та хімії теж значною мірою залежать від інших наук. Наприклад: у галузі біоінформатики фахівці використовують алгоритми з математики й інформатики для аналізу ДНК; матеріалознавство поєднує фізику, хімію та інженерію для створення інноваційних матеріалів, зокрема надлегких сплавів для авіації. Розвиток інженерних дисциплін неможливий без інтеграції кількох сфер. Так, побудова розумних міст (smart cities) потребує синтезу архітектури, ІТ, екології та урбаністики. Штучний інтелект розвивається на перетині програмування, нейрофізіології та психології. Міждисциплінарність у гуманітарних науках дозволяє осмислити глобальні соціальні й культурні явища, що передбачає поєднання історії, лінгвістики, культурології з інструментами великих даних і візуалізації. Антропологія стає міждисциплінарною завдяки використанню знань генетики, історії та археології. Сучасна педагогіка також стає міждисциплінарною. Наприклад, інтеграція психології, нейробіології та інформаційних технологій допомагає розробляти нові методи навчання, адаптовані до потреб студентів [5, с. 19].

Тож, міждисциплінарний підхід полягає у створенні взаємодії між різними галузями знань для отримання нових рішень. Він є відповіддю на потребу суспільства у всебічно підготовлених фахівцях. Основні переваги міждисциплінарності:

1. Комплексний підхід до вирішення проблем. Завдяки поєднанню знань із різних сфер з'являються нові методи та інструменти для аналізу і вирішення складних завдань.
2. Розвиток креативності. Коли спеціалісти поєднують, здавалося б, несумісні концепції, вони генерують інноваційні ідеї.
3. Гнучкість і адаптивність. Фахівці, які працюють у кількох галузях одночасно, легше адаптуються до змінних умов ринку праці.

Забезпечити підготовку всебічно розвинених фахівців, здатних ефективно діяти у складному, взаємопов'язаному світі покликана система освіти. Міждисциплінарність у системі освіти має тривалу історію, але її актуальність суттєво зросла в останні десятиліття. Це зумовлено кількома факторами. По-перше, зростанням складності сучасних викликів. Наприклад, глобальне потепління, штучний інтелект чи генетичне редагування вимагають інтеграції знань із різних галузей. По-друге, розширенням доступу до інформації. Сучасні здобувачі освіти мають змогу швидко опановувати нові дисципліни завдяки онлайн-курсам, платформам, як-от Coursera чи edX, що популяризують міждисциплінарність. По-третє, попитом на нові професії. Спеціальності, які виникають на стику наук, з кожним роком займають дедалі більшу частину ринку праці. Майбутні професії вимагають нових компетенцій – і тут без міждисциплінарних методів при їх підготовці обійтися не можна. Такі сфери, як штучний інтелект, екологічна стійкість, кібербезпека, вимагають одночасно технічних, гуманітарних і соціальних знань. Наприклад: Data Scientist потребує знань з математики, програмування та предметної галузі, де застосовуються ці методи; архітектор розумних міст інтегрує знання з урбаністики, екології, інженерії та інформаційних технологій [7].

З огляду на це сучасна освіта потребує перегляду підходів до організації навчального процесу. Так, наприклад, у сфері вищої освіти США позначилася тенденція, що визначає перехід від так званої STEM-освіти, у якій пріоритет віддається вивченню природничих дисциплін, технологій, інженерної справи, математики до STEAM-освіти. Останнє спрямоване як на освоєння перелічених вище областей, так і вивчення гуманітарних дисциплін, мистецтв, дизайну. Відмінними рисами STEAM-освіти є її міждисциплінарність і спрямованість на формування випускників, які мають одночасно компетенції в природничих галузях і стилі мислення дизайнера або художника. Передбачається, що саме такі різнобічні фахівці будуть більшою мірою готові до вирішення сучасних соціально-еколого-економічних проблем, розробки та впровадження інновацій. У європейській практиці освіти актуальною є освітня модель – T-shaped education (освіта у формі літери Т), спрямована на підготовку фахівців із широким науково-професійним фундаментом і готовністю до розробки інновацій у міждисциплінарній галузі дизайну, науки, технологій та бізнесу [4, с. 478].

Міждисциплінарна інтеграція у ЗВО може виступати важливою методологічною основою для впровадження ідей сталого розвитку в підготовку сучасних фахівців, оскільки проблеми сталого розвитку мають міждисциплінарний характер, а готовність випускника до їх вирішення базується на системному

гуманітарному мисленні та досить розвиненій універсальній науково-природній компетентності.

Одним із простих способів реалізації цього підходу є впровадження міждисциплінарних курсів у навчальні програми. Це дозволяє здобувачам: навчитися працювати в командах, де фахівці з різних галузей об'єднують свої знання; розвивати системне мислення; отримувати навички аналізу складних ситуацій через призму різних підходів. Практикуються різні рівні узагальнення (інтеграції) навчального контенту, що дає змогу уточнити сутність різних видів інтеграції: горизонтальної та вертикальної. Горизонтальна інтеграція пропонує в рамках однієї дисципліни вивчення проблем або вирішення практико-орієнтованих завдань, які одночасно знаходяться у предметному полі двох або трьох дисциплін; знаходження загального змісту та способів цілісного бачення досліджуваної проблеми, методів її вирішення та шляхів упровадження результатів. Вертикальна інтеграція доповнює горизонтальну й передбачає включення до змісту навчальних дисциплін глобальних науково-ужиткових проблем, які виступають «червоними нитками», що пронизують весь навчальний матеріал, надаючи йому високий рівень інтеграції. У ході вертикальної інтеграції вирішуються не вузькопредметні професійні завдання, а міждисциплінарні завдання (проекти), внесок у розробку яких роблять багато дисциплін, що вивчаються [6, с. 19]. Одним із прикладів такого підходу може слугувати впровадження дисципліни «Стале управління природними ресурсами», де екологія, економіка, соціологія та політика працюють у синергії. Також важливу роль приділяють практичним аспектам міждисциплінарності: навчання через проекти (Project-Based Learning), стажування в реальних умовах, участь у міждисциплінарних дослідницьких командах. Наприклад, студенти можуть розробити модель екологічно стійкого міста, об'єднавши знання з економіки, екології та соціології. Важливу роль відіграє й колаборація між університетами. Співпраця між вишами дозволяє створювати програми, що враховують специфіку різних галузей знань. Наприклад, програма подвійних дипломів із бізнесу та інженерії дозволяє випускникам поєднувати управлінські й технічні навички.

Доцільним виявилось використання міждисциплінарних підходів і в **підготовці вчителів, зокрема вчителів історії**. Підготовка шкільного вчителя передбачає розвиток не лише глибоких знань із предмета, але й здатності застосовувати міждисциплінарний підхід для інтеграції історичних фактів із іншими дисциплінами. Це дозволяє викладачам створювати ширший контекст для розуміння матеріалу та сприяти розвитку критичного мислення в учнів. Уже традиційним стало поєднання історії та суспільних дисциплін. Історія тісно пов'язана з географією, правознавством, економікою, соціологією. Для майбутніх учителів це означає: викладання історичних подій у географічному контексті (наприклад, як природні умови вплинули на розвиток цивілізацій); аналіз історичних процесів із погляду економічної науки (наприклад, промислова революція та формування ринкової економіки); розуміння соціальних рухів і політичних ідеологій крізь призму соціології (наприклад, вплив Просвітництва на розвиток демократії). Не менш важливим є використання методів із психології та педагогіки. Для роботи з учнями важливо враховувати психологічні аспекти. Наприклад: розвиток емпатії через вивчення людських доль під час ключових історичних подій (Голодомор, Друга світова війна); використання рольових ігор для симуляції історичних подій (наприклад, проведення дебатів між «учасниками»

Версальської конференції). У сучасних навчальних програмах акцентується увага на використанні цифрових ресурсів [8, с. 205]. Майбутні вчителі історії вчать використовувати онлайн-архіви, карти та бази даних для пошуку матеріалів, викладати історію через інтерактивні платформи (наприклад, створення цифрових лонгвідів, відеоуроків); аналізувати історичні дані за допомогою інструментів великих даних (Big Data). Міждисциплінарний підхід дозволяє засвоїти навички створення інтегрованих уроків. Наприклад: «Історія та література»: аналіз художніх творів у контексті історичних подій (наприклад, творчість Тараса Шевченка як відображення національно-визвольного руху); «Історія та мистецтво»: вивчення епохи Відродження через твори Мікеланджело, Леонардо да Вінчі; «Історія та екологія»: аналіз екологічних катастроф у минулому та їхній вплив на цивілізації (наприклад, роль зміни клімату в занепаді цивілізації Майя). Для майбутніх учителів важливо навчитися організовувати групові проєкти [3, с.72]. Наприклад: створення учнями інтерактивної карти історичних подій рідного регіону; розробка учнівських відеопроєктів про визначні історичні постаті, що включають аналіз джерел, творчий підхід до подання матеріалу.

Успішна підготовка вчителя історії із залученням міждисциплінарного підходу дасть можливість підготувати фахівця, який здатен забезпечити: навчання учнів у ширшому контексті, де історія постає не лише як хронологія подій, а також як складова соціальних, економічних, культурних і природних процесів; мотивацію учнів до глибшого дослідження тем через використання інтерактивних і проєктних методів; розвиток навичок XXI століття, таких як командна робота, аналітичне мислення та вміння використовувати сучасні технології.

Однак міждисциплінарна інтеграція у вищій освіті не має бути лише традиційним об'єднанням навчальних дисциплін у блоки, комплекси чи модулі з урахуванням міждисциплінарних зв'язків. Нова сутність міждисциплінарної інтеграції обґрунтовується сучасними соціокультурними умовами глобалізації, інформатизації, наукової конвергенції та міждисциплінарності, соціально-економічної інтеграції, динаміки ринку праці та ін. Міждисциплінарна інтеграція в сучасному розумінні полягає у приведенні до логічної завершеності прикладної спрямованості всіх складових навчального процесу вузу (змісту, форм і методик навчання) та характеризується змістовно-технологічним взаємозв'язком навчальних дисциплін із змістом та технологіями професійної діяльності майбутніх спеціалістів, з актуальними науково-прикладними проблемами; а також єдністю (узгодженістю) процесів навчання та виховання у вузі. Основними вимогами, які мають бути виконані при її реалізації в освітньому процесі вузу, є: а) обґрунтувати доцільність міждисциплінарної інтеграції відповідно до прогнозованих освітніх результатів у вигляді міждисциплінарних компетенцій; б) визначити об'єкти міждисциплінарної інтеграції, виявити її функції, рівні, форму, вигляд, тип; в) обґрунтувати прийоми міждисциплінарних зв'язків та інтеграції з урахуванням специфіки навчального матеріалу й існуючих у соціумі та професійній діяльності соціально-економічних і науково-прикладних проблем; г) визначити умови змістовно-технологічної наступності (інтеграції) процесів навчання та виховання, що сприяють виходу за рамки освітнього процесу отриманих науково-практичних результатів і впровадженню їх у соціальну практику через проєктну діяльність [2, с. 9-10]. У результаті запровадження міждисциплінарної інтегрованої системи мають бути сформовані такі групи універсальних міждисциплінарних компетенцій студентів: а) інтегровані, засновані на «вертикальних» і «горизонтальних» знаннях

і вміннях, здатності їх застосовувати для постановки та вирішення міждисциплінарних завдань у професійній сфері; б) методологічні, які забезпечують здобувачів освіти (випускників) методологічним (методичним) інструментарієм наукового дослідження у міждисциплінарній галузі; в) дослідні, спрямовані на постановку та ефективне виконання актуальних міждисциплінарних науково-ужиткових завдань (проектів); г) соціальні, які включають особистісно-ціннісні, комунікативні, полікультурні компетенції, створені задля формування розуміння значимості гуманно орієнтованих технологій у перетворенні навколишнього світу; продуктивну комунікацію та взаємодію; прийняття соціокультурного різноманіття; творча взаємодія та співпраця у процесі міждисциплінарної проектної діяльності (у тому числі в полікультурних умовах); відповідальне ухвалення рішень.

Попри очевидні переваги, міждисциплінарність стикається з низкою труднощів:

- недостатня підготовка викладачів для інтегрованого навчання;
- складність координації навчальних програм між різними факультетами;
- опір традиційної академічної спільноти через страх втрати вузької спеціалізації;
- відсутність систематичного підходу: у багатьох університетах міждисциплінарність упроваджується на окремих кафедрах або факультетах, що унеможливорює створення системних програм;
- фінансові обмеження: розробка міждисциплінарних програм і навчальних матеріалів вимагає значних інвестицій.

Подолання цих викликів можливе через упровадження нових моделей педагогічної підготовки, активну співпрацю між університетами та бізнесом, а також адаптацію державної освітньої політики.

Таким чином, міждисциплінарність є ключовим інструментом підготовки фахівців майбутнього. Вона дозволяє створювати спеціалістів, здатних адаптуватися до викликів часу, вирішувати складні проблеми та сприяти розвитку інновацій. Для ефективного впровадження міждисциплінарних підходів необхідно реформувати освітні програми, підтримувати ініціативи університетів у розвитку інтегративних курсів і залучати здобувачів вищої освіти до реальних міждисциплінарних проектів. Лише через співпрацю науки, освіти та роботодавця ми зможемо підготувати професіоналів, які стануть рушіями позитивних змін у світі. Міждисциплінарність у підготовці шкільних учителів, зокрема вчителів історії, є важливим інструментом для створення сучасної, інтерактивної та ефективної освітньої моделі. Інтеграція різних дисциплін дозволяє майбутнім педагогам глибше розуміти взаємозв'язки між історичними подіями та іншими аспектами життя суспільства, розвивати в учнів критичне мислення, творчу уяву та здатність застосовувати знання на практиці.

Література:

1. Gomonyuk O.M. Implementation of an interdisciplinary approach to the professional training of future bachelors in finance, banking and insurance. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. Kyiv-Vinnitsya: «Glider», 2019. № 53. P. 90-94.

2. Артюшенко, А. Адаптація майбутніх фахівців до міждисциплінарної підготовки як основа формування фахової мобільності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. 11(8). С. 7–12. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i8-001>
3. Дячок Н. В. Професійна мобільність як показник якості педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. Випуск 33. С. 70–75.
4. Желанова В. В. Впровадження стратегії міждисциплінарності в сучасній вищій освіті. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 477–480.
5. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. С.18–22.
6. Пастирська І. Я. Міждисциплінарне навчання у вищій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 48. Т. 2. С. 18–21.
7. Ступницький О. І., Приятельчук О. А. Міждисциплінарний підхід до формування універсальних компетенцій у процесі вивчення дисциплін освітньої програми «міжнародний бізнес». *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-47>
8. Хоминець, С. І. Методи формування професійної мобільності майбутнього педагога у вищій школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород: Говерла, 2020. Вип. 2 (47). С. 204–208.

Соціальна політика України у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти

*Гриньків А. П., доцент кафедри соціальної політики, кандидат філософських наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова*

Анотація. Проаналізовано роль рівного доступу до якісної освіти як ключового чинника соціальної справедливості та економічного розвитку України. Розглянуто інституційні, фінансові та нормативно-правові аспекти забезпечення інклюзивності освітнього середовища. Наголошено на важливості інтеграції інноваційних соціальних послуг, формування життєстійкості громад і зміцнення культурної ідентичності в контексті освітніх реформ.

Ключові слова: рівний доступ до освіти, інклюзія, соціальна політика, життєстійкість, культурна ідентичність.

У сучасних умовах формування державної соціальної політики України рівний доступ до якісної освіти розглядається як ключовий чинник забезпечення соціальної справедливості, економічної ефективності та зміцнення громадянського суспільства. Протягом останніх десятиліть спостерігається зміщення парадигми від формального декларування освітніх прав до практичного впровадження інклюзивних освітніх практик, спрямованих на подолання бар'єрів нерівності та розширення можливостей для всіх соціальних груп. При цьому комплексні реформи вітчизняної освітньої системи, орієнтовані на європейські стандарти, потребують глибокого теоретичного аналізу та емпіричної оцінки. У контексті розробки ефективних державних стратегій важливо розглянути ключові аспекти: по-перше, інституційні механізми, що гарантують дотримання принципу рівноправності в доступі до освіти; по-друге, фінансові інструменти підтримки соціально уразливих верств населення; по-третє, нормативно-правове підґрунтя, яке закріплює відповідальність держави за дотримання міжнародних стандартів у сфері освіти. Зважаючи на складність і багатовимірність означеної проблеми,

постає завдання систематичного аналізу державної політики України, спрямованої на усунення соціально-економічних, культурних і просторових нерівностей у галузі освіти, з метою формування рекомендацій щодо підвищення ефективності соціальних інтервенцій та вдосконалення засад рівного доступу до якісного освітнього середовища.

У контексті формування ефективної соціальної політики України у сфері освіти актуальним залишається завершення вже розпочатих реформаторських ініціатив, спрямованих на створення умов для рівного доступу до якісної освіти.

У зазначеній площині особливої уваги потребують такі заходи:

- доступ до якісної освіти на всіх рівнях усім верствам населення;
- упровадження нових освітніх і навчальних програм, підтримка інноваційних методів навчання;
- створення умов для навчання дітей з особливими потребами, забезпечення рівного доступу до освітніх ресурсів.

Важливість визначених кроків і ступінь їх реалізації відображено в матеріалах, оприлюднених Міністерством освіти і науки України, зокрема в публікації «Досягнення і виклики дошкільної, загальної середньої, позашкільної та інклюзивної освіти у 2020–2022 роках» [1]. Аналіз згаданих матеріалів дозволяє дійти висновку, що систематичне втілення зазначених заходів справляє позитивний вплив на якість і доступність освіти, а інтеграція України до європейського освітнього простору слугує додатковим стимулом для формування дієвої освітньої політики.

Окремим ключовим завданням соціальної політики виступає соціальна інклюзія, котра потребує подальшого розвитку та конкретизації в таких напрямках:

- реалізація програм соціальної інклюзії, підтримка людей з інвалідністю та розвиток інфраструктури для осіб з обмеженими можливостями;
- упровадження гендерно збалансованої політики, зорієнтованої на забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя;
- запровадження програм підтримки молоді, включно з особами з особливими потребами, шляхом надання освітніх стипендій, організації стажувань і професійної орієнтації.

Інклюзивна освіта сьогодні розглядається не лише як технічна складова реформування освітньої системи, але і як філософія розуміння участі кожної людини в суспільному житті. Створення інклюзивного освітнього середовища та його належне функціонування стають одним із фундаментальних завдань підвищення якості освіти і, відповідно, зміцнення соціальних основ держави. З огляду на виклики сучасності, формування та вдосконалення інклюзивної освітньої політики слід розглядати як нагальний крок у напрямі забезпечення соціальної рівності та мобільності, що підвищує конкурентоспроможність країни та її здатність ефективно інтегруватись у глобальні процеси.

На тлі викликів, пов'язаних із упровадженням інклюзивної освіти, розгляд досвіду перших кроків її реалізації в Україні набуває особливого значення для формування ефективної соціальної політики у сфері забезпечення рівного доступу до якісних освітніх послуг. Зокрема, проведені дослідження засвідчують, що інклюзія розглядається як складова демократичної парадигми розвитку суспільства, спрямована на повноцінне включення представників усіх соціальних

груп у навчальний процес [2]. Інклюзія тлумачиться не лише як організаційна технологія забезпечення навчальних потреб осіб з інвалідністю чи інших груп, які перебувають у стані соціальної ексклюзії, але і як концептуальний підхід, що дозволяє кожній людині брати участь у житті суспільства на рівних засадах.

Український досвід свідчить, що історична традиція освіти осіб із функціональними обмеженнями здоров'я спиралася на радянську систему спеціальних закладів закритого типу, орієнтованих виключно на певні нозології. Такий підхід сприяв формуванню окремих від загалу освітніх просторів, створював умови для задоволення базових освітніх потреб, але водночас консервував ситуацію соціальної ізоляції та гальмував розвиток навичок повноцінної взаємодії зі “здоровою” частиною суспільства. Інклюзивна освіта пропонує переформатування цих підходів: замість пристосування дитини до закритої системи сьогоднішня парадигма передбачає організацію безбар'єрного освітнього простору, що орієнтується на потреби кожної особистості.

Перший досвід масового впровадження інклюзії в загальноосвітніх навчальних закладах України виявляє низку ключових проблем. По-перше, значний дефіцит кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних працювати в умовах інклюзії, застосовуючи відповідні методики та технології. По-друге, матеріально-технічна база закладів освіти часто є непристосованою для навчання дітей з порушеннями здоров'я, бракує необхідних технічних засобів, спеціалізованих приміщень і пристосувань. По-третє, нормативно-правова база потребує чіткої деталізації, що визначатиме критерії, за якими діти з певними нозологіями можуть навчатись у загальному просторі, а для яких потрібні альтернативні моделі соціалізації. Існує також проблема недостатнього методичного й психологічного супроводу педагогів і родин “особливих” дітей.

Фахові обговорення серед управлінців освітньої галузі, директорів шкіл і представників департаментів освіти з різних регіонів України, продемонстрували високу зацікавленість у пошуку оптимальних рішень. Прагнення держави забезпечити соціальну справедливість і рівні можливості для всіх учнів уможливило формування суспільства, у якому толерантність, емпатія, здатність до взаємодопомоги та партнерства стають невід'ємними складовими соціальної культури.

Інклюзивна освіта, розглянута як прогресивна соціальна технологія, не є швидкоплинним заходом чи тимчасовою ініціативою. Вона вимагає системних зусиль, неперервності, командного професійного підходу й належного ресурсного забезпечення. Успішне розгортання інклюзивних практик є маркером сталості демократичних процесів у державі та засвідчує готовність суспільства усвідомлено інвестувати в якісну освіту. Це, у свою чергу, сприяє зміцненню соціальної згуртованості, посиленню культурно-ціннісного потенціалу освіти та закладає підвалини для економічної незалежності осіб, які раніше перебували в ситуації соціальної ексклюзії.

Досвід упровадження інклюзивного навчання в Україні виявляє низку нагальних питань, які потребують подальшого осмислення й розв'язання. Визначальним чинником тут є послідовність державної політики, належне нормативно-правове регулювання, фінансова й організаційна підтримка, а також підготовка педагогів. Результатом має стати поступове формування традицій вітчизняної інклюзивної освіти, синтез українського й міжнародного досвіду, що

забезпечить рівний доступ до якісної освіти, розкриє потенціал кожної особистості та зміцнить позиції України на шляху до сталого демократичного розвитку.

У контексті формування вітчизняної соціально-освітньої політики важливо враховувати підходи до підвищення життєстійкості та соціальної згуртованості, які вже випробувано у практиці українських соціальних ініціатив. Зокрема, у попередньому дослідженні було проаналізовано експериментальний проєкт, запроваджений Міністерством соціальної політики України, спрямований на формування життєстійкості територіальних громад, які опинилися в умовах воєнних дій та інших кризових ситуацій [3]. У межах цього проєкту надаються комплексні соціальні послуги, включаючи психологічну підтримку, сприяння соціальній адаптації та економічну допомогу. Визначено, що формування життєстійкості тісно пов'язане з процесом збереження культурної ідентичності та забезпечення суспільної резильєнтності, а також із розбудовою механізмів, що підвищують адаптивність системи соціального забезпечення до викликів сучасності.

Досвід упровадження інноваційних соціальних програм у сфері життєстійкості може слугувати своєрідним методологічним орієнтиром для формування політики рівного доступу до якісної освіти. Наявність психосоціальної підтримки, розвиток інклюзивних моделей навчання та інтеграція інноваційних соціальних послуг в освітнє середовище закладають підґрунтя для побудови системи, здатної ефективно реагувати на динаміку соціальних змін. У результаті створюються умови, за яких рівний доступ до якісної освіти стає не просто нормою державної політики, а одним із чинників зміцнення суспільної стійкості, довготривалої соціокультурної стабільності та культурної самобутності навіть за умов глибоких соціальних потрясінь.

Урахування викликів, пов'язаних із формуванням рівного доступу до якісної освіти в Україні, вимагає комплексних зусиль із боку держави та суспільства. Зміщення парадигми від формальних проголошень освітніх прав до практичного втілення інклюзивних моделей навчання засвідчує поступову демократизацію освітньої сфери та прагнення забезпечити кожній людині можливість реалізувати свій потенціал. Завершення ініційованих реформ, запровадження нових навчальних програм та створення сприятливих умов для дітей з особливими потребами є вагомими складовими становлення освітнього простору, в якому соціальна рівність розглядається як фундаментальна цінність. При цьому особливого значення набуває системний підхід: послідовне вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток інституційних механізмів, фінансових інструментів підтримки та забезпечення професійної підготовки кадрів. Інтеграція підходів до формування життєстійкості громад та інклюзії в освіті доводить, що інноваційні соціальні послуги, психосоціальна підтримка й розвиток інклюзивних освітніх технологій можуть стати запорукою сталого розвитку суспільства. Згаданий вектор сприяє утвердженню соціальної справедливості, підвищенню конкурентоспроможності країни, забезпеченню соціально-культурної стійкості та формуванню громадянського суспільства, здатного ефективно реагувати на виклики сучасності.

Література:

1. Досягнення і виклики дошкільної, загальної середньої, позашкільної та інклюзивної освіти у 2020–2022 роках. Офіційний сайт МОНУ. URL: <https://mon.gov.ua/news/dosyagnennya-i-vikliki-doshkilnoi-zagalnoi-serednoipozashkilnoi-ta-inklyuzivnoi-osviti-u-2020-2022-rokakh> (дата звернення 02.12.2024).

2. Якушенко Л. М. Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю. Аналітична записка. Серія “Соціальна політика”. № 9. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-yakushenko-social-policy-2019.pdf>

3. Гриньків А. П. Роль життєстійкості в збереженні культурної ідентичності під час та після воєнних конфліктів: упровадження інноваційних соціальних послуг в Україні. У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 16–17 травня 2024 року). НАКК-КиМ, 2024. С. 372–376.

Штучний інтелект як інструмент реалізації навчання впродовж життя

Дракон Д. С., здобувач вищої освіти ННІ «Каразінський банківський інститут»

ХНУ ім. В. Н. Каразіна;

*науковий керівник: Стяглик Н. І., к. п. н., завідувач кафедри інформаційних технологій
та математичного моделювання*

ННІ «Каразінський банківський інститут» ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Анотація. Штучний інтелект (ШІ) стає невід’ємною частиною сучасного освітнього процесу. Ця стаття розглядає потенціал ШІ для підтримки навчання впродовж життя, основні напрями його застосування, а також переваги та ризики.

Ключові слова: штучний інтелект, навчання, *lifelong learning*, персоналізоване навчання, адаптивні системи

Сьогодні ми живемо у світі, який змінюється швидше, ніж будь-коли раніше. Професії, які ще кілька років тому здавалися стабільними, зникають, а їм на зміну приходять нові. У таких умовах людина просто не може зупинитись у своєму розвитку. Традиційна модель освіти, коли ми вчимося в школі, потім в університеті й отримуємо диплом, більше не працює. Щоб залишатися актуальними й конкурентоспроможними, нам доводиться постійно вчитися й оновлювати свої знання. Це і є основа концепції навчання впродовж життя – ідеї, яка сьогодні стає не просто бажаною, а необхідною.

Однак, навчання впродовж життя потребує гнучких, доступних і ефективних рішень, здатних урахувати потреби кожної людини. І тут на сцену виходить штучний інтелект. Це не просто нова технологія – це інструмент, який уже зараз змінює наше уявлення про освіту. Штучний інтелект дозволяє адаптувати навчання під потреби кожного учня, роблячи його персоналізованим, гнучким і зручним.

Платформи, такі як Coursera чи Khan Academy, показують, як саме це працює. Завдяки алгоритмам ШІ вони можуть оцінювати знання студентів, визначати їхні сильні та слабкі сторони, а потім пропонувати завдання, що відповідають рівню підготовки. Якщо ви новачок у певній темі, система підбере для вас базові матеріали. Якщо ж у вас уже є досвід, вона запропонує складніші завдання. Таким чином, ви не витрачаєте час на те, що вже знаєте, а зосереджуєтесь на тому, що дійсно потребує уваги. Цей підхід значно економить час і робить навчання ефективнішим.

Ще одним важливим досягненням штучного інтелекту є віртуальні помічники. Уявіть собі репетитора, який завжди поруч і готовий відповісти на будь-яке ваше запитання. Чат-боти, такі як ChatGPT, уже сьогодні можуть пояснити складну тему, підказати, як правильно розв’язати задачу, чи навіть допомогти

підготувати курсову роботу. Для багатьох людей, які через географічні чи фінансові обмеження не мають доступу до традиційної освіти, це може стати справжнім проривом.

ШІ також суттєво змінює процес оцінювання знань. Замість того, щоб викладачі вручну перевіряли тести та роботи, це можуть робити системи штучного інтелекту. Вони не лише швидко й точно оцінюють результати, але й надають детальний зворотний зв'язок: показують помилки, пояснюють, чому вони виникли, як їх виправити. Це допомагає студентам краще розуміти матеріал і уникати таких самих помилок у майбутньому. До того ж автоматизація перевірки звільняє час викладачів, який можна використати для більш персоналізованої роботи з учнями.

Самостійне навчання також стало значно простішим завдяки ШІ. Наприклад, платформи Duolingo чи Rosetta Stone використовують штучний інтелект для створення індивідуальних програм навчання. Вони враховують ваш рівень знань, темп засвоєння інформації та навіть час, який ви готові присвятити навчанню. Також ці сервіси додають елементи гри, що робить процес навчання цікавим і захоплюючим. Наприклад, ви отримуєте нагороди за досягнення, що стимулює продовжувати навчання та не втрачати мотивації.

Однак, як і будь-яка технологія, ШІ має свої недоліки. Одним із головних ризиків є конфіденційність даних. Для того щоб адаптувати навчання, ШІ потребує інформації про користувачів: їхні сильні та слабкі сторони, прогрес, інтереси. Це створює ризик витоку даних, і якщо така інформація потрапить у чужі руки, це може мати серйозні наслідки. Ще одна проблема – нерівний доступ до технологій. У багатьох країнах люди досі не мають якісного інтернету чи сучасних пристроїв, що значно обмежує їхні можливості використовувати ШІ для навчання.

Попри ці виклики, штучний інтелект уже зараз демонструє величезний потенціал у сфері освіти. Він робить навчання доступнішим, цікавішим і персоналізованим. Люди різного віку та соціального статусу можуть вчитися у своєму темпі й у зручний для них час. Це справжня революція, яка дозволяє кожному розкрити свій потенціал і вивчати те, що раніше було недосяжним.

Водночас важливо працювати над тим, щоб мінімізувати ризики та зробити ці технології доступними для всіх. Освіта – це не просто привілей, а право кожної людини. Штучний інтелект уже зараз змінює наш підхід до навчання, і його роль у майбутньому лише зростатиме. Це не просто тренд, а ключ до майбутнього, яке стає ближчим завдяки цим технологіям.

Список використаних джерел

1. Шнуровська Н. О. Штучний інтелект в освітньому процесі: перспективи та виклики. *Інноваційні підходи в сучасній освіті*. 2021. Вип. 7. С. 25–30.
2. Johnson, A. Artificial Intelligence and Education / A. Johnson. – Springer, 2020. – 256 p.
3. Brown, K. Lifelong Learning and Technology / K. Brown. – Oxford University Press, 2019. – 189 p.
4. Coursera [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coursera.org/> (дата звернення: 29.11.2024).
5. Duolingo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.duolingo.com/> (дата звернення: 29.11.2024).

Інформаційно-комунікаційні технології як чинник сталого розвитку та підвищення якості природничої освіти

Єсікова І. В., викладач кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Анотація: У цьому дослідженні розглянуті можливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні природничих дисциплін. Наголошено, що сьогодні в умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їх проникнення в усі сфери життєдіяльності людини, особливо актуальним питанням стає їх використання в системі природничої освіти.

Зазначено, що ІКТ в природничій освіті дають змогу організувати освітній процес таким чином, щоб кожна дитина мала можливість самостійно виконувати завдання в зручному для неї темпі та могла продемонструвати свої досягнення.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, природнича освіта, сталий розвиток.

У глобалізованому суспільстві однією з цілей сталого розвитку ООН є забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти та сприяння можливостям навчання протягом усього життя [1]. Основою сучасного освітнього суспільства є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як основна складова сучасної освіти.

Модернізація освіти зумовлює нагальну потребу в соціальній диджиталізації та цифровій обізнаності кожного. ІКТ стали невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу, використання та поширення їх потенційно важливі для освіти, професійного розвитку.

На нашу думку, методологічною основою для сталого розвитку природничої освіти є створення умов, котрі забезпечують розвиток цілісного наукового світогляду, формування ключових компетентностей шляхом застосування ІКТ. У зв'язку з цим у навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент і відбувається активне залучення ІКТ інструментарію.

Нормативна база дослідження визначена в таких законодавчих документах: законах України «Про освіту» (2021), «Про повну загальну середню освіту» (2020). Особливої значущості в цих умовах набуває якісна природнича освіта, розвиток якої неможливий без застосування ІКТ, про що зазначено в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», державних стандартах освіти, навчальних планах і програмах, нормативно-правових актах ЮНЕСКО. Згідно з цими документами необхідним є пошук і створення сучасних нових підходів, засобів і технологій, необхідних для якісного викладання природничих наук.

Аналіз сучасних наукових досліджень із питань підвищення якості природничої освіти, теорії та методики природничих предметів здійснювали Л. Величко, М. Гриньова, Н. Буринська, О. Ляшенко, Т. Грановська, О. Ярошенко; розвиток і впровадження ІКТ в освіті висвітлювали В. Биков, М. Жалдак, В. Кухаренко, Н. Морзе; психолого-педагогічні проблеми використання ІКТ для підтримання навчально-пізнавальної діяльності учнів в освітньому процесі розглядали А. Гета, М. Жалдак, В. Заїка, С. Миронова, Ю. Носенко.

У стратегії сталого розвитку України до 2030 року одна з цілей зазначена як «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх». Одним із завдань цієї цілі є: «До 2030 року забезпечити, щоб усі учні здобували знання і навички, необхідні для сприяння сталому розвитку, у тому числі шляхом навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя...» [2].

З активним розвитком сучасного суспільства цифрові технології в освіті стали рушійною силою сталого розвитку та якісно нової природничої освіти, що дозволяють учителям створювати інтерактивні навчальні матеріали, використовувати віртуальні лабораторії та інші інноваційні засоби для викладання природничих наук. Це сприяє поширенню знань широкому загалу здобувачів, більш ефективному засвоєнню знань і покращенню їхнього розуміння складних природничих процесів. Нова цифрова економіка сприяє подоланню викликів економічної та соціальної сфери, цифровому перетворенню промисловості та суспільства задля забезпечення сталого розвитку.

Якісне викладання природничої освітньої галузі є необхідною умовою для всебічного розвитку здобувачів освіти, формування їх наукового світогляду, когнітивних і соціальних навичок.

Використання освітніх платформ, таких як Moodle, Google Classroom і Edmodo, дозволяє організувати доступ до навчальних матеріалів, завдань, тестів, форумів для обговорення, що сприяє ефективній організації навчального процесу та зворотному зв'язку.

Мультимедійні засоби навчання, включаючи презентації, відео, анімації та інтерактивні симуляції, дозволяють візуалізувати складні концепції, роблять навчальний матеріал більш доступним і зрозумілим для студентів. Віртуальні лабораторії та симуляції забезпечують можливість проведення експериментів і досліджень у віртуальному середовищі кожному здобувачу освіти, що є особливо корисним для викладання природничої освітньої галузі.

Інтерактивні дошки та планшети використовуються для інтерактивних уроків, дозволяючи взаємодіяти з навчальним матеріалом у реальному часі, здійснювати спільну роботу над завданнями.

Онлайн-курси та вебіари надають можливість підвищення кваліфікації та професійного розвитку вчителів, знайомства з новими методиками викладання, обміну досвідом із колегами з усього світу.

Таким чином, використання ІКТ є ключовими елементами в сучасній освіті, сприяючи розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, педагогічної майстерності та здатності до самостійного навчання, що є необхідними для ефективної педагогічної діяльності в сучасних умовах.

ІКТ в природничій освіті дають змогу організувати освітній процес таким чином, щоб кожна дитина мала можливість самостійно виконувати завдання в зручному для неї темпі та могла продемонструвати свої досягнення.

Отже, сучасні ІКТ є визначальним системоутворюючим чинником формування світоглядних орієнтацій як на рівні окремої людини, так і на соціоглобальному рівні. Сучасні здобувачі освіти є свідками не лише нової історичної епохи, але й нової сходинки еволюції людини. Те, що здавалося нам фантастичним завтра, на очах стає неймовірним сьогодні. Майбутнє вже розпочалося з масовим упровадженням сучасних інформаційно-комунікативних технологій в освіті та в життя кожної людини.

Список літератури

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року : резолюція A/RES/70/1, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 р.

2. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ президента України від 12.01.2015 № 5/2015: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.htm>.

Освітня реформа: очевидні ознаки та причини гальмування забезпечення якісної освіти

*Курепін В. М., доцент кафедри методики професійного навчання,
кандидат економічних наук
Миколаївського національного аграрного університету*

Анотація. Сформувати у свідомості громадян систему цінностей, зрозуміло, допомагає освіта, що активізує впровадження європейських принципів у функціонування владних інститутів і життя суспільства; ментально наближає нас до країн ЄС. Поштовхом до європейських цінностей в Україні стала освітня реформа, одна з ключових євроінтеграційних реформ. Але є низка причин і обставин, які суттєво гальмують реформу освіти, не дають необхідного поштовху для стрімкого старту.

Ключові слова: антикризова концепція, освітня реформа, європейський простір, якість знань, пріоритетні напрями.

На фоні кардинальних змін в економічній та соціальній галузі зміни в освітньому процесі переважно проходять у повільній формі. Після проголошення незалежності України було змінено шкільну освіту, упроваджуючи в навчання сучасні технології, відбувалася відмова від радянської моделі викладання. Але внаслідок кризи 1993–1994 років, коли рівень інфляції країни досягав гіпервисокого рівня, а скорочення валового національного продукту досягало 50%, забезпечити галузь освіти в країні за рахунок коштів державного бюджету стало практично неможливо. Більшість закладів вищої освіти (професійні (професійно-технічні) заклади освіти) перебували на межі закриття [1, с. 19].

Національна програма «Освіта» та її антикризова концепція, яка була затверджена МОН у 1993 році, не була реалізована. Те, що передбачала програма, а це децентралізація управління освітою, індивідуалізація навчально-виховного процесу, запровадження різних планів і програм із самонавчання, так і не було виконано. Замість запланованих реформ влада країни запровадила платну вищу освіту, були відкриті приватні навчальні заклади, скасовані/спрощені вступні іспити до університетів.

Нововведення того часу лише допомогли зменшити ризик масового закриття освітніх закладів. Зауважимо, такими діями було збільшено потік абітурієнтів. Але вони так і не вирішили головних проблем тих років: затримка зарплат викладачам, якість освітнього процесу залишалися на тому ж рівні.

Процес формування національної громадянської ідентичності та євроінтеграційного спрямування зовнішньої політики в умовах невизначеності та реінтеграції тимчасово окупованих територій для України дуже важливий. Держава-агресор відкрито заявляє про наміри активно використовувати мешканців

східних, зокрема тимчасово окупованих територій, для впливу на українське суспільство та забезпечити домінування проросійських політичних сил на різних її рівнях, що вкрай небезпечно.

З погляду влади, успішність і рух держави у стратегічно визначеному напрямі, у тому числі й освітній реформі, можливо, дасть перші результати приблизно десь через років дванадцять. Але з цим у жодному разі неможливо погодитися [2, с. 82]. Важливий показник успішності – це позитивні відчуття від реформ, зокрема освітньої, тих, кого вони стосуються (освітян: тих, хто навчається, батьків та ін.).

Визнання потреби та отримання суспільного розуміння у процесі впровадження реформи – це коли користувачі процесів відчуватимуть поступові позитивні зміни. Якщо користувачі (освітяни) відчують підлаштовування нового прогресивного під те, чого ми хочемо позбутися (симуляція), суспільного розуміння та визнання потреби у реформі не буде. Перші кроки повномасштабного запровадження реформи освіти в Україні продемонстрували саме такі симптоми.

Кожен навчальний рік традиційно розпочинається з Дня знань і свята першого дзвоника. Уже декілька десятків років триває в суспільстві дискусія про доцільність проведення таких заходів (святкова лінійка радянських часів). Хтось продовжує в такий формі проводити заходи, хтось надав можливість вибору учасниками навчального процесу, насамперед молоді та їхнім батькам обирати інші формати заходів. Сучасні реалії сьогодення спрямовані на автономію закладів освіти, які самостійно можуть обирати, яким чином святкувати та які заходи проводити [3, с. 301].

Дух «найкращих радянських традицій» ще присутній: урочисті лінійки за участю депутатів (яких чекають до 40 хвилин), наполегливі рекомендації для молоді – «білий верх, темний низ» та ще деякі власні міркування керівництва освітніх закладів. Тому постає питання про те, які причини та мотиви спонукають адміністрації освітніх закладів до такого «урочистого маскараду». Таку ситуацію можна розглядати по-різному: абсолютне нерозуміння суті та стратегії реформи та небажання реформуватися самим або саботаж і цілеспрямоване формування у молоді неідентичності з новим українським суспільством. Українській освіті потрібне «дихання вітру змін».

Ще один факт – «каральна педагогіка» повинна відійти у небуття, швидкий відхід такої педагогіки забезпечить повномасштабне впровадження освітньої реформи. Проте аналіз змісту публікацій, соціальних мереж, відгуків на сайтах освітніх установ свідчить про наявність значних проблем у становленні партнерських відносин між учасниками освітнього процесу [4, с. 14].

У деяких освітніх закладах звичним явищем є спілкування викладачів із молоддю на підвищених тонах. На жаль, іноді до тих, хто навчається, використовуються принизливі та образливі звороти чи порівняння. Зниження оцінок продовжується за неохайність, неправильне оформлення роботи, погану поведінку на заняттях. Вочевидь, деякі викладачі не розуміють ні стратегії та цілей реформи, ні критеріїв оцінки знань здобувачів освіти.

Міністерство освіти і науки України з 2020 року запровадило обов'язкові ЗНО, зокрема з математики. Причина – невтішна динаміка останніх років з якості знань, відставання України в методиках викладання дисциплін. Така новація не викликала позитиву багатьох батьків і молоді.

Чиновники з міністерства, пропагуючи освітню реформу, постійно повторюють про спрямованість реформи на: забезпечення гарантій освітніх прав і свобод, у тому числі права вибору; розвиток індивідуальних здібностей молоді; підвищення рівня якості освіти та наближення до європейського освітнього простору [5, с. 293]. Запровадження обов'язкового ЗНО з багатьох міркувань не відповідає декларованим цілям, і аргументи його ініціаторів не виглядають переконливими.

- Молодь, яка прагне до знань, має різні розумові здібності, очевидно, ініціатори не бажали цього враховувати. Утім, хоч у більшості домінують гуманітарні чи математичні здібності, але в незначній частині є і універсальні. Інтереси та здібності молоді вже цілком очевидні в середньому віці, тому замість того, щоб залежно від здібностей та бажань поглиблювати спеціалізацію освіти, чиновники змушують усіх, незалежно від здібностей та волі, «зубрити» обов'язкові предмети, зокрема математику та інші, лише для того, щоб здати ЗНО. Плани на майбутню професію, яку хоче обрати молодь, не враховуються.
- Адекватним засобом вирішення проблеми покращення динаміки та подолання відставання в методиках викладання дисциплін запровадження обов'язкового ЗНО не виглядає. А якщо погіршиться динаміка з інших предметів, припустимо, з трьох чи п'яти, то теж треба буде запроваджувати з них обов'язкове ЗНО.
- Подібні підходи вирішення проблем не демонструють наближення до європейських освітніх систем. Вітчизняна освітня реформа, на відміну від європейської освіти, не орієнтована на те, щоб якомога раніше виявити здібності молоді шляхом запровадження більш ранньої спеціалізації. При реформі знання в інших галузях надаються за принципом «розумної достатності» [6, с. 291].
- Школа XXI століття передусім має навчити молоде покоління навчатися, набувати самостійно необхідних знань, на перший план виходять знання у нових для освітніх установ галузях, наприклад, у галузі психології, інноваційних технологіях тощо. Однак українська освіта поки що не вчить ні того, ні іншого, а реформа, що впроваджується, мало що змінює в цьому напрямі.
- І останнє, у європейській освіті, на тлі сучасних тенденцій змін, позбавлення претендентів на освіту права вибору виглядає просто дикістю.

Абсурдним, а не раціональним виглядає намір запровадити обов'язкове ЗНО. Сучасна європейська система освіти надає обов'язкові для людини знання, які роблять її:

- а) свідомою та КОМПЕТЕНТНОЮ для своєї держави;
- б) висококваліфікованим спеціалістом у своїй галузі [7, с. 39].

На основі власних здібностей, переваг і планів на майбутню професію здобувачі освіти самі визначають ступінь важливості та потреби для себе інших знань та дисциплін.

Головна причина погіршення якості знань молоді – перевантаженість освітніх програм і невідповідність вимог наявним ресурсам. Декілька років проблема розвантаження вирішується чиновниками виключно на рівні заяв щодо

необхідності такої. Аналіз навантаження тих, хто навчається, показав: молодь у стінах освітніх закладів проводить від 6 до 8 годин. Якщо перерахувати на робочий тиждень дорослої людини, у деяких випадках це і є робочий тиждень дорослої людини. До того ж на виконання домашніх завдань витрачається щонайменше від 2-х до 4 годин. Крім того, до необхідних умінь людини XXI століття, згідно зі змістом освітніх програм, належать ще й інші обов'язки, які не мають ніякого відношення до навчання. На наш погляд, очевидно, вирішувати проблему необхідно, перш за все, у цій площині [8, с. 76].

Для запобігання вищезгаданих негативних тенденцій уже зараз необхідно:

- переглянути порядок пріоритетів реформи, у першу чергу впровадити ті вектори, які необхідні з погляду зміцнення національної безпеки, розвитку України як сучасної держави;
- забезпечення громадської підтримки освітньої реформи;
- удосконалення та посилення нормативної бази реформи;
- протидіяти гальмуванню та саботажу реформи на регіональному й місцевому рівнях, запровадити дієві механізми розвитку та підтримки реформи;
- посилити просвітницьку роботу в освітньому середовищі та пряму заборону на дії, що дискредитують освітню реформу;
- оптимізація навчального процесу.

Реформатори мають удосконалювати комунікацію з усіма учасниками навчального процесу [9, с. 10]. Зокрема, на запити громадських організацій, батьків та самої молоді щодо наявних порушень в освітніх закладах, можливо, не лише давати відповіді на запити й відправляти нагадування адміністраціям установ про порушення, а й прямо забороняти відповідні дії, якщо такі мали місце в освітніх установах.

Потрібно забороняти протиправності та невідповідності стратегії реформи, своєчасно реагувати на невиконання та ігнорування директивних вимог. Якщо рівень громадянської та професійної компетентності педагогів залишається настільки низьким, що вони не розуміють стратегій реформ, потрібні кардинальні зміни у викладацькому складі таких освітніх закладів.

Коріння проблеми низького рівня знань у молоді – у площині надмірного навантаження та неадекватності вимог ресурсів. Тому, на наш погляд, шлях до вирішення проблем, які ми зачепили, лежить через оптимізацію освітнього процесу та навантаження, докладну ревізію навчальних дисциплін і програм, поглиблену спеціалізацію навчання.

Вирішувати проблему потрібно комплексно, до освітньої реформи повинні приєднатися й інші державні установи, зокрема Міністерство охорони здоров'я України має детально вивчити, наскільки існуюче навчальне навантаження на молодь, з урахуванням часу, необхідного для виконання домашніх завдань, відповідає фізіологічним нормам навантаження. Треба сформулювати та надати зацікавленим сторонам реформи рекомендації щодо нормалізації навантаження відповідно до фізіологічних особливостей та потреб розвитку здорової людини. Зрозуміло, відповідні висновки та рекомендації слід направити до Міносвіти та оприлюднити. Акцентуємо, необхідно стимулювати до надання зауважень і рекомендацій батьківські громадські організації, які можуть самостійно надіслати до Міністерства охорони здоров'я України відповідні звернення. Потрібна особиста думка самих учнів щодо свого навантаження.

Реформатори освіти в Україні мають ретельно переглянути перелік навчальних дисциплін і зміст програм [10, с. 9]. Деякі дисципліни можуть бути трансформовані в гурткову роботу молоді. Програми навчальних дисциплін повинні бути суттєво перероблені, керуючись принципом «розумної достатності», тобто орієнтуватися на дві основні цілі – дати основні базові знання з дисциплін і виявити здібності, схильності та бажання учнів більш глибоко вивчати дисципліни. Поглиблення спеціалізації повинно бути через фізико-математичні, хіміко-біологічні, лінгвістичні та інші навчання.

Напрями реформування вітчизняної освіти та її стратегічна мета повинні відповідати сучасним європейським тенденціям розвитку освіти й потреб інтеграції в європейський освітній простір. Практичні кроки щодо впровадження освітньої реформи в Україні ще не є досконалими, свідчать про недостатнє розуміння її ідеологами суті тих європейських систем освіти, які беруться як зразок. Потрібно намагатися як можна скоріше адаптувати європейський досвід до потреб і реалій в Україні. Але, на жаль, сьогодні в деяких аспектах упровадження реформи відбувається її гальмування. Запровадження пріоритетних напрямів освітньої реформи затримується.

На жаль, на початку реформування, на наш погляд, для вирішення конкретних проблем обиралися неадекватні рішення, що свідчить про нерозуміння їх глибинних причин упровадження пріоритетних напрямів освітньої реформи. Відповідно, це провокувало негативне ставлення учасників освітнього процесу до реформи та заклало свідомо провальні результати на майбутнє [11, с. 240]. За реаліями сьогодення, суспільство в деякій його частині, розчароване, іде посилення скептичного настрою щодо українських «євроінтеграційних реформ».

Є низка наочних ознак нерозуміння, неприйняття освітньої реформи і на регіональному та місцевому рівнях [12, с. 22]. Проблеми: неефективна робота органів влади та самоврядування із загального керівництва запровадженням реформи; самоврядування молоді (деякою мірою ігнорування цивілізованих норм і правил спілкування в освітніх закладах). Стратегічні помилки ініціаторів реформи та її гальмування на регіональному й місцевому рівнях унеможливили старт освітньої реформи як повномасштабної. До того ж гальмування темпів освітньої реформи підвищили рівень негативізму в оцінці реформи суспільством, створили загрозу на шляху її подальшого впровадження.

Здобуття перших результатів освітньої реформи влада планувала через 10-12 років, але непевні дії МОН України щодо вирішення нагальних проблем організації освітнього процесу, підвищення якості знань, заохочення можливостей навчання впродовж життя як однієї із цілей сталого розвитку створили перепони на шляху її впровадження, додаємо неефективність управлінської діяльності у сфері освіти на регіональному та місцевому рівні.

Висновки. Освітня реформа потрібна Україні задля збереження інтелектуального потенціалу нації, європейської інтеграції, як реалізації одного із ключових векторів країни. Швидко й успішне впровадження реформи дозволить скоріше подолати стереотипи радянських міфів і надати шанс громадянам України залишатися носіями вітчизняної культури, а не сусідньої держави, яка має значні шанси для чергової колонізації волелюбного українського народу. Арсенал шляхів і засобів реалізації амбітних планів щодо впровадження освітньої реформи зростає, але всі вони спираються на культурну основу.

Список літератури

1. Batsurovska I., Dotsenko N. Challenges and prospects of education in times of armed conflict // Learning and Teaching: After War and in Peacetime : materials of the II international scientific and practical conference, Kharkiv, Ukraine, November 10, 2023 / H.S. Frying pans of the Kharkiv National Pedagogical University ; ed. I. Kostikova. Kharkiv, 2023. P. 19-20. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15845>.
2. Іваненко В. С. Інтеграція молоді в системі освіти держав ЄС в умовах військової агресії проти України // Інтеграція вищої юридичної освіти України з європейським освітнім простором – виклики внутрішньої безпеки під час воєнного стану : матеріали з Міжнародної науково-практичної конференції, Ломжа-Харків, 15.02.2023 р. / за ред. П. Поніхтера, З. Шарлович. Ломжа : MANS w Łomży, 2023. С. 80-82. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/12946>.
3. Kurepin V. Organization of the educational process at the Mykolayiv National Agrarian University in modern conditions // Цифрові трансформації та інноваційні технології в економіці : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Ломжа - Харків, 14 березня 2024 р.). Ломжі ; Харків : ПЗВО "Харківський технологічний університет "ШАГ" ; MANS в Ломжі. 2024. Ч. 1. С. 295-303. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/17161>.
4. Бацуrowsька І. В., Доценко Н. А., Курепін В. М. Особливості проектування освітнього середовища для майбутніх фахівців аграрної галузі // Цифрова трансформація професійної підготовки фахівців в умовах застосування SMART- освітніх технологій: стан, проблеми, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Харків, 29-30 листопада 2023 р.) / за заг. ред.: В. М. Нагаєва, Ю. М. Сагачко, О. В. Грідіна. Харків : Комунальне підприємство «Міська друкарня», 2023. С. 11-16. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15906>.
5. Доценко Н. А., Горбенко О. А., Галєєва А. П. Застосування моделі підготовки бакалаврів спеціальності «Агроінженерія» в умовах дистанційного навчання // Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 66, Т. 1. С. 289-295. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15925>.
6. Yurchenko K., Oleinyk D. Personal creative qualities of teaching staff institutions of higher education as the basis of their creative activities // Język i kultura ukraińska we współczesnej humanistycznej przestrzeni czasowej: aspekty komunikacji międzyjęzykowej i kształtowanie kompetencji komunikacyjnych współczesnego specjalisty : zbiór materiałów międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji internetowej 21 lutego 2024 r. = Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Ломжа – Ірпінь, 21 лютого 2024 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. Ірпінь : Державний податковий університет ; Ломжа : MANS w Łomży, 2024. С. 293-303. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/17425>.
7. Бацуrowsька І. В., Курепін В. М. Використання цифрових технологій у спеціальній та інклюзивній освіті: теоретичні основи та практичні підходи в професійній підготовці фахівців. Development trends in special and inclusive education in the context of the European dimension: theory and practice : scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. С. 22-44. DOI:<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-457-3-2>.
8. Іваненко В. Вплив євроінтеграційних процесів на роль студентського самоврядування // Молодь, наука, бізнес : матеріали Всеукр. інтер.-конф. здоб. вищ. освіти і мол. учених, 5-6 жовтня 2022 р., м. Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2022. С. 73-77. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11859>.
9. Babenko D., Dotsenko N., Gorbenko O., Polyansky P., Ivanov G. (2024). Implementation of the Blended Learning Approach in the Conditions of the Learning Management System of the Higher Education Institution. Modern Economics, 44(2024), 6-13. DOI:[https://doi.org/10.31521/modecon.V44\(2024\)-01](https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-01).
10. Доценко Н. А. Сучасні навчальні ресурси в освітньому процесі майбутніх агроінженерів // Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 22–23 лютого 2024 року). Полтава : ФКУЕП ПДАУ, 2024. С. 203-204. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/17116>.
11. Іваненко В. С. Національно-патріотичне виховання молоді як складова побудови незалежної держави // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр.наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травня 2023 р.) / MBC

України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС 2023. С. 239-242. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/14176>.

12. Batsurovska I. V., Kurepin V. M. Modern features of the functioning of the education system during martial law // Learning and Teaching: After War and in Peacetime : materials of the II international scientific and practical conference, Kharkiv, Ukraine, November 10, 2023 / H.S. Frying pans of the Kharkiv National Pedagogical University; ed. I. Kostikova. Kharkiv, 2023. P. 21-23. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/15843>.

Системний підхід до управління розвитком професіоналізму вчителів

*Мармаза О. І., професор кафедри менеджменту та економіки,
кандидат педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*

У статті розглядаються системні засади управління розвитком професіоналізму вчителів. Визначено складові системи, що впливають на рівень професіоналізму педагогічного колективу в цілому та кожного окремого вчителя зокрема. З'ясовано умови, що стимулюють професійне зростання, серед яких модель інформаційно-методичного супроводу. Розкрито її основні компоненти та розглянуто основні науково-методичні заходи, які сприятимуть розвитку професіоналізму вчителів.

Ключові слова: заклад освіти, учитель, професіоналізм, управління, керівник, системний підхід.

Постановка проблеми. Керівник закладу освіти відіграє одну з найважливіших ролей у формуванні ефективної освітньої системи. Його завдання полягає не лише в управлінні навчальним процесом, але й у створенні сприятливих умов для професійного розвитку педагогічного колективу. Сучасна освіта вимагає постійного вдосконалення вчителів, тому діяльність керівника як наставника та організатора професійного зростання вчителя є вирішальною.

Завдяки підтримці з боку керівника вчителі почуваються більш впевнено та мотивовано до розвитку. Роль керівника є важливою в налагодженні професійних відносин у колективі та стимулюванні до професійного зростання, управлінні психологічним кліматом. Підтримка, яку вчитель отримує від керівника, значно впливає на його готовність до впровадження нових методик, підвищення ефективності навчального процесу та вдосконалення професійних якостей.

Управління розвитком професіоналізму вчителя в закладі освіти повинно здійснюватися на засадах системного підходу, який охоплює різні аспекти особистісного та професійного зростання педагога, а також його адаптацію до сучасних освітніх викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питання професійного розвитку вчителя досліджували чимало науковців, а саме: В. Бондар, Л. Василенко, І. Воротнікова, Н. Гузій, І. Зязюн, Л. Козак, Т. Лактіонова, Л. Лук'янова, В. Огнев'юк, О. Пехота, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.

Проблеми управління професійним розвитком учителя вивчали В. Батюк, Н. Гузій, Н. Клокар, Г. Кравченко, О. Мельничук, О. Петренко, О. Сергієнко, Т. Сорочан та ін.

Ці дослідники зробили значний внесок у вивчення управління професійним розвитком учителів, підходів до підвищення їхньої кваліфікації та вдосконалення педагогічної майстерності. Їхні праці сприяють формуванню сучасних стратегій та підходів у сфері професійного навчання і підтримки вчителів. Водночас сучасні зміни в освіті вимагають продовження дослідження проблем інновацій у підвищенні професіоналізму вчителів, можливостей удосконалення роботи керівника закладу освіти з управління розвитком професіоналізму педагогічних працівників.

Мета статті: розкрити складові системи управління розвитком учителів, що впливають на рівень професіоналізму педагогічного колективу в цілому та кожного окремого вчителя зокрема; схарактеризувати умови, що стимулюють професійне зростання.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі вчитель відіграє ключову роль у формуванні освіченого та соціально відповідального покоління [5]. Учитель – це не просто професія, а покликання, яке вимагає глибоких і різнобічних знань, високих морально-етичних якостей, терпіння та поваги до дітей. Професіоналізм педагога включає здатність ефективно передавати знання та формувати компетентності, розвивати творчий потенціал учнів і сприяти становленню їхньої особистості; формувати у них критичне мислення, самостійність, відповідальність і здатність до самоосвіти. Він також передбачає вміння адаптувати освітній процес під індивідуальні потреби учнів, сприяючи їхньому гармонійному розвитку.

Високий рівень професіоналізму вчителів – це запорука успіху всього освітнього закладу, і саме завдяки діяльності керівника цей рівень може досягати нових висот.

З огляду на це, важливою стає роль керівника у формуванні професійного середовища. Керівник закладу освіти формує культуру взаємодії, засновану на взаємоповазі, підтримці та обміні досвідом. Створення позитивної атмосфери сприяє мотивації вчителів до саморозвитку, підтримує їхню впевненість і стимулює до підвищення кваліфікації. Сучасний керівник повинен бути відкритим до інновацій у навчанні та підтримувати вчителів у впровадженні нових методик. Це можуть бути цифрові технології, нові освітні програми або методи інтеграції предметів. Роль керівника полягає в наданні ресурсів і підтримки, які потрібні для впровадження інновацій. Керівник має забезпечити вчителям доступ до підвищення кваліфікації, професійних тренінгів і семінарів, які допоможуть їм бути обізнаними в сучасних педагогічних підходах. Підтримка керівника в цьому напрямі важлива, адже вона дає змогу вчителям удосконалювати свої знання та навички.

Діяльність керівника закладу освіти з управління розвитком професіоналізму педагогічного колективу в цілому та кожного окремого вчителя належить здійснювати на системних засадах, що значно підвищить її ефективність.

До основних складових такого управління відносимо [2; 3; 4]:

1. Планування професійного розвитку.

Важливо визначити індивідуальні потреби кожного вчителя та створити плани професійного розвитку, які відповідають його освітнім цілям і потребам закладу. Це може включати щорічний аналіз кваліфікаційних рівнів, розробку програм підвищення кваліфікації.

2. Підтримка інноваційного навчання.

Сучасний заклад освіти має сприяти розвитку вчителів через інтеграцію

новітніх методів і технологій навчання, зокрема цифрових інструментів, які підвищують мотивацію учнів і забезпечують ефективність процесу навчання.

3. Постійне навчання та підвищення кваліфікації.

Для цього можуть бути організовані курси підвищення кваліфікації, семінари, воркшопи та тренінги. Також ефективним є стажування в колег або вивчення іноземного досвіду, що дає змогу інтегрувати нові педагогічні практики.

4. Забезпечення зворотного зв'язку.

Регулярне надання зворотного зв'язку щодо діяльності вчителя, зокрема через оцінювання та відгуки адміністрації, учнів і батьків, дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони педагога, допомагає в корекції методів роботи.

5. Формування культури колегіальної підтримки.

У закладі освіти має розвиватися культура співпраці між учителями. Доцільно впроваджувати наставництво, роботу в педагогічних командах, обмін досвідом між колегами для вирішення складних ситуацій і подолання професійних труднощів.

6. Психологічна підтримка та профілактика вигорання.

Розвиток професіоналізму вчителя вимагає врахування психологічного добробуту педагога. Тому варто запровадити психологічну підтримку, програми з управління стресом і навчання навичок саморегуляції, що допомагають уникнути професійного вигорання.

7. Оцінювання результатів і корекція стратегій.

Періодична оцінка успішності навчального процесу та професійного розвитку кожного вчителя дозволяє визначити, наскільки ефективно працюють обрані стратегії, та за необхідності коригувати їх для досягнення кращих результатів.

Для успішного розвитку професіоналізму вчителів у закладі освіти необхідно створити сприятливі умови, які стимулюватимуть їхнє професійне зростання. Серед основних умов можна виділити такі:

1. Сприятливе робоче середовище.

Комфортні умови праці та забезпечення належного освітнього простору позитивно впливають на мотивацію та задоволення працею. Доступ до сучасних ресурсів, включаючи технологічне обладнання, підвищує ефективність викладання та сприяє впровадженню інновацій.

2. Можливості для підвищення кваліфікації.

Наявність різноманітних програм професійного навчання, тренінгів, курсів і семінарів дозволяє вчителям удосконалювати свої знання та навички. Заклад освіти може сприяти участі вчителів у міжнародних програмах, стажуваннях і конференціях, що дозволяє переймати передовий досвід.

3. Система наставництва та обміну досвідом.

Наставництво з боку досвідчених колег допомагає молодим педагогам швидше адаптуватися до роботи та засвоїти ефективні методи викладання. Обмін досвідом між учителями у форматі методичних об'єднань, творчих груп або майстер-класів сприяє взаємному навчанню та збагаченню професійного досвіду.

4. Підтримка інноваційної діяльності.

Для успішного розвитку професіоналізму важливо створити умови для експериментальної діяльності вчителів: упровадження нових освітніх методик, використання сучасних технологій, проєктного навчання. Визнання та заохочення педагогів, які пропонують і успішно реалізують нові ідеї, стимулює їхній подальший розвиток.

5. Психологічна підтримка та комфорт.

Психологічний комфорт і доброзичливе ставлення адміністрації та колег до вчителів сприяє розвитку професіоналізму. Програми психологічної підтримки, такі як тренінги з управління стресом, сприяють збереженню мотивації та запобігають професійному вигоранню.

6. Чіткі критерії оцінювання роботи вчителів.

Встановлення прозорих критеріїв оцінювання досягнень учителів допомагає їм краще розуміти свої сильні та слабкі сторони, визначати напрями для подальшого розвитку. Регулярний аналіз результатів роботи та зворотний зв'язок створюють умови для самовдосконалення та мотивують учителів до професійного зростання.

7. Підтримка особистісного розвитку.

Заклад освіти має заохочувати особистісне зростання вчителів, розвивати лідерські якості, навички комунікації та емоційного інтелекту, що підвищує якість викладання та сприяє кращій взаємодії з учнями [1; 6].

У закладі повинна бути розроблена надійна модель інформаційно-методичного супроводу. Розглянемо її основні компоненти.

Компонент «Інформаційне забезпечення» передбачає доступ до сучасних освітніх матеріалів, створення баз даних, де вчителі можуть знайти ресурси для навчання, зокрема онлайн-бібліотеки, платформи електронних підручників і відкриті освітні ресурси. Важливим є оперативне інформування про новини у сфері освіти, забезпечення вчителів інформацією про законодавчі зміни, нові стандарти, сучасні технології та методики через інформаційні бюлетені, вебсайти чи соціальні мережі. Надання аналітичних матеріалів і результатів досліджень допомагають учителям зрозуміти актуальні тренди у сфері освіти й адаптувати їх до своєї роботи.

Компонент «Методичне забезпечення» передбачає розроблення та впровадження навчальних методик і технік; регулярне оновлення методичних матеріалів для підтримки вчителів у розробці навчальних програм, підходів до викладання та інноваційних методик. Важливе місце посідає організація методичних семінарів, тренінгів і воркшопів із метою підвищення кваліфікації та обміну досвідом серед учителів; створення умов для проєктної діяльності, де вчителі можуть експериментувати з новими методиками та технологіями.

Компонент «Консультативна підтримка» передбачає індивідуальні консультації, надання можливості кожному вчителю звернутися до методистів, коучів або наставників для отримання порад і рекомендацій з питань викладання; формування невеликих груп учителів для обговорення труднощів, обміну досвідом і розробки ефективних рішень; забезпечення молодих педагогів підтримкою досвідчених наставників для адаптації та засвоєння нових навичок в освітньому процесі.

Компонент «Технологічне забезпечення» передбачає оснащення технічними засобами, надання доступу до сучасного технічного обладнання (наприклад, інтерактивні дошки, проєктори, планшети) для підтримки якісного навчання. Особливе місце доцільно відводити навчанню цифрової грамотності, організації курсів із розвитку цифрових навичок, що допомагає вчителям використовувати сучасні технології у викладанні. Допомога в опануванні онлайн-платформ для навчання та розвитку, доступ до платформ для онлайн-навчання, зокрема з використанням дистанційних курсів, вебінарів і електронних ресурсів.

Компонент «Моніторинг та оцінювання результатів» передбачає проведення регулярного моніторингу результатів розвитку професійної майстерності вчителів, зокрема шляхом анкетування та самооцінювання. На основі оцінки результатів роботи вчителів коригуються та вдосконалюються методичні підходи, програми розвитку, щоб підвищити їхню ефективність.

Зазначимо основні науково-методичні заходи, які сприятимуть розвитку професіоналізму педагогічного колективу.

1. Проведення регулярних тренінгів, майстер-класів і семінарів, де вчителі зможуть опановувати сучасні методики, розвивати професійні навички та обмінюватися досвідом. Можна запросити експертів із різних галузей освіти, а також використовувати онлайн-курси.

2. Організація менторської підтримки та наставництва. Це допоможе новачкам швидше адаптуватися, розвинути необхідні навички й отримати поради від більш досвідчених фахівців.

3. Створення творчої групи професійного розвитку. Доцільно сформувати таку групу, яка буде ініціювати роботу, забезпечуватиме розроблення та координацію програм професійного розвитку, зокрема проведення внутрішніх зустрічей, обговорень і навчальних сесій.

4. Уможливити доступ до ресурсів і літератури. Зробити доступними новітні науково-методичні матеріали, книжки, журнали та онлайн-ресурси. Можна створити цифрову бібліотеку або закупити підписки на важливі освітні платформи.

5. Заохочення участі в конкурсах і конференціях. Важливо мотивувати вчителів брати участь у професійних конференціях, конкурсах і форумах, де вони можуть представити свої досягнення, обмінятися досвідом з іншими освітянами й дізнатися про нові підходи.

6. Поширення та інтеграція інноваційних технологій. Організація навчання з використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), щоб учителі могли ефективно використовувати їх у навчальному процесі.

7. Проведення відкритих уроків і обміну досвідом. Це допомагає вчителям отримати зворотний зв'язок, побачити інші методики роботи та знайти нові ідеї.

8. Розроблення індивідуальних планів (проектів, програм) розвитку: Необхідно допомогти кожному вчителю скласти особистий план професійного розвитку, який включає цілі, конкретні етапи діяльності, зміст роботи та самооцінювання прогресу.

9. Забезпечення можливості психологічної підтримки вчителів, щоб запобігти професійному вигоранню. Важливо проводити семінари з управління стресом, організувати можливість індивідуального спілкування вчителів із психологом.

10. Систематична оцінка досягнень учителів, конструктивний зворотний зв'язок і заохочення мотивують учителів розвиватися. Це може включати визнання досягнень на шкільному рівні або матеріальні бонуси для найбільш активних у професійному розвитку. Створення позитивного іміджу вчителів, що вимагає публікації інформації про успіхи педагогів, які пройшли підвищення кваліфікації, провели успішні заходи; збирання відгуків про вчителів та їх діяльність; візуалізація результатів щодо впливу професіоналізму вчителів на якість навчання учнів.

Запровадження цих заходів сприятиме створенню атмосфери постійного розвитку, у якій вчителі матимуть можливість підвищувати свою професійність і ефективніше виконувати свої обов'язки.

Зазначимо, що очікуваними результатами моделі інформаційно-методичного супроводу професійного розвитку вчителів є такі: підвищення рівня професійної майстерності вчителів, їхньої педагогічної компетентності та задоволення освітніми досягненнями; зростання якості освітнього процесу, інтеграція нових технологій та методик; підвищення мотивації вчителів до безперервного розвитку, підтримка творчості та самореалізації в освітньому середовищі.

Модель інформаційно-методичного супроводу розвитку професійної майстерності є комплексною системою підтримки, що забезпечує вчителів всіма необхідними ресурсами, умовами й можливостями для підвищення рівня професіоналізму та відповідає сучасним освітнім потребам.

Таким чином, управління розвитком професіоналізму вчителів у закладі освіти має бути системним і спрямованим на підтримку безперервного професійного зростання, інноваційності та емоційного добробуту педагогів, що в підсумку сприятиме підвищенню якості освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Професіоналізм учителя – це одна з найважливіших умов успішної освіти. Сучасний педагог постійно вдосконалюється, слідує за новітніми методиками та технологіями навчання, а також залишається прикладом моральних і етичних якостей для своїх учнів.

Створення належних умов у закладі освіти для розвитку професіоналізму вчителів забезпечує системний підхід, який сприяє не тільки їхньому професійному зростанню, але й покращенню якості освітнього процесу та успішності учнів, підвищенню ефективності управлінської діяльності. Важливо розробити модель інформаційно-методичного супроводу, що стимулює професійне зростання, яка передбачає науково-методичні заходи, що сприятимуть розвитку професіоналізму.

Відкритими для подальших наукових розвідок є проблеми особливостей управління розвитком професіоналізму педагогічних колективів за умов онлайн-діяльності закладів освіти.

Список використаних джерел

1. Клокар Н. М. Професійний розвиток учителів: сучасні підходи і технології. Харків : Видавництво «Ранок», 2019.
2. Мармаза О. І. Створення траєкторії розвитку вчителя. *Освіта збереже Україну: матеріали III Всеукраїнських Прокіпівських читань*, 10 черв, 2024 р. / Харк. нац пед ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2024. 311 с.
3. Мельничук О. П. Менеджмент професійного розвитку педагогічних працівників. *Науковий журнал «Вісник»*, 2020. № 2 (48), С. 25–30.
4. Пехота О. В. Формування професійних компетентностей у вчителів: управлінські аспекти. *Освіта та управління*, 2019. № 1 (45), С. 15–19.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» № 800 від 21 серпня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
6. Сисоева С. І. Інноваційні підходи до професійного розвитку вчителя. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 5 (35), С. 88–93.

Основні правила безпеки для цифрової особистості

*Мінаєва Людмила Миколаївна,
вихователь вищої категорії
Сумського дошкільного навчального закладу
(центр розвитку дитини) №13 «Купава» Сумської міської ради*

Усвідомлення необхідності захисту цифрових прав у цілому та персональних даних у мережі Інтернет не є новим для сучасного періоду й, безумовно, не обумовлено воєнним станом. Кіберсередовище як та сфера, що в умовах диджиталізації активно розвивається, стало об'єктом для злочинних посягань. Саме тому виникла необхідність розроблення дієвого законодавства та конкретних механізмів захисту цифрової особистості.

Цифрова особистість представляє собою складову індивідуальності, що існує в онлайн середовищі. Цифрова особистість має значення в сучасному світі технологій, оскільки вона стала важливою складовою індивідуальної ідентичності в онлайн-середовищі. Зростання використання цифрових технологій, соціальних мереж, онлайн-сервісів і електронних платформ призвело до того, що багато аспектів життя людини стали відображатися в цифровому просторі. Наприклад, цифрова особистість визначає, як людина представляє себе в інтернеті, включаючи профілі в соціальних мережах, вебсайти, коментарі, відгуки тощо. Компанії використовують цифрові дані для створення персоналізованого змісту та послуг, які відповідають індивідуальним потребам користувачів. Цифрова особистість використовується для електронної ідентифікації при доступі до різних сервісів і платформ. Онлайн-поведінка може впливати на репутацію особистості, оскільки багато рішень і вражень формуються на основі інформації, доступної в Інтернеті. Згідно зі щорічним звітом Global Digital Overview, станом на початок 2023 року інтернетом користувалися 5,16 млрд людей, а це приблизно 64% від населення Землі. При цьому серед міського населення інтернет-юзерів 78,3%, а серед сільського лише 45,8% [2].

Приблизно 82% населення України користується Інтернетом хоча б раз на тиждень, із них 78% роблять це щодня чи майже щодня, як свідчать результати опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Згідно з отриманими даними, міське населення використовує Інтернет частіше, ніж сільське, зі зменшенням відсотка активних користувачів інтернету із зростанням віку. Використання Інтернету також зростає з рівнем освіти, і найменше його використовують українці віком 70+. Натомість, найбільший відсоток користувачів припадає на групу віком від 18 до 49 років. За гендерним розподілом можна зауважити, що приблизно однакова кількість чоловіків і жінок щодня або майже щодня використовують Інтернет [2].

ГО «Український інститут медіа та комунікації» за підтримки ABA ROLI провів дослідження та підготував аналітичний звіт «Карта ризиків для персональної цифрової ідентичності» [7]. Цей звіт будується на фокус-групових і експертних обговореннях у чотирьох вимірах: правовому, репутаційному, психологічному та безпековому. Ці ризики для цифрової ідентичності, на які звертали увагу у фахових спеціалізованих групах під час обговорень,

примножуються в умовах війни, як зазначено у звіті. І саме тому дослідження їх є важливим.

Більшість атак на цифрову особистість будь-кого з українських громадян в умовах війни здійснюється за допомогою засобів соціальної інженерії та фішингу. Експерти виділили чотири головних ризики для цифрової ідентичності будь-кого з громадян в умовах війни:

- дезінформація та поширення інформації для емоційної дестабілізації;
- ізоляція від джерел достовірної інформації;
- шахрайство та крадіжка цифрових ресурсів;
- використання цифрових слідів для переслідування та загрози життю.

Крадіжка цифрової особистості здійснюється через уже вкрадені облікові записи та доступи, тому важливо не нехтувати вимогами цифрової гігієни та кіберзахисту [7].

Захист цифрової особистості стає критичним у зв'язку з ризиками кіберзлочинності, крадіжки особистих даних, атак на конфіденційність. Тому зараз люди стають більш освіченими щодо того, як їхні дані використовуються, і вимагають більшого контролю над своєю цифровою присутністю. У цілому, цифрова особистість стала невід'ємною частиною життя в інтернет-епоху, впливаючи на спосіб взаємодії людей, їхні можливості та ризики.

Визначення цифрових комунікацій зводиться до їх розуміння як обміну повідомленнями в мережевому середовищі з використанням цифрових технологій [9]. Серед поширених інструментів цифрової комунікації використовують мережеві канали, публічні акаунти, групові чати та боти. Якщо йдеться про цифрові комунікації у глобальному просторі, то до них слід віднести такі: різноманітні вебресурси, хмарні технології, цифровий етикет (нетикет), соціальні мережі та інструменти для роботи з ними, пошукові системи тощо. Цифрові комунікації мають багато переваг і швидко витісняють традиційні методи передавання інформації та обміну нею. У процесі комунікації можна застосовувати одразу кілька інструментів на власному гаджеті: гортати календар, здійснювати пошук у таблиці, заносити дані в записник. До того ж цифрові комунікації дають змогу одночасно бути присутніми (щоправда, віртуально) у кількох місцях, що заощаджує час і ресурси. Цифрові комунікації є асинхронними й не порушують звичний робочий процес, а лише доповнюють чи вдосконалюють його. Використання мультимедійних засобів значно спрощує роботу. Серед вагомих переваг цифрової комунікації слід виокремити можливість повернення до певних повідомлень, будь-якого онлайн-спілкування, адже їхня історія зберігається [9].

Прискорений темп технологічного розвитку навчас нас швидко адаптуватися до нових інструментів, програм і платформ. Знання та вміння, які ще 5 років тому розцінювались як додаткова перевага при працевлаштуванні, зараз – обов'язкові базові компетенції на одному рівні з читанням або письмом. Згідно з визначенням UNESCO, цифрові навички – це вміння використовувати цифрові сервіси та програмне забезпечення для спілкування, співпраці, самореалізації в житті, навчанні, роботі та соціальній діяльності. Міністерство цифрової трансформації України протягом 2019 – 2021 років провело 2 загальнонаціональні опитування «Цифрова грамотність населення» [4]. Оцінка цифрових навичок населення проведена в розрізі 4-х груп цифрових навичок – інформаційні, комунікаційні, навички розв'язання життєвих проблем, навички створення цифрового контенту (виходячи з відповіді респондентів стосовно частоти використання цифрових

навичок за останні 3 місяці) та в цілому (залежно від наявності/відсутності навичок в одній чи в усіх із визначених підгруп). В оприлюднених звітах за результатами опитування представлені оцінки рівня цифрових навичок як у цілому по Україні, так і в чисельних аналітичних розрізах: залежно від територій (регіони України, непідконтрольні території), віку (окремо молодь до 18 років і 3-5 вікових груп дорослих), освіти, статусу зайнятості, інклюзивних особливостей (люди з порушенням слуху). У звіті за 2021 рік констатуються суттєві позитивні рушення, які відбулися протягом останніх 2-х років щодо всіх функціональних сфер і загального рівня цифрових навичок: зростання частки респондентів із навичками вище базового рівня з 25,5% до 32,6% населення; скорочення частки респондентів, у яких навички відсутні (з 15,1% до 11,2%), які мають цифрові навички низького (з 37,9% до 36,6%) та базового (з 21,5% до 19,6%) рівня [4]. Результати загальнонаціонального опитування стосовно рівня цифрових навичок покладені в основу програмних рішень і різноманітних ініціатив, які проводяться в Україні, зокрема визначених стратегічним завданням уряду стосовно опанування цифрових навичок у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України на 2019 рік: «Українець, який хоче мати цифрові навички, може їх вільно набути». Показниками ефективності виконання зазначеної цілі визначено: понад 6 мільйонів українців охоплені програмою розвитку цифрових навичок; 70% громадян, які пройшли програму, володіють навичками на базовому рівні». Ця ж стратегічна мета продубльована і в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України на 2020 рік: навчання 6 млн українців цифровій грамотності за три роки [4].

Наша взаємодія з цифровим світом є значною частиною нашого повсякденного життя, і вона залишає слід; наш цифровий слід. Це невидимий слід, який залишається з нами після кожного кліку, оцінки «подобається», публікації чи публікації, яку ми публікуємо в Інтернеті. Цей віртуальний шлях є більш значущим, ніж ми часто усвідомлюємо, і має потенційні наслідки, які можуть вплинути як на наше життя онлайн, так і поза ним. Стосовно цифрових слідів часто використовуються терміни «активний» та «пасивний» [8]. Користувач залишає **активний цифровий слід**, коли навмисне ділиться інформацією про себе: робить публікації в соціальних мережах або залишає повідомлення на сайтах чи онлайн-форумах. Якщо користувач увійшов на вебсайт із використанням зареєстрованого імені або профілю, усі опубліковані ним повідомлення становитимуть його активний цифровий слід. Також активний цифровий слід залишається при заповненні онлайн-форм, наприклад, передплаті інформаційних розсилок, або за згодою приймати файли cookie у браузері. **Пасивний цифровий слід** створюється, коли інформація про користувача збирається без його відома. Це відбувається, наприклад, коли на вебсайті збирається інформація про те, скільки разів відвідувачі відвідували сайт, звідки ці користувачі та їх IP-адреси. Це прихований процес, про який користувачі можуть не здогадуватись. Іншим прикладом використання пасивного сліду є аналіз рекламодавцями ваших лайків, репостів і коментарів у соціальних мережах із метою подальшого профілювання та відображення вам певного контенту [8].

Зовсім не залишати цифровий слід у сучасному світі навряд чи вдасться: ви просто не зможете нормально користуватися інтернетом. Але необхідно обережно ділитися даними. *Ось що важливо пам'ятати, заходячи в інтернет.*

Цифрові сліди непросто звести. Якщо ви опублікували інформацію в соцмережах, то вже не можете повністю контролювати її поширення. Навіть якщо ви потім усе видалили, фото можуть заздалегідь вивантажити до баз даних або на сторонні ресурси. А пости можуть розійтися у вигляді скріншотів чи тексту на інших сайтах.

Кожна дія доповнює характеристики вашої цифрової особи. Інтернет-майданчики складають і оновлюють профайли для персоналізованої реклами. Інші люди будуть судити про вас за знайденими старими постами та фото. Деякі з цих речей непомітні, інші перебувають шляхом кількох дій у Гуглі.

Цифрові сліди складно зробити конфіденційними. Інформація навіть із закритих облікових записів або особистого листування може стати публічною через скріншоти або витоку даних.

Цифрові сліди допомагають шахраям. Злочинці використовують сліди для фішингу або доступу до облікових записів.

Питання інформаційної та кібербезпеки стали надзвичайно важливими для всіх сфер життя в сучасних умовах постійно зростаючих загроз і атак. У межах загального об'єкта забезпечення інформаційної безпеки – інтересів людини, суспільства і держави, в одному випадку, пропонується розглядати інформаційні ресурси і телекомунікаційні системи держави, в іншому – індивідуальну, суспільну, національну свідомість та інтереси громадян [10]. Кібербезпека – це новий виток інформаційної безпеки, який спрямований саме на диджитал середовище. Кібербезпека має на увазі не тільки захист інформації, а й захист усієї системи в інформаційному полі, в ІТ-полі (поле комп'ютерних технологій) в цілому [3]. Варто зазначити, що кібербезпека включає в себе захист інформації, але не обмежується лише нею. Це захист від вірусів, хакерських атак, підробки даних, які можуть не тільки видалити/вкрасти дані, але і вплинути на роботу та продуктивність співробітників, використовувати інформацію проти людини або структури, а також зупинити виробництво. Кібербезпека сьогодні відповідає за три чинники: системи, процеси, люди.

З 2020 року у зв'язку з пандемією у світі відбулися значні зміни у сфері організації праці, у системі реалізації професійної діяльності людини, у підходах до розуміння особистісного розвитку, наслідком чого став пошук шляхів адаптації людей до так званої нової реальності. Поняття цифрового робочого простору є досить новим у науковому обігу й водночас досить уживаним. Немає єдиного визначення цього терміна, однак це не заважає компаніям і організаціям використовувати його для побудови стратегій розвитку та функціонування. Цифровий робочий простір можна розуміти як певне інтегральне утворення, що охоплює цифрові процеси, засоби цифрової взаємодії, інформаційні ресурси, цифрову інфраструктуру та інші поняття, що є характерними для цифровізації загалом [6]. У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України цифрове робоче місце визначається як віртуальний еквівалент фізичного робочого місця, котрий вимагає належної організації, користування та управління, оскільки воно має стати запорукою підвищеної ефективності працівників і створення для них більш сприятливих умов праці [3].

Українська система освіти з 24 лютого 2022 року знаходиться в умовах воєнного стану. За даними Міністерства освіти і науки України, на сьогодні 3798 закладів освіти постраждали від бомбардувань і обстрілів, 365 із них зруйновано повністю [1]. За таких обставин освітній процес повністю або частково вимушено

перейшов у віртуальний простір. Обмеження пандемії Covid-19 у 2020-2021 роках зумовили підготовку адміністрації освітніх закладів, викладачів і здобувачів освіти всіх рівнів до навчання в онлайн-форматі. Цифровий освітній простір є багатовимірним, у якому перетинаються віртуальні, гібридні та фізичні реальності. Цифровий освітній простір створює нові форми розвитку знань, включно з новими учасниками за межами навчального закладу, передбачаючи фізичну та соціальну взаємодію викладачів і здобувачів освіти [1]. Однак він ставить жорсткі вимоги до питань безпеки учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Hulai O., Shemet V., & Kabak V. (2023). Digital learning space as the main innovation of XXI century. *Distance education in ukraine: innovative, normative-legal, pedagogical aspects*, 1(3), 171–178. URL: <https://doi.org/10.18372/27865495.1.17777>.
2. Даниленко Ю., Миронович В. Скільки українців не мають доступу до інтернету і коли ми подолаємо цифровий розрив. SPEKA: вебсайт. URL: <https://speka.media/skilki-ukrayinciv-dosi-ne-mayut-dostupu-do-internetu-i-shho-robiti-z-cifrovim-rozrivom-plg4x9> (дата звернення: 03.01.2024).
3. Інформаційна безпека і кібербезпека – в чому різниця? URL: <https://indevlab.com/uk/blog-ua/informatsijna-bezpeka-i-kiberbezpekav-chomu-riznitsya/> (дата звернення: 12.01.2024).
4. Лігоненко Л. О. (2022). Цифрові навички українців: результати самооцінки, висновки та заходи для подолання цифрової інклюзії. *Економічний форум*, 1(1), 21-34. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-3>.
5. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/>
6. Чернятевич, Я. В. (2021). Цифровий робочий простір як складова сучасного ринку праці. *Підприємництво і торгівля*, (32), 60-65. URL: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-32-08>
7. Цифрова ідентичність – у небезпеці під час війни – звіт УІМК. URL: <https://detector.media/infospace/article/202180/2022-08-24-tsyfrova-identychnist-u-nebezpetsi-pid-chas-viyny-zvit-uimk/>.
8. Що таке цифровий слід і чи можна його приховати? URL: <https://smartik.kiev.ua/shcho-take-tsyfrovyj-slid-i-chy-mozhna-joho-prykhovaty/>
9. Ярема І. Теоретико-методологічні основи поняття "цифрова комунікація". *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 2. URL: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/261603>.
10. Яцик Т. П., Бодунова О. М. Щодо розмежування понять «інформаційна безпека» та «кібербезпека». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 48, т. 2. С.74–76.

Артпедагогіка в контексті цілей сталого розвитку (навчання впродовж життя)

Панасенко Ю. А., здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями),
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
учитель музичного мистецтва
Комунального закладу «Пісочинський ліцей «Мобіль»
Пісочинської селищної ради Харківського району Харківської області»
<https://orcid.org/0000-0001-7506-3346>
varowa.liusya@gmail.com

Анотація. Стаття досліджує роль артпедагогіки в реалізації цілей сталого розвитку, особливо в аспекті навчання впродовж життя. Артпедагогіка сприяє розвитку креативності, емпатії та екологічної свідомості, що є важливими для формування гармонійного суспільства. Використання мистецьких методів у навчанні допомагає інтегрувати міждисциплінарні підходи в освіті. Підкреслюється, що такий підхід сприяє адаптації особистості до змін і формує здатність до постійного саморозвитку.

Ключові слова: артпедагогіка, сталий розвиток, навчання впродовж життя, креативність, освіта.

Вступ. Сучасний світ потребує нових підходів до освіти, які враховують глобальні виклики, зокрема екологічні, соціальні та економічні. Артпедагогіка, як напрям освіти, що використовує мистецькі методи для розвитку особистості, гармонійно вписується в концепцію сталого розвитку, яка базується на ідеях збереження ресурсів і підвищення якості життя. Вона сприяє формуванню креативного мислення, яке необхідне для розв'язання складних проблем сучасності. Завдяки використанню мистецтва у навчанні цей підхід допомагає глибше усвідомити взаємозв'язок між людиною та природою. Артпедагогіка також є потужним інструментом для розвитку емоційного інтелекту, емпатії та толерантності. Особливо важливим є те, що такі методи дозволяють включати до навчання представників різних культур і соціальних груп. Вона відкриває нові можливості для навчання впродовж життя, стимулюючи особистісний ріст на кожному етапі життєвого шляху. Таким чином, артпедагогіка створює умови для гармонійного розвитку суспільства, орієнтованого на сталі цінності. У контексті глобальних змін її роль в освіті лише посилюється, адже вона формує особистість, здатну адаптуватися до викликів сучасності.

Артпедагогіка (дехто називає її мистецькою педагогікою) – це синтез двох галузей наукового знання (мистецтва та педагогіки), що забезпечують розробку теорії та практики педагогічного процесу художнього розвитку дітей і дають відповіді на питання формування основ художньої культури через мистецтво та художньо-творчу діяльність (музичну, образотворчу, художньо-мовленнєву, театралізовано-ігрову) [3. с. 3].

Артпедагогіка охоплює різні форми мистецтва, такі як музика, театр, живопис, література та інші, які сприяють формуванню естетичного смаку, творчих здібностей, емоційної та соціальної компетентності. Основою її є переконання, що мистецтво є потужним інструментом для розвитку особистісного потенціалу та становлення гармонійної індивідуальності.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), визначені ООН, передбачають забезпечення якісної освіти, зменшення нерівності, сприяння екологічній свідомості. Артпедагогіка дозволяє досягати цих цілей завдяки:

1. Стимулюванню творчого мислення та екологічної відповідальності через художню діяльність;
2. Формуванню емоційного інтелекту та толерантності через колективну творчу діяльність.

Крім того, мистецькі практики допомагають розвивати здатність до критичного мислення, що є важливим у сучасному світі. Завдяки інтеграції різних культурних ідей артпедагогіка сприяє міжкультурному діалогу, який зменшує соціальну нерівність. Вона допомагає учням усвідомлювати глобальні екологічні проблеми через мистецьке осмислення теми сталого розвитку. Це формує стійке почуття відповідальності за майбутнє планети в кожного учасника навчального процесу. Таким чином, артпедагогіка гармонійно доповнює сучасні освітні підходи, спрямовані на досягнення ЦСР.

Навчання впродовж життя є фундаментальним принципом у досягненні сталого розвитку. Артпедагогіка допомагає людині навчатися на різних етапах життя через:

- інтерактивні методи, які підвищують зацікавленість у навчанні;
- розвиток креативності, яка залишається актуальною в будь-якому віці;
- забезпечення психологічного комфорту та подолання стресу через мистецьку терапію.

Артпедагогіка також сприяє формуванню адаптивних навичок, необхідних у швидкозмінному світі. Використання мистецтва дозволяє людям відкривати нові таланти та переосмислювати свої можливості, що є важливим для особистісного зростання. На кожному етапі життя мистецька діяльність може стати платформою для соціальної інтеграції та встановлення нових зв'язків. Крім того, артпрактики допомагають розвивати навички співпраці та ефективної комунікації, що є важливими як у професійному, так і в особистому житті. Таким чином, артпедагогіка не лише підтримує постійний процес навчання, а й сприяє загальному добробуту особистості. Це робить її невід'ємним елементом сучасної системи освіти, орієнтованої на сталий розвиток.

Висновок

Артпедагогіка є потужним інструментом для досягнення цілей сталого розвитку. Вона сприяє формуванню адаптивних, креативних і екологічно свідомих особистостей, здатних до навчання впродовж усього життя. Інтеграція мистецьких підходів у навчання допомагає будувати більш гармонійне та свідоме суспільство.

Цей підхід забезпечує розвиток емоційного інтелекту, що дозволяє краще розуміти себе та інших, сприяючи соціальній згуртованості. Мистецтво стимулює креативне мислення, що є ключовим для вирішення сучасних глобальних викликів. Крім того, артпедагогіка допомагає формувати екологічну відповідальність через художнє осмислення проблем навколишнього середовища. Використання різних форм мистецтва забезпечує інклюзію, дозволяючи кожній людині знайти спосіб для самовираження.

Також артпедагогіка сприяє міждисциплінарному навчанню, інтегруючи різні сфери знань через творчість. Це дозволяє розвивати навички критичного мислення та аналізу, що є важливими для сталого розвитку. Завдяки артпрактикам учні отримують можливість навчатися в комфортному та мотивуючому середовищі, що

підвищує ефективність освіти. У результаті такий підхід сприяє не лише особистісному зростанню, а й формуванню суспільства, орієнтованого на сталі цінності та відповідальність перед майбутніми поколіннями.

Література

1. Кондратова Л. Г. Артпедагогіка як інноваційна освітня технологія. Колективна монографія *Психолого-педагогічна допомога особистості засобами арттерапії*: монографія. Переяслав, 2020. 365 с. С.167–179.
2. Лобова О., Сбруєва А., Бойченко М. Формування культурної компетентності школярів у процесі мистецької освіти в «Новій українській школі». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 3–4 (97–98). С. 266–276.
URL : <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/26.pdf>
3. Павлюк Р. О. Формування умінь майбутніх учителів іноземних мов до творення віртуальної педагогічної взаємодії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Р.О. Павлюк. – Вінниця, 2009. – 20 с.
4. Пріма Р. Артпедагогіка як наукове поняття: аспекти сутнісної характеристики. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. № 1. С. 6–10.

Академічна мотивація здобувачів вищої освіти як психолого-педагогічна проблема

Партола В. В., доцент кафедри теорії і методики природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті, кандидат педагогічних наук, доцент Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти академічної мотивації як психолого-педагогічного феномена. Означено основні структурні компоненти навчальної мотивації (зовнішня та внутрішня мотивація). Означено позитивний вплив внутрішньої мотивації на академічну успішність здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: мотивація, академічна мотивація, навчання, здобувачі вищої освіти,

Дослідження психологічних факторів, що забезпечують академічні досягнення здобувачів початкової освіти, актуальне не тільки з позиції високої ймовірності успішного здобуття освіти в ЗВО, а й у зв'язку з їх значущістю в подальшому професійному становленні. Мотиваційна складова відіграє важливу роль в освітній діяльності здобувача, урухомлюючи її, спрямовуючи її та регулюючи її виконання.

На основі емпіричних досліджень було доведено, що стан навчальної мотивації є одним із ключових факторів, які впливають на залученість студентів до навчальної діяльності та їхні академічні досягнення [1].

Мета статті: з'ясувати сутність поняття «академічна мотивація» як психолого-педагогічного феномена, структуру цього поняття.

Питання мотивації освітньої діяльності здобувачів ЗВО є предметом як педагогічних, так і психологічних новітніх вітчизняних наукових досліджень, а саме: навчально-професійної мотивації майбутніх педагогів (Р. Кириченко, А. Колодяжна); мотивів навчальної діяльності студентів (А. Реана, В. Якуніна), мотивація навчання у виші (Т. Ільїної); навчальна мотивація як базова складова подальшого професійного становлення особистості (Кузнєцов М. А., Фоменко К. І.,

Жданюк Л. О.). Поняття «академічної мотивації» використовується переважно в дослідженнях зарубіжних учених (Шанк Д., Пінтріх Д., Месе Дж., Десі Е. Л., Райан Р. М., Вайнер Б.).

Важливим для нашого дослідження є уточнення змісту понять «мотив», «мотивація», «академічна мотивація». Слід зазначити, що тлумачення та сутність означених понять у досить значній кількості наукової психолого-педагогічної літератури представлено дуже різноманітно, і погляди на сутність цих понять дещо різняться.

Для усвідомлення значень понять «мотив» і «мотивація» науковці І. В. Гаркуша, В. І. Кайло, спираючись на визначення довідкових літературних джерел при характеристиці цих понять як процесів, приходять до висновку про тотожність їх змісту. Так, учені у своїх публікаціях указують на те, що коли «мотив» – це спонукальна причина, поштовх до чогось, то «мотивування» – спонукування до чогось [2].

Спираючись на дослідження Й. Догнала, дослідниці Римма Кириченко і Алла Колодяжна зазначають той факт, що: ««Мотивація», на відміну від «стимуляції», не може бути впровадженою ззовні, оскільки мотивація є суто внутрішнім процесом, заснованим на особистісних мотивах, тобто імпульсах, що спонукають людину докладати зусиль і наближають носія мотивів до досягнення певних цілей або задоволення потреб його власними силами, його енергією, за його ж волею» [5]. Таким чином, учені приходять до висновку, що відповідальність за мотивацію належить повністю самій людині («внутрішня мотивація» або «самотивація»). Утім, педагоги можуть викликати, підтримувати, розвивати ззовні ті імпульси, що викликатимуть мотивацію («зовнішня мотивація»).

Тож, «мотивація» має певну структурну основу і розділяється на внутрішню (самотивацію) і зовнішню мотивації. Хоча внутрішня і зовнішня мотивація не мають прямого впливу одна на одну, проте, мотивація, являючись внутрішнім особистим явищем, може стимулюватися ззовні.

Аналіз психолого-педагогічних наукових досліджень показав, що саме поняття «академічної мотивації» використовується переважно в зарубіжних дослідженнях. «Академічна мотивація», згідно з визначеннями Д. Шанк, Д. Пінтріх і Дж. Месе, – процес, отриманий у результаті будь-якої дії, як-от: вибору поставлених завдань, докладання зусиль і вияву наполегливості з боку здобувачів тощо, та вербалізації, що проявляється в зацікавленості певним академічним предметом і певним до нього ставленням, як-от: «мені подобається історія», на основі чого, на думку науковців, розпочинається цілеспрямована фізична або розумова активність [12].

Аналіз спеціальних наукових досліджень з означеного нами питання показав, що ключовими в зарубіжних дослідженнях є дві теорії мотивації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, а саме: теорія самодетермінації Е. Л. Десі та Р. М. Райана і теорія досягнення цільових орієнтацій Б. Вайнера [13, 14].

Так, перша теорія спрямована на вивчення причин, що вмотивовують і спонукають до навчальної діяльності, у той самий час як теорія досягнення цільових орієнтацій зосереджена на цілях, на досягнення яких направлена сама навчальна діяльність.

Тож, за роз'ясненнями вчених, які займалися вивченням цих теорій, теорія самодетермінації фокусує увагу на мотивах, що фігурують у момент здійснення

самої навчальної діяльності, у той самий час як теорія досягнення цільових орієнтацій вивчає результати, яких прагне досягти особистість на наступних етапах навчання, здійснюючи навчальну діяльність зараз [7].

Так, у своєму дослідженні вчені М. А. Кузнєцов, К. І. Фоменко та Л. О. Жданюк, розглядаючи питання академічної мотивації згідно з теорією самодетермінації, приходять до висновку, що різновидами мотивації відповідно до цієї теорії є внутрішня (інтринсивна), зовнішня (екстринсивна) мотивація і амотивація (небажання з боку здобувачів займатися навчальною діяльністю та уникання її) [7].

Важливим для нашого дослідження є також з'ясування значущості академічної мотивації для досягнення успіху в навчальній діяльності здобувачів вищої освіти.

Так, за твердженням Т. І. Левченко, значущість академічної мотивації полягає в тому, що мотивовані студенти здебільшого беруть участь у діяльності, що допомагає їм у навчанні та подальших досягненнях [8].

Провідними у визначенні подальшої мотивованості, продуктивності й успішності навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, як зазначає В. Панок, є мотиви вступу до закладу вищої освіти (ЗВО). При зовнішньому мотивуванні студента під час вступу до закладу (бажання батьків, контрактна форма навчання) зберігається тенденція до його домінування і в подальшому навчанні, що призводить до його формалізації та істотно впливає на навчальні досягнення здобувачів вищої освіти [9].

Цікавим у вирішенні нами зазначеного питання є дослідження Ж. Рудницької, якою представлено умовну типологію мотивів здобувачів вищої освіти, а саме:

- 1) домінантний тип із перевагою внутрішньої мотивації, що визначає інтерес здобувача до конкретного предмета;
- 2) ситуативний тип мотивації, де переважають зовнішні мотиви;
- 3) конформістський або сугестивний тип мотивів, пов'язаний з розбіжностями між ціннісними орієнтаціями та реальною поведінкою особистості здобувача [10].

Аналіз емпіричних досліджень науковців показав, що, зважаючи на типологію мотивів здобувачів вищої освіти, дієвість цих мотивів відрізняється на різних етапах освітнього процесу, через які проходить здобувач у процесі навчання в ЗВО.

Так, С. Занюк зазначає, що у структурі академічної мотивації студентів початкових курсів переважає зовнішня мотивація (мотиви саморозвитку, соціального престижу, матеріального достатку та комунікації), а внутрішні мотиви є недостатньо розвиненими [3].

На думку О. Кочаряна, серед мотивів, що обумовлюють функціонування навчальної діяльності, виділяється провідний мотив, який виступає смислотворчим прагненням і зумовлює формування загальної спрямованості у навчанні. Другорядні мотиви займають підпорядковане положення, виконуючи функцію додаткових мотиваторів навчання. Протягом навчання часто відбувається зміна провідного мотиву. При домінуванні зовнішньої мотивації переважають утилітарні мотиви, змістовно не пов'язані з метою навчальної діяльності, яка набуває формального характеру, спрямована не на засвоєння нових знань і способів дій, а на успішне завершення сесії. Здобувачі намагаються в короткий сесійний період

завчити величезний об'єм навчального матеріалу з курсів і скоріше «здати» її. Продуктивність та успішність навчальної діяльності при цьому є невисокою. Якщо у структурі мотивів переважає внутрішня мотивація, змістовно пов'язана з навчальною діяльністю, то навчальні мотиви стають глибоко усвідомлені та сталі, реально діють, актуалізуються в поведінці, у навчальних діях [4].

Так, якщо у здобувачів першого курсу певною мірою задіяні всі мотиви навчальної діяльності, то наприкінці навчання в структурі навчальних мотивів лишаються кілька мотивів, що говорить про завершеність ходу формування цілей на цій стадії особистісного розвитку здобувачів вищої освіти.

Отже, академічна мотивація, вплітаючись у структуру навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, формує її успішність. Провідним підходом до вивчення академічної мотивації здобувачів на сучасному етапі є теорія самодетермінації, що дозволяє розглядати різновиди зовнішньої регуляції навчальної діяльності студентів як показники навчальної мотивації здобувачів. У структурі мотивації розрізняють такі основні структурні компоненти, як внутрішня (самореалізація, задоволення від навчання, інтерес до предмета) і зовнішня мотивація (мотиви саморозвитку, соціального престижу, матеріального достатку та комунікації). Академічні мотиви здобувачів вищої освіти мають динамічну характеристику, що виявляється у зміні їх дієвості, залежно від того, на якому навчальному етапі перебуває здобувач, та їхнього провідного положення протягом навчання.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-методологічні засади: навч.-метод. видан. К.: Либідь, 2003. С. 207–208.
2. Гаркуша І. В., Кайло В. І. Формування системи мотивів та мотиваційного профілю співробітників у сучасній науці. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія».* Педагогічні науки. 2017. № 2 (14). С. 148 – 155.
3. Занюк С. С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія». Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2004. 20 с.
4. Кочарян О. С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів. Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т», 2011. 40 с.
5. Кириченко Римма, Колодяжна Алла. Психологічне дослідження навчально-професійної мотивації майбутніх педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки.* Випуск 13 (58). 2021. С. 48 – 59.
6. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Жданюк Л. О. Ставлення до навчання студентів з низьким рівнем академічної мотивації. Харків: ХНПУ, 2019. 154 с.
7. Кузнецов М. А., Колчигіна А. В. Подолання хвилювання на іспиті: Копінг-поведінка студентів під час перевірки знань. Х.: Видавництво «Діса Плюс», 2017. 206 с.
8. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності: монографія. Вінниця : Нова Книга, 2011. 448 с.
9. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості: монографія. К.: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
10. Рудницька Ж. О. Формування мотивації навчання студентів у процесі виконання лабораторних робіт з курсу загальної фізики. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. Вип. 15. С. 321–323.
11. Сільвейстр А. М. Мотивація навчальної діяльності студентів нефізичних спеціальностей педагогічного ВНЗ до вивчення курсу загальної фізики. *Наукові записки.* Випуск 108. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Ч. 2. С. 120–124.
12. Schunk D. H. Pintrich P. R., Meece J. L. Motivation in education: Theory, research and application (3rd ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill, 2008. 433 p.

13. Deci E. L., Vallerand R. J., Pelletier L. G., Ryan R. Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. *Educational Psychologist*. 1991. Vol. 26. № 3, 4. P. 325-346.

14. Deci E. L. The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the selfdetermination of behavior. *Psychological Inquiry*. 2000. № 11(4). P. 227–268.

Освіта для сталого розвитку в контексті освітніх пріоритетів НУШ

*Смирнова Марина Євгенівна,
доцент кафедри соціально-гуманітарної освіти, канд.пед.наук
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»*

Освіта для сталого розвитку сьогодні є одним з основних векторів реалізації освітньої діяльності в усьому світі. Від обраної моделі освіти, ключових принципів, що покладені в її основу, від її ціннісних орієнтирів напряму залежить безпека, здоров'я, життя кожної людини, національна безпека, успішність соціально-економічного розвитку країни. Освіта в сучасних умовах стає визначальним чинником забезпечення сталого розвитку суспільства.

Починаючи з 90-х років, як зазначає Коренева І., розуміння освіти для сталого розвитку пережило певні трансформації «від підходу до організації навчального процесу (1992 р.) до нового напрямку «освіти для всіх» (2009 р.) і зараз розуміється як властивість та якість самої освіти» [2]. Автор висловлює думку, що «освіта для сталого розвитку є особливим типом освіти», зауважує, що «змістовими особливостями освіти для сталого розвитку є інтеграція в ній трьох аспектів: екологічного, соціального та економічного, оскільки власне ідея сталого розвитку концентрує увагу відповідно на цих трьох сферах» [2].

На Саміті ООН, який відбувся у вересні 2015 року, «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» були заявлені 17 глобальних Цілей сталого розвитку [3]. Одна з глобальних цілей сталого розвитку Ціль № 4 – «Якісна освіта». Ця мета представлена як нова концепція освіти у світі, що полягає в перетворенні життя людей за допомогою освіти. При цьому визнається важлива роль освіти як основної рушійної сили розвитку і в реалізації інших цілей сталого розвитку. Так, у Цілі 4, задачі 4.7, зазначено: до 2030 року забезпечити, щоб усі учні набували знання і навички, необхідні для сприяння стійкому розвитку, у тому числі за допомогою навчання з питань сталого розвитку, пропаганди стійкого способу життя, прав людини, гендерної рівності, культури миру та ненасильства, а також концепції глобального громадянства і розуміння цінності культурного розмаїття, внеску культури у сталий розвиток [5].

Термін «якісна освіта» сьогодні виходить за рамки традиційного навчання та включає більш широкий спектр цілей, спрямованих на гармонійний розвиток особистості, суспільства та світу в цілому. Якісна освіта в сучасних умовах співвідноситься з процесами глобалізації, цифрової трансформації, відповідає на виклики, що пов'язані зі змінами клімату, соціальної нерівності, а в контексті сучасного розуміння пов'язана з інклюзією, доступністю освіти для будь-якої вразливої категорії населення. Освічені люди краще розуміють важливість захисту довкілля, необхідність долати соціальну та економічну нерівність. Саме освіта

сприяє розвитку наукових досліджень і технологій, що допомагають вирішувати глобальні проблеми та реагувати на виклики сучасності.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. В Указі Президента України «Про цілі сталого розвитку на період до 2030 року» говориться, що однією з таких цілей є «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх» [3].

Доступність якісної освіти є ключовим орієнтиром реформування середньої освіти на шляху реалізації Концепції НУШ. Принцип дитиноцентризму, заявлений як основа змін, що відбуваються в сучасній школі, рівні можливості у навчанні, урахування індивідуальних потреб учня, встановлення партнерських взаєностосунків між усіма учасниками освітнього процесу стають педагогічним імперативом, що змінює основи шкільного життя, освітнього середовища в цілому.

Основним *критерієм якісної освіти* сьогодні мають стати її соціальні результати, тобто у випускника школи мають бути сформовані життєво значущі компетентності: готовність і здатність творчо мислити, вміння знаходити нестандартні рішення, виявляти ініціативу, вміння позитивно реагувати на зміни.

Тому в основу Концепції «Нова українська школа», Закону «Про освіту» і Закону «Про повну загальну середню освіту» покладено компетентнісний (практико-орієнтований) підхід, що й передбачає визнання суттєвої ролі активної навчально-пізнавальної діяльності. Діяльнісний підхід стає умовою та інструментом практико зорієнтованого навчання, основою реалізації компетентнісної парадигми освіти.

Коренева І. М., говорячи про феномен освіти для сталого розвитку, звертає увагу на методичні особливості, що полягають в особливому способі організації теоретичної та практичної діяльності учасників навчання [2]. Такими методичними особливостями освіти для сталого розвитку, а також її характеристиками, на її думку, є:

- широке використання *активних методів навчання та педагогіки партнерства*, тобто стимулювання пізнавальної діяльності учнів, обов'язкова їх взаємодія між собою і з учителем у процесі навчання, спонукання до активної розумової та практичної діяльності;
- *інклюзивність*, тобто охоплення всіх громадян освітою для сталого розвитку без фокусування на расових, статевих, класових, вікових, географічних та інших відмінностях осіб і соціальних груп;
- вплив освіти для сталого розвитку на *ціннісно-мотиваційну сферу* особистості, ціннісний вибір людини, її ціннісні орієнтації, тому що «формування системи цінностей, відповідних до ідеї сталого розвитку, є основним завданням освіти для сталого розвитку».

На практиці освіта для сталого розвитку (ОСР) органічно вклинюється в контекст реформування сучасної освіти й процес реалізації концепції Нової української школи. Обидві ці концепції спрямовані на формування відповідальних, свідомих громадян, здатних брати участь у вирішенні соціальних, економічних і екологічних проблем. У контексті НУШ освіта для сталого розвитку стає основою для розвитку ключових компетентностей учнів, таких як інноваційність, екологічна компетентність, навчання впродовж життя, громадянська і соціальна компетентності. Рівень сформованості цих компетентностей свідчить про готовність особистості до активної участі в житті сучасного суспільства, здатності

до адаптації готовності успішно взаємодіяти з іншими людьми, працювати над інноваційними рішеннями, дбати про навколишнє середовище, брати активну участь у соціальному, культурному й економічному житті своєї країни.

Інтеграція принципів сталого розвитку в Державний стандарт БСО та навчальні програми Нової української школи, дає змогу учням набувати знання та навички щодо розуміння й оцінювання викликів, з якими стикається сьогодні світ: зміна клімату, бідність, соціальна нерівність, економічна і політична нестабільність. Діти активно долучаються до збереження навколишнього середовища, відповідального ставлення до довкілля через упровадження практик екологічної відповідальності, що формується через різноманітні курси варіативної складової освітньої програми закладу («Екологічна безпека», «Екологічні проблеми рідного краю», «Екологічна абетка», «Екологія рослин». «Екологія повітря» та багато ін.). Школярі навчаються критично осмислювати процеси, що відбуваються в навколишньому світі, аналізувати причини, наслідки, приймати відповідні рішення. Через участь у проєктній діяльності вони навчаються конструктивно взаємодіяти один з одним, з іншими людьми, проявляти громадянську активність і відповідальність за загальне благо, підтримуючи ідеї соціальної справедливості.

Важливо також зазначити, що успішність упровадження концепції «освіта для сталого розвитку» в умовах побудови нової української школи безпосередньо залежить від особистості вчителя: його мотивації, зацікавленості, позитивного сприйняття самої ідеї сталого розвитку, готовності до її впровадження в освітню практику, роботу з дітьми, яких він/вона навчає. Тому і питання професійного розвитку вчителів, збагачення їх професійного потенціалу є одним із ключових питань розробки цільових програм підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти.

Це є предметом подальшого обговорення та подальшої плідної роботи викладачів нашої кафедри соціально-гуманітарної освіти Харківської академії неперервної освіти.

Література

1. Внукова Н., Сотська Г. Трансформація освіти для досягнення цілей сталого розвитку – 2030: нова педагогічна парадигма. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. Випуск 7 (2023). URL: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/76/68>
2. Коренева І. М. Феномен «освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/495/425>
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
4. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>.
5. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

III. Інтеграція питань сталого розвитку в зміст предметного навчання та виховної роботи

Профілактика травматизму як базис реалізації цілей сталого розвитку

*Астахова М. С., завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти,
кандидат педагогічних наук,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»*

Анотація: У статті розкрито актуальні аспекти профілактики травматизму в контексті забезпечення цілей сталого розвитку, зокрема зменшення ризиків для життя та здоров'я дітей і дорослих. Закцентовано увагу на значенні безпечного освітнього середовища та заходах попередження дитячого травматизму. Окрему увагу приділено аналізу причин шкільного травматизму, виокремлено основні його види та групу ризику, а також визначено напрями діяльності педагогів у запобіганні травмам. Описано принципи створення безпечного освітнього середовища з урахуванням регіональних особливостей та сучасних викликів.

Ключові слова: безпека, дитячий травматизм, безпечне освітнє середовище, принципи, профілактика.

Профілактика дитячого травматизму є ключовим аспектом у досягненні багатьох цілей сталого розвитку, впливає безпосередньо на здоров'я, добробут, рівень життя, які формують основу майбутнього суспільства. Торкаючись таких цілей як **«Міцне здоров'я»**, можна зазначити, що зменшення рівня дитячого травматизму, рівня дитячої смертності та попередження побутових, шкільних, вуличних та інших видів травматизму зменшує навантаження на систему охорони здоров'я, дозволяючи спрямовувати ресурси на інші потреби. Водночас збереження фізичного та психічного здоров'я дітей сприяє гармонійному розвитку й підвищенню якості життя. У контексті цілі **«Гідна праця та економічне зростання»** можна зазначити, що дитячий травматизм може призвести до тривалих наслідків, які впливають на здатність дітей у майбутньому брати участь у трудовій діяльності. Інвестиції в цю сферу сприяють формуванню в дітей звичок безпечної поведінки, які супроводжують їх протягом усього життя. Це також зменшує економічні витрати суспільства на лікування, реабілітацію та соціальні виплати, водночас підвищуючи продуктивність майбутньої робочої сили. Безпечне освітнє середовище є невід'ємною умовою якісного навчання. Попередження травм у школах під час уроків, спортивних занять і перерв дозволяє дітям зосередитися на освітньому процесі. Крім того, інтеграція знань про безпеку в шкільні програми формує в учнів культуру безпечної поведінки, яка є основою для їхньої соціальної адаптації. Діти з вразливих груп (з інвалідністю, із соціально незахищених сімей) частіше стикаються з ризиками травматизму через брак ресурсів або уваги до своїх потреб. Профілактика, адаптована до потреб цих груп, сприяє створенню рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх соціальних чи фізичних особливостей. Створення безпечних громадських просторів і міської інфраструктури (велосипедні доріжки, безпечні переходи, дитячі майданчики тощо) зменшить ризик травм серед дітей у міському середовищі. Це не лише досягнення якості життя, а й погіршення формування відповідного ставлення до спільного простору.

У зв'язку з цим одним із завдань усіх учасників освітнього процесу, залежно від повноважень та обов'язків, є створення та підтримка безпечного освітнього середовища, формування нових поглядів, цінностей і поведінки з метою виховання в них культури безпеки, запобігання небезпекам для їхнього життя та здоров'я [1].

Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі, схваленої Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020, обумовлено необхідність побудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій українській школі для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання учням якісних освітніх і медичних послуг.

Національна стратегія ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно:

- створення та підтримки здорових і безпечних умов життя та діяльності людини як у повсякденному житті (у побуті, під час навчання та праці тощо), так і в умовах надзвичайних ситуацій;
- основ захисту здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища та управління ними на індивідуальному рівні;
- формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності (відповідно до потреб, інтересів тощо), достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття;
- усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, підтримання нормальної ваги тіла тощо);
- моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими в різних сферах суспільного життя;
- знань і навичок здорового, раціонального та безпечного харчування, здійснення усвідомленого вибору на користь здорового харчування;
- усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [4].

На безпечне освітнє середовище впливають: якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність); захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства в усіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору; комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів і домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу; задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини в безпеці, допомозі та підтримці; збереженні та підвищенні її самооцінки; пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей.

У системі роботи закладу освіти профілактика дитячого травматизму реалізується через такі напрями діяльності (рис. 1):

Рис. 1. Напрями просвітницько-профілактичної діяльності з питань безпеки

Розглянемо принципи безпечного освітнього середовища та профілактики дитячого травматизму:

- *принцип домінування життя людини як головної цінності*, що визначає модель мінімальної (необхідної) безпеки, максимально усуває ризики, що загрожують життю як дітей, так і дорослих;
- *принцип регіональної специфіки* передбачає під час організації системи безпеки освітнього середовища школи облік небезпек і можливих надзвичайних ситуацій конкретного регіону (міста, області, району);
- *принцип комплексності оцінки небезпек* (ризиків), що задає методiku оцінки різних педагогічних (освітніх) ризиків (зовнішніх і внутрішніх) на основі комплексного, системно-синергетичного підходів;
- *принцип мінімалекса*, що визначає досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімуму ресурсного забезпечення;
- *принцип максимальної ефективності управління системою заходів і створених педагогічних умов*, спрямованих на забезпечення максимальної безпеки освітнього середовища і школи, як соціального інституту в цілому [5].

Виділяють такі види дитячого травматизму: побутовий (60%); вуличний (пов'язаний та не пов'язаний з транспортом) – 15%; шкільний (8%); спортивний (9%); інший [3].

Виокремлюють три основні групи причин шкільного травматизму:

1. *Поведінка дітей*, яка пов'язана з недостатнім рівнем координації рухів, недостатністю знань про небезпеку, про можливі наслідки своїх дій тощо. У віковому аспекті найбільш травмонезбезпечним вважається вік від 6 до 12 років, що пов'язано з підвищеною емоційністю дітей у цей період і недостатньо розвинутою у них здатністю до самоконтролю.

2. Дії однокласників під час гри, спортивних змагань, жартів тощо.

3. Травмонебезпечні ситуації, спричинені дорослими – неналежний догляд за дітьми, порушення правил безпеки тощо. Випадки дитячого травматизму найчастіше трапляються на уроках фізичної культури, трудового навчання, а також під час перерв, у класах, коридорах і на пришкольній території [2; 3].

Особливості профілактичної діяльності педагогічного працівника з урахуванням загроз воєнного стану:

1. Шкільний травматизм посідає третє місце після побутового та вуличного.

2. Згідно зі статистикою на першому місці за поширеністю знаходяться побутові травми. Друге місце посідає транспортний травматизм. Причинами травм можуть бути порушення правил та інструкцій з безпеки, небажання виконувати вимоги безпеки, нездатність їх виконати.

3. У віковому аспекті найбільш травмованим вважається вік від 6 до 12 років.

4. Роботу з профілактики травматизму необхідно проводити диференційовано, залежно від віку учнів.

5. Знання та навички, отримані в школі, закріплюються в повсякденному житті.

6. Необхідною умовою досягнення сформованості культури безпеки людини є компетентність у галузі небезпек і способів захисту від небезпек.

7. Особлива увага – загрозам інформаційного простору та кібербезпеці.

8. Небезпеки та загрози воєнного стану вносять корегування в зміст виховної профілактичної діяльності вчителя, а саме врахування актуальної тематики: інформування учасників освітнього процесу щодо дій в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій, правила безпеки дитини під час евакуації в надзвичайних ситуаціях, як уберегти дитину від мін і вибухівки, види вибухонебезпечних предметів і ознаки замінованих територій, дії до прибуття допомоги при травмуванні міною, як діяти під час атаки із застосуванням хімічної зброї, засоби індивідуального захисту, допоміжні матеріали для надання домедичної допомоги, правила поведінки в зоні бойових дій тощо.

9. У профілактичній роботі важливо користуватися ідентифікованими ресурсами й алгоритмами дій, розробленими інтерактивними посібниками та уроками з мінної безпеки.

Висновки. Ефективна профілактика дитячого травматизму вимагає співпраці між державними установами, школами, громадськими організаціями, медичними закладами та батьками. Така кооперація сприяє розробці та реалізації комплексних програм безпеки, обміну кращими практиками та залученими ресурсам для їх упровадження. Дитячий травматизм є показником якості системи охорони здоров'я, освіти й соціального захисту в країні, а ефективна профілактика демонструє успішну реалізацію принципів сталого розвитку. Інтеграція заходів із попередження травматизму в цей процес дозволяє виховувати покоління, яке усвідомлює важливість безпечної поведінки, здатне оцінювати ризики та ухвалювати відповідні рішення. Це створює основу для формування здорового та відповідального суспільства, що є єдиним із ключових цілей сталого розвитку.

Література

1. Актуальні питання управлінської діяльності керівника ЗЗСО: навч.-метод. посібн. Авт.-укл.: М. Є. Смирнова, М. С. Астахова, Л. І. Дух, Т. С. Китиченко; за загальною редакцією Л. Д. Покроєвої. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2021. 172 с.

2. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О., Ліннік О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. 2-ге видання, перероб. і доп. Київ, Державна служба якості освіти, 2021. 350 с.
3. Полищук Л. М. Аналіз профілактичних заходів щодо зниження шкільного травматизму. *Молодий вчений*. 2016. № 11.1 (38.1). С. 81–85.
4. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>.
5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. Т. П. К. 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>.

Педагогічні умови формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності для досягнення цілей сталого розвитку з підвищення якості життя

*Воробйов М. В., аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,
Цина В. І., професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,
доктор педагогічних наук,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

Анотація. Розглядаються педагогічні умови формування в учасників освітнього процесу ЗЗСО умінь раціонального користування власними коштами. Аналізуються такі педагогічні умови формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності: формування мотивації учнів до виконання навчальних завдань з фінансової грамотності у предметному шкільному навчанні; доповнення змісту навчальних предметів учнів 5–9 класів темами з формування фінансової грамотності; розвиток умінь учнів із фінансової грамотності у позаурочний час; набуття учнями досвіду практичного використання організаційно-управлінських фінансових механізмів.

Ключові слова: компетентність, фінансова грамотність, педагогічні умови, якість життя, сталий розвиток.

Управління людиною власними фінансовими ресурсами є однією з провідних ознак забезпечення сталого розвитку якості її життя. Уміння раціонального користування власними коштами складає сутність фінансової грамотності [1, с. 11], яка передбачає розуміння шляхів та умінь правильного накопичення, збереження та примноження власних заощаджень, усвідомлення шляхів уникнення фінансових ризиків, ефективного керування, планування власних доходів і витрат, здатність ставити перед собою реалістично-очікувані фінансові завдання та успішно їх розв'язувати, створювати різні джерела активних і пасивних доходів, використовуючи для цього різноманітні фінансові інструменти.

Законом України «Про освіту» (2017) [4] та Державним стандартом базової середньої освіти (2020) [3] ключова компетентність з підприємливості та фінансової грамотності визначена як життєво необхідна для успішного існування кожної людини. Вона включає прояви ініціативності, здатності до використання можливостей та реалізації ідей, створення цінностей для інших у різних сферах життєдіяльності, готовність до активного суспільного життя, управління власною кар'єрою та життєдіяльністю, розв'язування проблем, відповідального прийняття рішень, умінь роботи в команді для планування і реалізації культурних, просуспільних фінансово цінних проєктів [2].

Навченість розуміння сутності та структури доходів і витрат бюджету власної родини, усвідомлення шляхів їхньої оптимізації засобами формування правильних фінансових стратегій сприятиме здатності учнівської молоді до прийняття ефективних фінансових рішень у різних ситуаціях життєдіяльності. Формування в учнів фінансової грамотності під час набуття ними базової середньої освіти виступає однією з провідних актуальних цілей сучасного шкільного предметного навчання і виховання.

Сучасні наукові розвідки з проблеми формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності як засобу досягнення цілей сталого розвитку з підвищення якості життя знаходимо в публікаціях В. Андрійчука, О. Земки, О. Макаrchука, М. Ткаченка та ін. Цими дослідженнями переконливо доведено, що формування фінансової грамотності учнівської молоді є дієвим засобом успішності світової фінансової системи, дієво підвищує якість життя та економічну безпеку населення країн світу.

Сучасна учнівська молодь є активним споживачем роздрібних торгівельних мереж, рекламних продуктів і банківських послуг. Нерозуміння та відсутність практичних навичок у сферах споживання, планування витрат і заощаджень часто призводить до прийняття ризикованих рішень та необачних фінансових дій, за які іноді приходится тривалий час розплачуватися. Це робить формування фінансової грамотності одним із найважливіших завдань сучасної базової середньої освіти учнів 5–9 класів.

Метою нашого дослідження стало розкриття педагогічних умов формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності як засобу досягнення цілей сталого розвитку з підвищення якості життя. Досліджувані нами педагогічні умови виступають у якості необхідних обставин, якими забезпечується підвищення продуктивності формування фінансової грамотності учнівської молоді. Це передбачає створення в ЗЗСО освітнього простору, який з урахуванням вікових і особистісних потреб і можливостей учнів сприяє забезпеченню неперервного навчання та виховання фінансової грамотності.

Аналіз економічної, психолого-педагогічної літератури та стану досліджуваної проблеми дали змогу нам сформулювати чотири педагогічні умови формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності для досягнення цілей сталого розвитку з підвищення якості життя.

1. Формування мотивації учнів до виконання навчальних завдань із фінансової грамотності у предметному шкільному навчанні. У світлі впровадження концепції Нової української школи актуальним є розвиток в учнів мотивації до опанування знань з основ фінансової грамотності, виховання потреби в набутті необхідних для цього знань і вмінь. Виявами мотивації учнів до виконання освітніх завдань із фінансової грамотності є зацікавленість та інтерес до виконання навчальних завдань, розвиток системи ціннісних мотивів побудження здобувачів до виконання завдань різних рівнів складності, усвідомлення ними важливості та бажання оволодіти цими знаннями в теперішньому і майбутньому житті.

2. Доповнення змісту навчальних предметів учнів 5–9 класів темами з формування фінансової грамотності. Ця умова узагальнює та конкретизує обізнаність учнів про фінансову грамотність, про методи і форми її практичного використання в житті. Підсилення уваги підготовки учнів у питаннях фінансової грамотності потребує включення до шкільних навчальних дисциплін тем і навчальних завдань із цієї тематики, спрямованих на формування системи знань та

виховання ціннісних ставлень, які пов'язані зі сферою фінансових взаємовідносин у суспільстві, які покращують якість життя.

3. Розвиток умінь учнів із фінансової грамотності у позаурочний час. Залучення учнів до позаурочної просвітницької фінансової діяльності виступає дієвим чинником формування грамотності цього виду. У соціально-економічній адаптації учнівської молоді важливу роль мають позаурочні факультативи «Фінансова грамотність», успішність роботи яких визначається чіткою системою освітньо-практичних заходів, які відповідають віковим особливостям та інтересам учнів. Створення та реалізація учнями освітньо-фінансових проєктів, прогнозування та аналіз ефективності їхнього впровадження суттєво підсилуватиме дію позаурочної роботи з формування фінансової грамотності.

4. Набуття учнями досвіду практичного використання організаційно-управлінських фінансових механізмів для формування фінансової грамотності. Наявність позитивної мотивації, учні мають порівнювати ефективність використання різних фінансових механізмів в умовах освітнього простору ЗЗСО і оточуючого їх соціального середовища. Правильне й ефективне застосування набутих знань та вмінь із фінансової грамотності на практиці визначається їхньою підготовленістю в межах змісту шкільних навчальних предметів і позаурочної діяльності.

Отже, фінансова грамотність, будучи важливою складовою життєво-соціального досвіду людини, обумовлює ефективність та якість життєдіяльності кожного члена суспільства, сталий розвиток економіки країни в цілому. Саме це стало визначальним у включенні до переліку наскрізних, значущих для життєдіяльності людини умінь саме фінансової грамотності [3]. Обґрунтовані нами педагогічні умови формування в учнів 5–9 класів компетентності з фінансової грамотності розглядаються нами як низка взаємозалежних заходів організації освітнього процесу для досягнення цілей сталого розвитку з підвищення якості життя.

Список літератури:

1. Андрійчук В. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування фінансової грамотності учнів початкової школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2022. Випуск 86. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 11–15.
2. Воробйов М. В. Компетентнісна спрямованість підготовки майбутнього вчителя до формування в учнів фінансової грамотності. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів факультету комп'ютерних наук, математики, фізики та економіки / ПНПУ імені В. Г. Короленка; ред. кол.: Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава, 2024. С. 217–218.*
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnovi-zagalnovi-serednovi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 13.10.2024).
4. Закон України «Про освіту». База даних [Законодавство України]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.10.2024).

Інтеграція питань сталого розвитку в зміст шкільної географічної освіти

*Грінченко Олександр Іванович,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»;
Саввіч Олександр Миколайович,
методист Центру методичної та аналітичної роботи
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»*

Анотація. У статті розглядається місце та значення вивчення питань сталого розвитку в змісті сучасної шкільної географічної освіти в Україні у світлі вимог нового Державного стандарту базової середньої освіти. Здійснена спроба аналізу шляхів реалізації положень модельних навчальних програм із географії, які стосуються питань стану компонентів природи та природних комплексів, впливу господарської діяльності людини на довкілля, формування нового стилю життя відповідно до вимог моделі сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: сталий розвиток, географія, географічна освіта, Державний стандарт базової середньої освіти, модельні навчальні програми.

*Географічна освіта необхідна для розвитку
відповідальних і активних громадян
сьогодення та майбутнього світу.*

*Міжнародна хартія
з географічної освіти*

Вступ. Сталий розвиток – це концепція, що поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти для забезпечення гармонійного майбутнього. У доповіді «Наше спільне майбутнє» наголошено, що людство здатне розвиватися так, щоб задовольняти потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу майбутні.

Реалізація цілей навчання в рамках освіти в інтересах сталого (збалансованого) розвитку вимагає розширення знань, розвитку спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції та людських цінностей. Ці вимоги є складовими вимог до освіченості учнів, що визначені новим Державним стандартом базової середньої освіти. Непересічну роль у виконанні завдань освіти для сталого розвитку має шкільна географічна освіта, оскільки географія досліджує проблеми сталого розвитку комплексно, інтегруючи знання про закономірності розвитку природи й суспільства. Таким чином, географічна освіта має стати ключовим інструментом для популяризації моделі життя за принципами сталого розвитку в нашому суспільстві, особливо серед молоді.

Вихідні передумови. Загальні питання розвитку освіти в інтересах сталого (збалансованого) розвитку, що сформульовані у Стратегії ЄЕК ООН [6], розглядають у своїх дослідженнях О. Пометун [9], М. Згуровський та ін. Роль географії у вирішенні проблем сталого розвитку досліджували М. Багров [1], О. Топчієв [8], І. Черваньов [10] та ін.

Саме в їх працях визначена принципова перевага географічної науки як науки про територіальну (просторову) організацію життєдіяльності суспільства в подальшій розробці концепції сталого розвитку. Рекомендації щодо вивчення питань сталого розвитку в змісті шкільної географії зустрічаємо в статтях Н. Бєскової, О. Шматко [11], Н. Пушкар та ін.

Необхідність ще раз звернутися до зазначеної проблематики [2] визначається тим, що в Україні вже другий рік навчання географії здійснюється згідно з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти [3] та відповідно до розроблених на його базі модельних навчальних програм із географії [4] [5]. Тому варто вже зараз переосмислити накопичений досвід, розробити методичні рекомендації щодо вивчення питань сталого розвитку в географічних курсах.

Метою статті є визначення особливостей вивчення питань сталого розвитку в змісті сучасної шкільної географічної освіти в Україні у світлі вимог нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, аналіз шляхів реалізації положень нової навчальної програми з географії, які стосуються питань стану компонентів природи та природних комплексів, впливу господарської діяльності людини на довкілля, формування нового стилю життя відповідно до вимог моделі сталого розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Метою загальної середньої освіти є всебічний розвиток, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою. Визначну роль у розвитку учнів має географічна освіта. Географія – це не лише класична дисципліна, яка інтегрує природничі, соціально-економічні та інформаційно-технічні знання. Це ще й засіб формування географічної картини світу, що допомагає учням усвідомлювати просторові, економічні та екологічні зв'язки між подіями та явищами.

Згідно з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти одним із завдань природничої освітньої галузі, до якої входить і географія, є формування особистості учня, який, зокрема, на основі здобутих знань і пізнавального досвіду усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем [4]. Реалізація зазначеного завдання розкривається в усіх змістовних лініях географічної компоненти шкільної освіти.

Як відомо, пріоритетною метою вивчення географії в школі є формування у школярів географічної картини світу. Загальноосвітня цінність географії полягає у формуванні світоглядного розуміння природи Землі, її географічної оболонки як природного та природно-техногенного середовища, у якому існує людина. Шкільна географічна освіта спрямована не лише на формування в учнів просторового уявлення про земну поверхню, а й на формування здатності та готовності до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті для соціально відповідальної поведінки у навколишньому середовищі, його збереження, адаптації до умов проживання на певній території; самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини [4].

Особливістю шкільного курсу «Географія» є те, що він передбачає формування таких ключових компетентностей, які мають важливе значення для життя за принципами сталого розвитку, зокрема:

- *компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій* – використовувати наукові знання, здобутки техніки й технологій для розв'язання проблем;
- *екологічна компетентність* – визначати та аналізувати проблеми довкілля; відповідально та ощадно використовувати природні ресурси, прогнозувати екологічні наслідки результатів діяльності людини;

- *навчання впродовж життя* – планувати та організовувати навчально-пізнавальну діяльність під час досліджень чи розв’язання проблем;
- *громадянські та соціальні компетентності* – брати участь у розв’язанні локальних проблем довкілля та залучати до цього інших;
- *підприємливість і фінансова грамотність* – заощадження природних ресурсів і необхідність їх збереження.

Географічна освіта виступає однією з передумов для досягнення сталого розвитку та найважливішим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень. Головною метою освіти для сталого розвитку має бути формування в суспільстві усвідомлення того, що довкіллям необхідно опікуватися і для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та зобов’язання як для індивідуальної, так і для колективної роботи задля запобігання можливим катастрофам.

Формування таких знань розпочинається вже в курсі «Планета Земля» (6 клас) під час вивчення загальних закономірностей функціонування геосфер і географічної оболонки в цілому. Саме в цей час учні починають усвідомлювати значення географічних знань для життєдіяльності людини. Так, вивчаючи тему «Літосфера», учні дають оцінку значення рельєфу в житті та господарській діяльності людини, впливу людини на рельєф і формулюють власне судження про необхідність охорони форм рельєфу.

По завершенні вивчення теми «Атмосфера» школярі мають змогу оцінити значення чистого повітря на здоров’я людини, наслідки впливу господарської діяльності людини на атмосферу і клімат Землі. Отримані знання дозволяють їм усвідомити необхідність власного внеску в збереження чистоти повітря та визначити разом із членами родини способи відповідних дій у побуті. У тому ж ключі учні вивчають тему «Гідросфера». Зміст її розкриває роль води для здоров’я та життєдіяльності людини, вплив людини на різні частини гідросфери. Серед цінних практичних навичок користування водою в побуті є економія води та її очищення.

Вивчення тем «Біосфера та ґрунти» і «Природні комплекси» формує розуміння значення ґрунтів, рослинності та тваринного світу для життя людини, вплив людини на природні комплекси, а також значення знань про природні комплекси для її життєдіяльності.

Нова тема «Антропосфера» присвячена дослідженню географічного та соціального простору життя і діяльності людини. Її зміст дозволяє сформувати не лише поняття про антропосферу, а й розуміння впливу господарської діяльності на природне середовище, необхідності здійснення практичних заходів щодо усунення негативних наслідків господарської діяльності, культуру поведінки з побутовими відходами.

Курс «Материків та океанів» (7 клас) розкриває проблематику сталого розвитку в територіальному аспекті. Вивчення окремих материків і океанів супроводжується оцінкою наслідків втручання людини у природні їх комплекси, утвердженням розуміння необхідності міжнародного співробітництва у вирішенні проблем взаємодії природи й суспільства, збереженні природних ландшафтів і унікальних природних об’єктів.

Під час узагальнення змісту курсу особлива увага приділяється усвідомленню ролі природних чинників у формуванні людської цивілізації.

Важливу роль у вивченні питань сталого розвитку має курс «Україна у світі: природа, населення» (8 клас), оскільки перед нашою державою стоять такі важливі задачі, як перехід на раціональну структуру виробництва, подолання бідності та підвищення рівня життя людей, задоволення потреб людей у продовольстві, охороні здоров'я, безпеці життя, доступі до освіти тощо. У розділі «Населення України та світу» розглядаються такі соціальні проблеми сталого розвитку, як зростання кількості населення планети, міграційні процеси, соціальний статус жінок, репродуктивне здоров'я населення. Таким чином, у змісті цього курсу розглядаються не лише ресурсно-екологічні аспекти сталого розвитку України, а й соціальні.

Варто також звернути увагу на вивчення основних положень Стратегії сталого розвитку України – програмного документа довгострокової дії, який ґрунтується на сучасних міжнародних принципах співіснування людства і довкілля та в якому визначаються мета, завдання і пріоритетні напрями поступального розвитку українського суспільства на шляху забезпечення збалансованості економічних, соціальних та екологічних чинників [7].

Прикладом інтеграції ідей сталого розвитку в практику є розроблення учнями власних проєктів з охорони природи під час вивчення природного заповідного фонду України. Це не лише підвищує зацікавленість, але й розвиває ключові компетентності, такі як екологічна свідомість і громадянська активність.

Найбільш повно розкривається зміст сталого розвитку в курсі «Україна у світовій економіці» (9 клас). Під час вивчення розділів курсу розглядаються проблеми використання природних ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства й перспективи природокористування, окремо досліджуються питання підтримки ресурсозберігаючих технологій промислового виробництва, «зеленого» землеробства в сільському господарстві, збереження місцевого довкілля, культури з розвитком міжнародного туризму.

У розділі «Глобальні виклики людства» розглядається поняття про глобальні проблеми людства, причини їхнього виникнення, взаємозв'язок глобальних проблем, роль світової громадськості та міжнародних організацій у їх розв'язуванні. А також окрему змістовну лінію складає вивчення сталого розвитку як стратегії людства на XXI століття. Зокрема, є можливість розглянути міжнародні угоди щодо скорочення викидів парникових газів, необхідність зупинити подальше зменшення площі лісів, необхідність припинення надмірного використання міжпластових вод, заохочення скорочення споживання матеріалів індустріальними країнами, заохочення дій за принципом достатності у споживанні на противагу надмірності.

Можливість докладно зосередитися на вивченні проблем сталого розвитку людства надає програма вивчення географії у профільній старшій школі. В 11 класі учні знайомляться з передумовами наукового розуміння взаємодії людини і природи, роботами Б. Комонера, В.І. Вернадського про біосферу та її еволюцію, основними положеннями програмних документів Стокгольмської конференції з проблем навколишнього середовища, конференції голів держав і влади з питань навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро та Йоханесбурзі, рамковою конвенцією про зміни клімату.

Розглядаються завдання сталого розвитку, його основні показники, сутність сталого соціального, економічного та екологічного розвитку, підходи до

розв'язання проблеми сталого розвитку, досвід і проблеми його впровадження на глобальному, національному та регіональному рівнях.

Наскрізною ідеєю в усіх географічних курсах щодо вивчення питань сталого розвитку є важлива роль географії у формуванні навичок життя та діяльності з урахуванням екологічних можливостей планети, раціонального споживання та справедливого розподілу її ресурсів для сталого зростання.

У сучасному суспільстві економічний потенціал території не так залежить від вигідності географічного положення чи наявності ресурсів, як від здатності людей, які проживають на цій території, урахувати її особливості у визначенні траєкторії розвитку країни, регіону, громади.

Окремо варто зазначити, що в сучасних реаліях у переліку Цілей сталого розвитку набула особливого значення ціль «Мир та справедливість», яка полягає у сприянні побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку. Без миру, стабільності, забезпечення прав людини та ефективного врядування на принципах верховенства права не можна сподіватися на сталий розвиток. Ми живемо у світі, що стає все більш розділеним. Одні регіони досягли стійкого миру, безпеки та процвітання, тоді як інші потрапили в цикл конфліктів і насильства, що здаються нескінченними. Проте така ситуація аж ніяк не є неминучою і має бути вирішена.

Висновки. Таким чином, шкільна географія, яка вивчає закономірності існування природних, соціальних і економічних систем, має найширші можливості вивчення всіх питань сталого розвитку суспільства, тому повинна стати провідною в ознайомленні учнів із цими важливими й актуальними питаннями сучасного суспільства.

Для розвитку географії, підвищення її суспільної ролі необхідно змінити акценти у викладанні цього предмета із загальноосвітніх на прагматичні. Зміна функції географії повинна базуватися не лише на її ролі у формуванні світогляду людини і суспільства, але й у розробленні моделей територіальної організації, управління та розвитку.

Викладання шкільної географії необхідно організувати так, щоб воно відповідало характеру діяльності майбутніх поколінь: сприяло усвідомленню зовнішньо і внутрішньо збалансованого функціонування тріади «природа – населення – господарство»; відображало геоекологічні наслідки економічного зростання рівня життя населення; розкривало природні й техногенні фактори ризику, що знижують ступінь безпеки середовища проживання людини. Через географічну освіту ми можемо закласти основи усвідомленого ставлення до природи та суспільства.

Особливу увагу варто приділяти практичним методам навчання. Безпосередній контакт учнів із природою, екологічні проєкти, навчальні екскурсії сприяють формуванню ціннісного ставлення до довкілля.

Зміст шкільної географії має стати засобом підготовки особистості до життя, до поведінки в навколишньому середовищі, у суспільстві, а навчальний процес необхідно будувати так, щоб знання стали фундаментом практичної діяльності.

Література

1. Багров М.В. Парадигма сучасної географії: від ретроспекції до соціоноосферного напрямку. *Український географічний журнал*. 2011. № 2. С.10-15.
2. Грінченко О.І. Питання сталого розвитку у змісті шкільної географії. *Збірник наукових праць «Проблеми безперервної географічної освіти і картографії»*. 2012. Випуск 15. С. 28–31.

3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Запотоцький С.П. та ін. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyi.ta.in.06.05.2022.pdf>
5. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Кобернік С.Г. та ін. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf>
6. Освіта в інтересах сталого (збалансованого) розвитку. Всеукраїнська екологічна ліга, 2005. URL: <http://www.ecoleague.net/65490196-441.html>
7. Стратегія сталого розвитку України. URL: <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/ust/6/61.html>
8. Топчієв О.Г. Концепція сталого розвитку і географічна наука. *Географія*. 2004. № 23. С. 2–4.
9. Уроки для сталого розвитку : методичний посібник для вчителів з навчального курсу за вибором для учнів 9 (10) класу загальноосвітніх навчальних закладів. / О.І. Пометун, Л.М. Пилипчатіна, І.М. Сущенко. – К.: Вид. дім «Освіта», 2011. – 101 с.
10. Черваньов І.Г., Грищенко Н.В. Інвайронменталізм у світовій науці: значення для вітчизняної географії. *Український географічний журнал*. 2013, № 2. С. 13-16.
11. Шматько О.Є. Концепція сталого розвитку у викладанні географії в школі. *Географія*. 2003. № 1. С. 6–7.

Інтеграція Цілей сталого розвитку в освітню та виховну роботу здобувачів вищих навчальних закладів

Микитюк С. О., кандидат педагогічних наук, доцент
ХНПУ імені Г. С.Сковороди,
Микитюк В. О., кандидат педагогічних наук, доцент,
Державний біотехнологічний університет

Анотація. У статті розглянуто важливість інтеграції Цілей сталого розвитку (ЦСР) в освітню та виховну роботу здобувачів вищих навчальних закладів. Проаналізовано підходи до формування екологічної, соціальної та економічної свідомості молоді через проєктну діяльність, тематичні дискусії та волонтерські ініціативи. Особливу увагу приділено методам практичного застосування знань для досягнення ЦСР та розвитку ключових компетентностей здобувачів. Акцентовано на ролі освіти як інструменту для підготовки відповідальних громадян, здатних сприяти сталому розвитку на локальному та глобальному рівнях.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, освіта для сталого розвитку, глобальні проблеми, проєктна діяльність, інтеграція.

Актуальність інтеграції Цілей сталого розвитку (ЦСР) в освітню та виховну роботу здобувачів вищих навчальних закладів обумовлена зростаючою потребою у формуванні сучасного прогресивного покоління та впливає на підвищення якості навчання, закладення основ для гармонійного розвитку суспільства й підготовку молодого покоління до участі у вирішенні нагальних проблем на місцевому та глобальному рівнях.

До питань освіти для сталого розвитку зверталися такі науковці, як Висоцька О.Є., яка досліджувала особливості формування знань про сутність,

зміст, методи та технології випереджаючої освіти для сталого розвитку [1], Воробієнко П. П., що аналізував роль і необхідну трансформацію освіти в досягненні сталого розвитку [2], Коренева І. М., яка зосереджувалася на змістових особливостях освіти для сталого розвитку [3], а також інші вчені, чії роботи зробили вагомий внесок у теорію та практику сталого розвитку в освіті.

70-та сесія Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку (2015 р.) ухвалила резолюцію «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» і визначила 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) та 169 завдань для їх досягнення (United Nations. General Assembly, 2015). Реалізація ЦСР має потенціал значно покращити глобальну ситуацію. Україна також підтримала резолюцію, і Президент України підписав Указ № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (2019 р.), адаптуючи їх до національних потреб.

Освіта відіграє ключову роль у досягненні Цілей сталого розвитку. ЮНЕСКО створила важливий документ «Освіта для досягнення цілей сталого розвитку – цілі навчання», у якому проаналізовано основні освітні виклики та запропоновано шляхи їх вирішення (UNESCO, 2017). У документі визначено конкретні завдання навчання, теми та практичні завдання для кожної ЦСР, а також описано процеси створення освітніх програм і національних стратегій. Водночас цей документ не є жорсткою інструкцією, а слугує методологічною основою для адаптації навчальних цілей до локальних умов, розробки курсів, підручників, публічних іспитів тощо, охоплюючи формальну, неформальну та інклюзивну освіту [2, с. 3–4].

Освіта посідає центральне місце в досягненні Цілей сталого розвитку, що підкреслено в ЦСР – 4. У рамках цієї мети передбачено, що всі учасники навчального процесу повинні отримати знання та навички, необхідні для підтримки сталого розвитку. Це включає навчання з питань сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, культури миру і ненасильства, глобального громадянства, а також усвідомлення цінності культурного різноманіття і внеску культури у сталий розвиток [4].

Освіта для сталого розвитку є особливою формою навчання, що готує молодь до майбутніх викликів. Вона відрізняється від освіти про сталий розвиток, яка зосереджується на теоретичних аспектах і підвищенні обізнаності щодо концепції сталого розвитку. Освіта для сталого розвитку спрямована на практичне застосування навчання як інструменту для досягнення стійкості та гармонійного розвитку суспільства. На думку І. Кореневої, освіта сталого розвитку – це така триєдина діяльність (освіта, виховання та просвіта), що не може бути зведена лише до навчання, і в якій однаково важливими є всі її сторони. Саме в цьому й полягає специфіка освіти для сталого розвитку, що відрізняє її від просто якісної освіти [2, с. 114].

Освіта для сталого розвитку (ОСР) базується на інтеграції трьох ключових аспектів: екологічного, соціального та економічного, які є основою концепції сталого розвитку. Екологічний аспект спрямований на формування екологічної компетентності громадян, що включає засвоєння екологічних знань, розвиток навичок екологічної діяльності та екологічне мислення, свідомість і цінності. Соціальний аспект ОСР охоплює умови існування людей у суспільстві, їхній спосіб життя і діяльність. Він включає питання правової, валеологічної, громадянської освіти, а також освіти з питань безпеки, гендерної рівності та полікультурності, підкреслюючи важливість взаємодії людей для досягнення сталого розвитку.

Економічний аспект зосереджується на сталих суспільно-виробничих відносинах, раціональному господарському житті та індивідуальній економічній діяльності в контексті сталого розвитку [2, с. 116].

Слід підкреслити, що якісна освіта є ключовою основою для реалізації всіх Цілей сталого розвитку. Вона передбачає забезпечення рівного доступу до навчання, упровадження інноваційних методів викладання та розвиток компетентностей, необхідних для вирішення глобальних викликів, що сприяє формуванню відповідального громадянства [5, с. 390]. Інтеграція принципів сталого розвитку в освітні програми допомагає навчальним закладам готувати здобувачів до свідомого вибору екологічних, соціальних і економічних рішень.

Інтеграція Цілей сталого розвитку (ЦСР) в освітню та виховну роботу здобувачів може відбуватися різними способами, які підвищують їх обізнаність про глобальні виклики і надають можливість брати участь у їх вирішенні.

Ефективним підходом є впровадження елементів проєктного навчання, у рамках якого здобувачі працюють над проєктами, пов'язаними з Цілями сталого розвитку, наприклад, екологічними ініціативами, соціальними кампаніями чи волонтерськими акціями. Такий формат дозволяє їм не лише застосовувати теоретичні знання на практиці, але й розвивати навички командної роботи та долучатися до суспільно корисної діяльності.

Організація та проведення круглих столів і дискусій є важливим інструментом для інтеграції Цілей сталого розвитку. Тематичні зустрічі, присвячені ЦСР, дають змогу здобувачам обговорювати глобальні проблеми та їхній вплив на Україну й світ. Така діяльність сприяє формуванню критичного мислення та усвідомленню того, як локальні дії можуть впливати на досягнення глобальних цілей.

Проведення інтерактивних занять, спрямованих на конкретні цілі сталого розвитку (наприклад, екологічні тренінги або воркшопи з прав людини), дозволяють здобувачам глибше вивчати тематику ЦСР та краще усвідомлювати її важливість.

Упровадження екологічних практик на рівні університету, таких як зменшення використання пластику, переробка відходів або зменшення споживання ресурсів, допомагає здобувачам зрозуміти й підтримати ідею екологічної відповідальності.

Участь здобувачів освіти у створенні соціальних кампаній, зніманні відеороликів, написанні статей, що висвітлюють тематику сталого розвитку, – такі конкурси заохочують креативність і залучають увагу до важливих питань.

Співпраця з неурядовими організаціями та участь у волонтерських програмах дозволяє здобувачам відчувати значимість свого внеску в суспільство й особисто долучитися до розв'язання соціальних і екологічних проблем.

Інтеграція Цілей сталого розвитку (ЦСР) в освітню та виховну діяльність здобувачів освіти вищих навчальних закладів є важливим кроком до формування свідомого й відповідального громадянина, здатного реагувати на сучасні виклики. Завдяки впровадженню елементів проєктного навчання, проведенню тематичних дискусій, круглих столів, волонтерських ініціатив та інтерактивних методів здобувачі отримують можливість не лише здобувати знання про сталий розвиток, а й застосовувати їх на практиці. Це сприяє розвитку критичного мислення, громадянської відповідальності, екологічної свідомості та соціальної активності. Таким чином, вищі навчальні заклади стають платформою для підготовки молоді,

яка здатна робити вагомий внесок у досягнення глобальних Цілей сталого розвитку та забезпечення сталого майбутнього.

Використані джерела і література:

1. Освіта для сталого розвитку [Текст]: науково-методичний посібник. Автор: О. Є. Висоцька. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2011. 200 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloho_rozvytku.pdf?PHPSESSID=1e0c85ao25vn0vvrs7tld5uk17
2. Воробієнко П. П. Роль освіти в досягненні цілей сталого розвитку ООН. *Вісник НАПН України*, 2023, 5 (1). С. 1–8.
3. Коренева І. М. Феномен «Освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. *Український педагогічний журнал*. № 2. 2018. С. 113–120.
4. 17 Цілей Сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
5. Микитюк В. О., Микитюк С. О. Підвищення якості освіти через професійний розвиток викладацького складу у вищих навчальних закладах. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Харків. ДБТУ, 2024. С. 390–391. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/56418/1/konf_ROZVYTOK_BIZNESU_24-390-391.pdf

Реалізація ідей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

*Остапенко А. С., кандидат педагогічних наук, проректор з науково-методичної роботи КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»,
Капустіна Н. О., методист Центру громадянського виховання КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»*

Відповідно до Закону України «Про освіту» метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей. У Законі наголошується на важливості формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору [2].

На необхідності всебічного розвитку особистості акцентується увага й у Законі України «Про дошкільну освіту». Зокрема, діяльність закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) спрямовується на розвиток особистості, обдарувань кожної дитини, досягнення результатів, визначених державним стандартом [3].

У Державному стандарті дошкільної освіти охарактеризовано навички, якими має володіти випускник ЗДО, орієнтовані на сталий розвиток, що виявляються у сформованості в дітей початкових уявлень про сталі дії і поведінку, усвідомленні необхідності збереження ресурсів планети й особистої причетності до цього; розвиненості ефективних звичок соціальної поведінки, економного споживання ресурсів та збереження природи [4].

Сформовані навички передбачають володіння дітьми початковими уявленнями про дії та поведінку, орієнтовані на сталий розвиток в екологічній, економічній та соціальній сферах повсякденного життя; знання про необхідність зменшення марних витрат сировини й кількості відходів. А також уміння пояснити на елементарному рівні необхідність сталого способу власного життя, економного

витрачання води, паперу, електроенергії та як це пов'язано зі збереженням лісових, водних запасів планети, клімату й демонструвати на практиці навички розумного споживання енергії, паперу та води

Завдання закладів дошкільної освіти – сформувати в дошкільників:

- свідомий вибір дій, спрямованих на зміцнення власного здоров'я, відчуття особистої причетності до збереження ресурсів планети і власної країни;
- здатність не лише усвідомлювати важливість правил у суспільному житті, смисл конкретного правила, а й уміння пояснити іншому, чому варто вчиняти так, а не інакше;
- володіння та доречне вживання слова з широкої палітри мовних формул, необхідних для обслуговування різних ситуацій (вітальні слова, слова-звертання, прохання чи пропозиція допомоги, дякування, вибачення тощо);
- виявлення доброзичливого ставлення до людей, які її оточують, намагається підтримувати дружні стосунки з дітьми.

Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, передбачає партнерську взаємодію учасників освітнього процесу ЗДО через:

- формування у дитини поняття про себе як про мешканця планети Земля, від якого також залежить життя всього живого;
- виявлення власної обізнаності та ознайомлення дитини та інших членів родини з інформацією про те, як зберігають природні ресурси та дбають про довкілля в нашій країні та інших країнах світу;
- надання дитині власного прикладу відповідальної, розумної та виваженої поведінки щодо збереження ресурсів у повсякденному житті родини й розв'язання екологічних проблем власної громади;
- активну участь дорослих і дитини в акціях, спрямованих на благоустрій території та збереження довкілля у власній громаді чи місцевості: висаджування рослин, звільненні території від засмічення, підтримування чистоти вулиць і власного приміщення;
- формування в різний спосіб уявлень про екологічні проблеми свого міста, селища.

Разом із тим, щоб підготувати дитину до життя в сучасному суспільстві, необхідно сформувати в неї також природничо-екологічну компетентність – здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів і формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності. Це відображено в змісті Базового компонента дошкільної освіти.

Освіта для сталого розвитку передбачає формування такого способу життя, що склав би основу довготривалого ощадливого розвитку людства. Вона охоплює екологічну, економічну та соціальну проблематику розвитку особистості під кутом зору формування нової системи ціннісних орієнтирів і моделей поведінки підрастаючого покоління та суспільства загалом [6, с. 18].

Згідно з визначенням Світової комісії ООН (Комісії Брундтланд), сталий розвиток (англ. sustainable development) – це розвиток, що забезпечує потреби нинішнього покоління без втрат для майбутнього покоління забезпечувати свої власні потреби. Сталий розвиток у загальнотеоретичному контексті передбачає

погодженість економічного, екологічного та соціального аспектів розвитку суспільства, що сприяє забезпеченню високого рівня якості життя людини.

В Україні проблема освіти для сталого розвитку знаходиться у фокусі уваги багатьох науковців. Так, у працях О. Висоцької, Г. Непеїної висвітлені питання так званої випереджальної освіти в інтересах сталого розвитку, а в дослідженнях Н. Пустовіт і О. Пруцакової розкриті підходи до формування в дітей сталих навичок і поведінки, підготовки педагогів до цієї діяльності.

У роботах О. Бондар, Т. Гардащук, О. Мельника розглядаються деякі загальні положення щодо цієї сфери освіти, а в працях В. Карамушкина, К. Левківського, Л. Нічуговської, С. Степаненка, Н. Тимошенко, О. Фомкіної подаються цікаві рекомендації щодо імплементації освіти для сталого розвитку в закладах вищої освіти.

Основними завданнями освіти для сталого розвитку є:

- засвоєння дітьми, а через них і батьками та самими педагогами надзвичайно важливих навичок екологічно, економічно й соціально доцільної поведінки;
- формування моделей поведінки, звичок, стилю життя, які відповідають потребам сталого розвитку людства.

Така освіта становить не освіту про сталий розвиток, а освіту для сталого розвитку. А це означає, що діти мають не лише знати, а й мати звичку відповідно діяти. Освіта для сталого розвитку спрямована на формування у громадян України сталого, екологічного стилю повсякденного життя в домашньому господарстві, закладі освіти та місцевій громаді.

Упровадження ідей освіти для сталого розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти здійснюється на засадах емпайермент-педагогіки з урахуванням вікових особливостей дітей дошкільного віку шляхом інтеграції цих ідей у різні форми організації життєдіяльності дошкільників.

Основні принципи емпайермент-педагогіки:

- створення умов для формування впевненості у власних силах і можливостях та відповідальності за результати розвитку дитини;
- забезпечення психологічного комфорту дітей під час освітньої діяльності як за допомогою спеціальних прийомів, так і через доступність змісту навчання (за принципом вибору кожною дитиною тих кроків, які вона хоче й може здійснити);
- створення умов для появи в дошкільників ентузіазму та почуття задоволення від результатів групової й індивідуальної роботи, виконання дій і вироблення звичок поведінки, орієнтованих на сталий розвиток, що досягається насамперед завдяки постійному позитивному (як за формою, так і за змістом) зворотному зв'язку [1, с. 6].

Ці принципи гармонічно переплітаються із сучасним розвитком дошкільної освіти на засадах дитиноцентризму, педагогіки партнерства, компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів. Освітній процес у закладі дошкільної освіти, який став на шлях реалізації ідей освіти для сталого розвитку, має будуватися з урахуванням найважливіших ідей концепції сталого розвитку:

- розв'язання економічних, соціальних і екологічних проблем;

- використання людством природних, соціальних і економічних ресурсів таким чином, щоб залишити достатні запаси для майбутніх поколінь.

Навчально-методичне забезпечення впровадження ідей освіти для сталого розвитку в закладах дошкільної освіти забезпечується навчально-методичним посібником «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» з дидактичним матеріалом з освіти для сталого розвитку для використання в роботі з дітьми старшого дошкільного віку (автори: Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пошетун). У 2024/2025 навчальному році серед парціальних програм, посібників, рекомендованих МОН України, 21,35% педагогів ЗДО Харківської області використовують цей посібник, про що свідчать результати опитування Комунальним вищим навчальним закладом «Харківська академія неперервної освіти» педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з метою надання їм допомоги в організації освітньої діяльності з дітьми в сучасних умовах.

Посібник містить методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного віку з метою реалізації ідей освіти для сталого розвитку. Наведено тематичне планування курсу. Зміст освітньої діяльності базується на складниках концепції сталого розвитку: економічному; соціальному; екологічному.

Тематика та зміст уміщених матеріалів відповідають віковим особливостям дітей старшого дошкільного віку та основним підходам до організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Тематичне планування освітнього процесу в межах курсу в групі старшого дошкільного віку – на 18 тижнів. Тематичний план для вікової групи складається з трьох основних тем, що співвідносяться із соціальною, екологічною та економічною сферами сталого розвитку людства.

Також посібник містить детальний опис усіх тематичних днів із розробками його структурних частин (ранкові заходи; спеціально організоване тематичне заняття; відпрацювання дій).

Зміст посібника доповнює комплект ілюстративного матеріалу. Методика їх використання розкривається в посібнику в розділі, присвяченому методиці проведення тематичного дня.

Ураховуючи сучасні прогресивні принципи побудови освітнього процесу, що знайшли відображення в посібнику «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку», шляхом реалізації ідей освіти для сталого розвитку можемо визначити інтеграцію ідей курсу в різні форми спеціально організованої та самостійної життєдіяльності дошкільників (заняття, розваги, бесіди, трудова та дослідно-експериментальна діяльність тощо). Особливості організації освітнього процесу за методикою впровадження цього курсу співпадають із блочно-тематичним принципом планування освітнього процесу, відповідно до якого вихователі закладів дошкільної освіти планують і організовують життєдіяльність дітей дошкільного віку. Тому на етапі підготовки до нового навчального року вихователі старших груп можуть скоординувати теми, визначені курсом для конкретної вікової групи з темами блоків, за якими групується освітній матеріал протягом навчального року. Тематичне заняття, відповідно до методики проведення, носить інтегрований характер, тому вихователь відповідно до розкладу занять у старшій групі може спланувати, який програмовий зміст реалізувати під час його проведення, завдання яких освітніх напрямів реалізувати («Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-

пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва»). Протягом наступних 2-3 тижнів після проведення тематичного заняття вихователь здійснює відпрацювання дій у дітей, інтегруючи ці задачі максимально в усі форми діяльності дітей.

Важливою умовою ефективності упровадження ідей освіти для сталого розвитку в закладі дошкільної освіти є інформування та активне залучення до цього процесу батьків, адже їх думка та підтримка надзвичайно важлива для дітей дошкільного віку. Саме за умови створення системи наступності в роботі закладу дошкільної освіти й батьків можна досягти поставленої мети щодо формування у дітей бажаної моделі поведінки.

Ураховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що впровадження ідей освіти для сталого розвитку в практику роботи закладів дошкільної освіти сприятиме успішній реалізації змісту Базового компонента дошкільної освіти щодо формування ключових компетентностей дошкільників. Зміст курсу гармонійно вплітається в процес формування природничо-екологічної компетентності, навичок, орієнтованих на сталий розвиток, вироблення у дітей навичок екологічно доцільної поведінки, комунікації за ощадливого енергокористування. Кінцевим результатом упровадження курсу та ознайомлення дітей з ідеями освіти для сталого розвитку є такі досягнення:

- сформовані у дітей початкові уявлення про дії та поведінку, що орієнтовані на сталий розвиток, необхідні для свідомого вибору способу власного життя;
- усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження ресурсів Землі та особистої причетності до майбутнього суспільства, природи;
- розвиток у дітей звичок і моделей поведінки, що відповідають сталому розвитку.
- Досягнення таких результатів залежить від особливостей організації діяльності дітей та ставлення самих дорослих до ідей сталого розвитку.

Література

1. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: навчально-методичний посібник для дошкільних навчальних закладів (для вихователів дітей 6-го року життя). Авт.: Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун. Д.: «ЛІРА», 2021. 120 с.
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про дошкільну освіту» від 06.07.2024 № 3788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>
4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти): нова редакція: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>
5. Гавриш Н., Пометун О. Сталий розвиток: стосується кожного. *Дошкільне виховання*. 2018. № 3. С. 2–5.
6. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку: навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та систем післядипломної педагогічної освіти: посібник. Авт.: О. І. Пометун та ін. За ред. О. І. Пометун. Київ. : Педагогічна думка, 2015. 120 с.

Сталий розвиток і економічне зростання країн світу як зміст предметного навчання з географії

*Прилуцька Т. Д., студентка IV курсу бакалаврського рівня вищої освіти
факультету історії і права, освітня програма «Географія в закладах освіти»,
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Анотація. У тезах розглядається важливість інтеграції концепції сталого розвитку в шкільний курс географії. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між економічним зростанням, соціальною справедливістю та збереженням навколишнього середовища. Описано ефективні методи навчання, такі як робота з картами, аналіз статистичних даних і дослідницькі проекти. Зроблено акцент на вихованні відповідального ставлення до використання природних ресурсів.

Ключові слова: сталий розвиток, економічне зростання, географія, екологічна культура, освіта.

У сучасних умовах світ стикається із серйозними глобальними проблемами в екологічній, соціальній та економічній сферах. Для розв'язання цих проблем необхідно впроваджувати нові підходи, що спрямовані на сталий розвиток суспільства, охорону природи, економічний розвиток і досягнення соціальної справедливості. Тому концепція сталого розвитку має бути не тільки важливим політичним і соціальним аспектом, а й ключовим змістом сучасної освіти. Основна ідея цієї концепції полягає в досягненні балансу між економічним зростанням, захистом навколишнього середовища та створенням рівних можливостей для всіх членів суспільства.

У ХХІ столітті біосфера та людство опинилися в зовсім нових умовах існування, які вже мають прояв в особливостях суспільства: методів наукового пізнання, усвідомлення ними екологічної культури життєдіяльності людини в навколишньому середовищі, вироблення в учнів умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення щодо природокористування [1, с. 159].

Шкільний курс географії пропонує ознайомлення учнів із принципами концепції сталого розвитку через тематичні блоки, які стосуються природних ресурсів, демографічних процесів, екологічних викликів і економічних моделей розвитку країн світу. Це сприяє формуванню екологічного мислення школярів, розвитку їхньої відповідальності за стан довкілля та розуміння взаємозв'язку між соціально-економічним розвитком суспільства і природними процесами. Завдяки цьому учні не лише засвоюють базові знання, але й отримують практичні навички, які допомагають їм застосовувати принципи сталого розвитку у власному житті. У шкільній програмі з географії вивчення економічного зростання необхідно для того, щоб допомогти школярам зрозуміти, як різні моделі економічного розвитку впливають на якість життя суспільства та стан довкілля. Економічне зростання є важливим елементом концепції сталого розвитку, оскільки воно безпосередньо впливає на рівень добробуту людей, ефективність використання природних ресурсів і екологічний стан планети, тому для вивчення цієї теми відводиться велика частка навчального часу. Навчальною програмою передбачається, що учні аналізують приклади країн із різним рівнем економічного розвитку: від розвинутих країн із стабільними економічними показниками до країн, що розвиваються, які часто стикаються з такими проблемами, як надмірне використання ресурсів,

соціальна нерівність і екологічні кризи. Так, країни з високим рівнем доходів демонструють стабільний економічний розвиток і активно впроваджують інноваційні екологічні рішення, тоді як багато країн, що розвиваються, перебувають у пошуках збалансованих шляхів розвитку. Це учні повинні чітко розуміти й мати на увазі протягом вивчення курсу географії та подальшого життя.

Для оцінки економічного розвитку в шкільному курсі географії пропонуються такі показники, як валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення, рівень зайнятості, індекс людського розвитку (ІРЛП), індекс гендерної рівності та інші. Їх аналіз допомагає учням глибше зрозуміти зв'язок між економічними процесами, соціальним благополуччям і екологічними ризиками. У результаті школярі формують системне бачення світової економіки, здобувають навички критичного мислення та отримують інструменти для аналізу перспектив розвитку країн у глобальному контексті.

Поява нових інформаційних технологій, пов'язаних із розвитком комп'ютерних засобів і мереж телекомунікацій, дала можливість створити якісно нове інформаційно-освітнє середовище як основу для розвитку та вдосконалення системи освіти [2, с. 145]. Тому сучасна освіта потребує впровадження інтерактивних підходів, які сприяють більш ефективному засвоєнню знань і активній участі учнів у навчальному процесі. Вивчення різних аспектів сталого розвитку та економічного зростання у шкільній географії потребує використання таких методів, як робота над дослідницькими проєктами, аналіз реальних статистичних даних, картографічні дослідження, ділові ігри, а також моделювання економічних і екологічних процесів. Так, школярі можуть працювати з даними про використання природних ресурсів у різних країнах, порівнювати економічні системи, аналізувати результати впровадження екологічних політик. Особлива увага повинна приділятися локальним ініціативам, які демонструють реальні приклади сталого розвитку, наприклад, програми енергозбереження, використання відновлюваних джерел енергії чи створення «зелених» громад. Така діяльність не лише поглиблює знання школярів, але й допомагає їм зрозуміти, як можна застосовувати принципи сталого розвитку у власній громаді чи країні.

Картографічні дослідження є одним із найефективніших способів засвоєння географічного матеріалу. Учні аналізують карти, які відображають розподіл природних ресурсів, промислових центрів, транспортної інфраструктури чи густоти населення, а також вивчають, як географічне положення впливає на розвиток економіки й можливості впровадження політик сталого розвитку. Це дозволяє школярам формувати власні висновки та розуміння взаємозв'язків у глобальному масштабі.

У 2015 році ООН прийняла 17 Глобальних цілей сталого розвитку, спрямованих на вирішення ключових викликів людства. Інтеграція цих цілей у шкільний курс географії дозволяє учням зрозуміти важливість міжнародного співробітництва у подоланні глобальних проблем і усвідомити власну роль у вирішенні таких викликів. Школярі ознайомлюються з такими аспектами, як подолання бідності, забезпечення доступу до якісної освіти, зменшення нерівності, розвиток стійких міст, протидія зміні клімату та іншими. Ці теми розглядаються як у глобальному, так і в локальному контекстах, що допомагає учням краще зрозуміти особливості сталого розвитку в різних регіонах світу.

Також важливо пам'ятати, що екологічна культура, як складний соціальний феномен, формується в тісній взаємодії із системою освіти, яка покликана

вирішувати проблеми передачі поколінням раніше накопичених знань (традиційні функції) і готувати до вирішення тих проблем, з якими суспільство ще раніше не стикалося (інноваційні функції) [3, с. 120]. Це необхідно враховувати під час викладання географії та підготовки вчителів у ЗВО.

Міждисциплінарний підхід до вивчення означених тем дозволяє школярам бачити взаємозв'язок між природничими, соціальними й економічними процесами, розвивати аналітичне мислення та навички вирішення складних проблем.

Одним із головних завдань сучасної географічної освіти є формування екологічного світогляду у школярів. Теми сталого розвитку сприяють усвідомленню важливості відповідального використання природних ресурсів, збереженню екосистем і мінімізації шкоди, яку може завдати господарська діяльність.

Учні вивчають довгострокові наслідки економічної активності та способи їхньої мінімізації. Особливу увагу приділяють екологічним практикам, таким як переробка відходів, упровадження енергозберігаючих технологій, використання альтернативних джерел енергії та збереження біорізноманіття. Це сприяє формуванню відповідального ставлення до природи і практичних навичок екологічного способу життя.

Отже, інтеграція концепції сталого розвитку в шкільний курс географії сприяє не тільки розширенню знань учнів, але й формуванню в них навичок критичного мислення, аналітичного підходу до проблем і відповідального ставлення до прийняття рішень, що забезпечує підготовку нового покоління до активної участі в розбудові майбутнього.

Список літератури

1. Молодиченко, В. В., Сердюк А. М., Молодиченко Н. А. Шкільна екологічна освіта в системі сталого і функціонального розвитку держави. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Педагогіка* (2020): 157–162.
2. Гринчук, А. В., Бачинська Т. О. Виклики сучасних реалій шкільної освіти: проблеми та шляхи вирішення. *Збірник наукових матеріалів LV міжнародної науково-практичної інтернет конференції*. Львів, 2020. С. 142.
3. Пономаренко, Станіслав. Взаємозалежність екологічної культури та екологічної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2 (4) (2020): 119–128.

Штучний Інтелект: можливості та ризики для духовно-інтелектуального розвитку студентів гуманітарних дисциплін

Сладких І. А., доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, кандидат педагогічних наук, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Анотація: Штучний інтелект (ШІ) в останні роки стає невід'ємною частиною освітнього середовища. Його впровадження викликає як інтерес, так і побоювання, особливо в гуманітарних дисциплінах, де питання духовного та інтелектуального розвитку студентів відіграють ключову роль. Тези спрямовані на аналіз впливу ШІ на розвиток особистості студентів, які вивчають гуманітарні дисципліни, через призму духовно-інтелектуальних аспектів їхньої освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, духовно-інтелектуальний розвиток, гуманітарна освіта.

Ключовим аспектом процесу становлення та розвитку особистості є цілеспрямоване формування в індивіда різноманітних особистісних якостей і рис, а також його поведінки. У широкому сенсі під розвитком розуміється весь процес формування особистості, що включає не лише передачу знань і організацію інтелектуально-пізнавальної діяльності, а й духовно-моральний розвиток. Це передбачає оволодіння навчальним матеріалом, розвиток здібностей до критичного мислення, виховання стійких моральних якостей, формування здатності до самопізнання та саморозвитку. Таким чином, розвиток одночасно охоплює як навченість, так і вихованість студентів, забезпечуючи їх гармонійне формування як особистостей. У межах цього підходу розвиток студентів спрямований не лише на передачу інформації та розвиток інтелектуальних здібностей, а й на формування стійких переконань, моральних цінностей і світогляду, що, у свою чергу, сприяє формуванню активної та відповідальної громадянської позиції студентів. У вузькому сенсі розвиток зосереджується на специфічному процесі формування у студентів індивідуальних якостей і властивостей (духовні, моральні, естетичні, санітарно-гігієнічні). Ідеться про розвиток студентів через конкретні методи, спрямовані на виховання певних рис характеру, формування моральних норм поведінки та естетичного сприйняття світу. Виховання в цьому значенні передбачає роботу над такими якостями, як доброта, чесність, відповідальність, повага до інших, уміння дотримуватись особистої гігієни, а також розвинене відчуття прекрасного. Цей підхід вимагає особливих методів реалізації, серед яких значення мають методи переконання, моральні бесіди, приклади з життя, поведінкові вправи, психологічні тренінги та інші педагогічні прийоми. Ці методи спрямовані на практичне застосування і засвоєння певних моделей поведінки, що сприяють формуванню цілісної та гармонійно розвиненої особистості студента. Такий розвиток як у широкому, так і у вузькому сенсі відіграє ключову роль в освітньому процесі, поєднуючи аспекти, спрямовані на інтелектуальний, духовний, моральний та культурний розвиток студентів і є важливою складовою у становленні особистості, розвиваючи в індивідів не лише розумові здібності, але й моральні якості, які формують їх внутрішній світ і орієнтацію на позитивні цінності.

Розвиток особистості нового типу відповідно до сучасних завдань потребує вдосконалення всіх ланок освітнього процесу. Звідси постає актуальна науково-практична проблема щодо пошуку шляхів створення такої педагогічної системи в закладах вищої освіти, результатом функціонування якої має бути синтез наукових знань студентів, набуття необхідних умінь та інтегрованих властивостей, що входять до цієї системи і які будуть проявлятися по-різному в різних видах діяльності майбутніх фахівців за допомогою інформатизації наукової та навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів у сучасних умовах [1, с. 86]. Упровадження цифрових технологій саме в гуманітарну освіту стрімко трансформує академічне середовище. Одним із ключових факторів цих змін стає ІІІ, який пропонує широкі можливості для підвищення якості освітнього процесу та розширення горизонтів навчання.

Програми ІІІ, упроваджені в університетські курси, допомагають збагатити досвід студентів, зробити навчання більш інтерактивним та індивідуалізованим, а також посилити підготовку майбутніх фахівців-гуманітаріїв. ІІІ дозволяє студентам ефективніше аналізувати та інтерпретувати великі обсяги інформації,

знаходити взаємозв'язки у складних даних, а також розробляти оригінальні підходи до вирішення гуманітарних проблем. У галузях лінгвістики, філософії, педагогіки, історії, соціології та культурології штучний інтелект сприяє глибокому вивченню текстів, дозволяє моделювати культурні процеси та створювати аналітичні інструменти, необхідні для аналізу літератури, історичних джерел, лінгвістичних даних та інших матеріалів.

ШІ-технології надають можливості для персоналізованого підходу до навчання, який урахує сильні та слабкі сторони кожного студента. Програми ШІ можуть аналізувати прогрес студентів, їх стиль навчання та темпи засвоєння матеріалу, щоб запропонувати індивідуальні рекомендації. Наприклад, платформа може пропонувати складніші матеріали для просунутих студентів або, навпаки, забезпечити додаткові пояснення та вправи для тих, кому потрібно більше часу на засвоєння теми. Такий підхід дозволяє кожному студенту навчатися на максимально комфортній швидкості, забезпечуючи розуміння матеріалу та підтримуючи високий рівень мотивації.

ШІ-технології відкривають можливості для впровадження інтерактивних методик навчання, включаючи віртуальні симуляції та моделювання історичних подій. У гуманітарних науках такі програми можуть використовуватися для створення віртуальних екскурсів у минуле, аналізу соціальних і культурних явищ, моделювання філософських дискусій та лінгвістичних вправ. Віртуальна та доповнена реальність, інтегровані з ШІ, можуть бути використані для створення віртуальних турів по музеях і бібліотеках, що допомагає оживити навчальний матеріал, сприяє його запам'ятовуванню, робить навчання більш наочним. Такий підхід дозволяє студентам занурюватися в атмосферу епохи або регіону, що є особливо цінним для розуміння історичних і культурних контекстів.

ШІ значно спрощує та прискорює дослідницьку діяльність студентів-гуманітаріїв. Програми машинного навчання можуть аналізувати величезні бази даних і архівні матеріали, виділяючи ключові теми, стилі та патерни з текстів і документів. Це дозволяє студентам гуманітарних напрямів швидше знаходити релевантні матеріали для аналізу, порівнювати тексти, проводити статистичні дослідження та автоматизувати обробку великих масивів даних. Наприклад, аналіз літературних творів за допомогою програм, заснованих на ШІ, дозволяє знаходити взаємозв'язки між сюжетними лініями та культурними особливостями, оцінювати вплив історичного контексту й виявляти авторські особливості.

Однак, вплив ШІ не завжди є позитивним. Для гуманітарної освіти, яка охоплює не лише академічні знання, але й духовне виховання, ШІ представляє низку ризиків: втрата емпатії та людської взаємодії. Програми та системи ШІ можуть замінювати частину викладацьких функцій, що зменшує обсяг живого спілкування між викладачами та студентами. Це може призвести до зниження рівня емпатії та розуміння міжособистісних відносин. Автоматизація та обробка даних несуть у собі ризик втрати особистого підходу до навчання та взаємодії з викладачем. Існує побоювання, що надмірне використання ШІ може замінити живе спілкування, яке є важливою складовою гуманітарної освіти. Крім того, ШІ-програми можуть мати певні упередження, закладені в алгоритми розробниками. Необхідно враховувати ці аспекти, щоб використання ШІ не призвело до зменшення творчого та критичного підходу студентів до аналізу гуманітарних проблем. Постійне використання ШІ може призвести до надмірної залежності від технологій і послабити особисті зусилля в саморозвитку. Студенти можуть стати

пасивними споживачами інформації, замість того, щоб активно досліджувати та інтерпретувати її. Духовний розвиток студентів тісно пов'язаний з традиційними цінностями та досвідом людського спілкування, а технологія ІІІ, орієнтована на ефективність, не завжди враховує ці аспекти. У результаті є ризик поверхневого розуміння питань моралі та етики.

Але ІІІ продовжує розвиватися, і його потенціал у гуманітарній освіті тільки зростає. У майбутньому можливі складніші інтерактивні системи, які не тільки рекомендуватимуть студентам навчальні матеріали, але й активно взаємодіятимуть з ними в процесі навчання. ІІІ може інтегруватись у процеси оцінки знань, розробляти автоматичні тести і надавати студентам зворотний зв'язок щодо їхніх робіт. Можливе також створення цифрових наставників, які зможуть курувати наукові роботи, пропонувати теми досліджень і допомагати в освоєнні складних гуманітарних концепцій.

Використання штучного інтелекту в гуманітарній освіті студентів університетів відкриває нові можливості для розвитку персоналізованого, інтерактивного та науково обґрунтованого підходу до навчання. Програми ІІІ здатні покращити освітній процес, зробити його більш гнучким і адаптованим до потреб кожного студента. Проте важливо враховувати і ризики, пов'язані з цими технологіями, та приділяти увагу підтримці критичного мислення, творчого підходу і моральних цінностей, які залишаються ключовими в гуманітарній освіті. Штучний інтелект чинить суперечливий вплив на духовно-інтелектуальний розвиток студентів, які навчаються за гуманітарними програмами. З одного боку, він може слугувати інструментом для поглиблення знань, критичного мислення та глобального розуміння. З іншого – є ризик послаблення духовних і етичних аспектів освіти, що вимагає відповідального підходу до впровадження ІІІ в навчальний процес. Викладачам важливо знайти баланс, щоб ІІІ підтримував, а не заміняв духовний та інтелектуальний розвиток студентів.

Список літератури:

1. Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах. *Матеріали VI міжнародної науково-методичної конференції*. Київ-Вінниця, 30-31 жовтня 2009 р. Вінниця: ІТЗО МОН України, 2009. 525 с.

Освітня інтеграція мистецтв як інструмент реалізації цілей сталого розвитку

*Юр'єва К. А., професор кафедри музичного мистецтва,
доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди*

Анотація. Розглянуто підходи національних систем освіти України, Колумбії, Сполучених Штатів Америки, Китайської Народної Республіки до освітньої інтеграції мистецтв і різні моделі такої інтеграції, зокрема STEAM. З'ясовано, що залучення дітей і молоді до мистецтва та мистецької діяльності зарекомендувало себе як ефективний шлях формування, з-поміж іншого, актуальних і затребуваних на сучасному ринку праці soft skills. Зроблено висновок, що освітня інтеграція мистецтв може стати важливим інструментом досягнення цілей сталого розвитку.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, освіта, інтеграція, мистецтво, STEM, STEAM.

1 січня 2016 р. світове співтовариство почало реалізацію програмного документа *«Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року»* [29]. Документ, ухвалений Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році, визначив 17 цілей і 169 завдань сталого розвитку. З огляду на специфіку професійної діяльності, нашу увагу насамперед привертає ціль 4: *«Забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання протягом усього життя для всіх»* [29].

Але вже за рік після ухвалення Порядку денного з'ясувалося, що на людство чатують кричущі небезпеки, які спроможні поставити під загрозу не лише сталість розвитку, але й саме існування сучасного світу. Саме тоді, у листопаді 2017 року, світ побачила доповідь Римського клубу з провокативною назвою *«Come on! Capitalism, short-termism, population, and the destruction of the planet»* [30]. Шокована громадськість була змушена усвідомити, що забезпечення сталого розвитку та й просто існування життя на планеті неможливе без докорінних трансформацій, що мають зачепити весь спосіб буття сучасного людства. Для цього наразі життєво важливо кардинально змінити способи мислення та дій, підходи до розв'язання проблем на основі врахування глобального виміру.

Утім, автори скандальної доповіді не лише констатували наявність загроз, але й вдалися до накреслення шляхів порятунку, з-поміж іншого, завдяки *«новому просвітництву»*. За переконанням української дослідниці Л. Горбунової, такий просвітницький вихід із наявної екзистенційної кризи полягає у *«фундаментальній трансформації мислення, результатом якої має стати цілісний світогляд, цілісне бачення складності світу на основі системного підходу»* [20]. І тут варто згадати, що *«Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа” на період до 2029 року»* своєю чергою теж визначила, що *«випускник нової української школи – це цілісна всебічно розвинена особистість»* [10].

Принагідно зазначимо, що ще у 2002 році ЮНЕСКО в програмному документі *«Навчання бути: цілісний та інтегрований підхід до виховання цінностей для людського розвитку ... заради міжнародного взаєморозуміння та культури миру»* винесла на порядок денний докорінні зміни в освітній методології, теорії та практиці, усвідомлюючи наявність певних хиб у розвитку людської цивілізації в цілому. Насамперед ішлося про перенесення акцентів із формування суто утилітарного світосприйняття на формування у дітей і молоді цілісного, холістичного світогляду [28], зокрема засобами мистецтва.

У статті ставимо собі мету, що полягає в короткому огляді основних підходів до освітньої інтеграції мистецтва, які сформувалися останніми роками в Україні та зарубіжжі.

В українській освіті інтеграційні процеси розпочиналися з міжпредметних зв'язків як вияву насамперед внутрішньогалузевої інтеграції. У галузі природничих наук це були, наприклад, міжпредметні зв'язки математики і фізики, фізики й астрономії, біології та хімії, пізніше математики й інформатики тощо; у мистецькій галузі реалізовувалися міжпредметні зв'язки музики та образотворчого мистецтва, літератури та музики, літератури й образотворчого мистецтва та ін. На наступному кроці розпочалося розроблення та поширення інтегрованих навчальних дисциплін, одним із прикладів яких є інтегрований курс *«Мистецтво»*.

В Україні у шкільній мистецькій освіті натхненницею та активним провайдером інтеграції стала Л. Масол, яка, на нашу думку, по суті, очолила цей рух [4; 25].

Компаративні дослідження українських науковців познайомили вітчизняних освітян із досвідом мистецької інтеграції в зарубіжних країнах. Так, Л. Масол [4, с. 8] з'ясувала, що, наприклад, у шестирічній початковій школі Бельгії в межах широкого запровадження інтегрованого навчання мистецтв об'єднуються звичні нам монопредметні блоки музики, малювання, танцю і драми. Польські шкільні навчальні плани не тільки сполучають у єдиному інтегрованому курсі музику та образотворче мистецтво, але й встановлюють широкі міжгалузеві зв'язки мистецтва з мовними і природознавчими дисциплінами, а також навіть із фізичною культурою. У Сполучених Штатах Америки школи багатьох штатів ідуть шляхом об'єднання окремих монопредметних мистецьких курсів під інтегрованою «естетичною парасолькою» [13, с. 70].

Звісно, ми свідомі, що проблематика досліджень освітньої інтеграції не може обмежуватися мистецькою галуззю. Молодому досліднику з Китайської Народної Республіки Чжао Бейбею належить достатньо вдала спроба окреслити найактуальніші в освіті України напрями інтеграції: «практико орієнтовані напрацювання щодо інтеграції до освітнього процесу НУШ ідей сталого розвитку в цілому [1], інтеграції у шкільній природничій освіті [3], підготовки майбутніх учителів до інтегрованого навчання учнів [7], формування в учнів цілісної картини світу засобами інтегрованого навчання [8], використання інноваційних засобів навчання на основі міждисциплінарної інтеграції [9], внутрішньопредметної інтеграції на уроках мовознавчого циклу [12], формування математичної компетентності на уроках літератури [14] тощо» [13, с. 70].

Сьогодні в Україні активно розвивається STEM-освіта [2; 11]. Утім, маємо зазначити, що помітно успішніше STEM-підхід розвивається на рівні вищої освіти. І це характерно не лише для України. Не можемо поки що констатувати прориву і в розиткові напряму STEAM, який покликаний органічно інтегрувати до структури STEM компонент А – ART.

STEM- і STEAM-освіта сьогодні швидко розвиваються практично в усьому світі. І як завжди, розвиток цих інтегрованих підходів не уникнув певних «труднощів зростання».

Наприклад, дослідники з Колумбії W. Krüger і A. Chiappe [23] розглядають STEAM-підхід як один із найбільш ефективних шляхів розвитку навичок XXI століття. W. Krüger і A. Chiappe особливо фокусують увагу читачів на міждисциплінарній і навіть більше на трансдисциплінарній природі STEAM завдяки інтеграції до, по суті, природничо-наукового середовища STEM саме компонента Art. Дослідники вважають, що це дозволило одночасно «використовувати дослідницькі стратегії, залучати досвід співпраці здобувачів освіти та ширший соціальний контекст і ресурси місцевої громади, запроваджувати формувальне оцінювання, гейміфікацію тощо» [5, с. 420].

Та не всі навіть у Колумбії поділяють захват W. Krüger і A. Chiappe від упровадження STEAM-підходу. Їхні співвітчизники J. Cano-Villa, A. Marín-Ríos і A. Mazo-Castañeda [24] все ж таки віддають перевагу STEM підходу, і не лише як більш звичному, а суто з практичних міркувань, оскільки вважають міждисциплінарність STEAM із залученням мистецької складової Art здебільшого суто зовнішньою, декларативною та до певної міри декоративною. Така позиція

дослідників ґрунтується на емпіричних доказах, згідно з якими бажана співпраця представників різних галузей у межах STEAM – викладачів, інженерів, дизайнерів – досі виявляється скоріше епізодичними експериментами, а не тенденцією [24].

Примітно, що в Колумбії I.-C. Ángel-Uribe, C. Ramos-Lizcano, G. López-Molina та Y.-M. Cano-Ruiz зараз наполегливо досліджують інтеграцію науки, технології, інженерії, математики STEM з найрізноманітнішими іншими галузями: гуманітарними науками в цілому – STEM + H, сільським господарством – STEM + Agro тощо [18]. Передбачається, що результати таких пошуків «дійсно зможуть у перспективі заповнити ті лакуни в розумінні глибинних зв'язків між елементами STEM/STEAM, включно з мистецтвом, що не дозволяють сьогодні розкрити й повною мірою використати потенціал інтеграції освіти в галузі природничих, точних, соціальних наук і мистецтва» [5].

Цікаві міркування щодо спільного та відмінного у STEM- і STEAM-підходах та в принципі щодо доцільності впровадження STEAM знаходимо на американському вебсайті запитань і відповідей та одночасно онлайн ринку знань Quora [<https://www.quora.com/>]. Нашу увагу привернули саме дописи успішних інженерів, університетських викладачів, менеджерів високого рівня.

Так, J. Gross, доцент кафедри комп'ютерних наук CSUMB (California State University Monterey Bay), зазначає, що дисципліни STEM мають багато спільного з мистецтвом: усі вони передбачають творчість, створення абсолютно нового, навіть якщо задіяні у творенні процеси різні. Представники STEM добре усвідомлюють неспроможність охопити всі демографічні групи, і мистецтво може допомогти їм залучити різні групи студентів, навіть тих, хто вважає себе недостатньо обдарованим у точних і природничих науках. Нарешті, деякі викладачі STEM захоплюються мистецтвом і хочуть підтримувати його створення, і навпаки [21].

З такою позицією солідаризується магістр комп'ютерних наук A. Chang [16], який отримав диплом з відзнакою magna cum laude в Гарварді. Він визнає, що спочатку скептично ставився до інтеграції мистецтва у STEM. Але, побачивши на власні очі, як працює STEAM у школі його дітей, став прихильником такої інтеграції: «Тут, у самому серці Кремнієвої долини, де більшість батьків орієнтовані на STEM, STEAM не є спробою нав'язати мистецтво, щоб бути на рівних із предметами STEM. STEAM-підхід намагається зробити так, щоб діти усвідомили цінність і силу STEM за допомогою інших сфер, таких як образотворче мистецтво та музика, тому що не кожна дитина відразу захоплюється STEM. Іноді потрібно багато наук, технологій, інженерії та математики, щоб висловити своє художнє бачення» [16].

Проектний менеджер у сфері науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок S. Heckman розмірковує щодо відмінностей STEM і STEAM, а тим часом доходить висновку про їх генетичну спорідненість, взаємозв'язок і, що найголовніше для нашої роботи, про користь мистецтва для тих, хто присвятив своє життя STEM [22]. Для початку автор наводить базове визначення STEM від Департаменту освіти штату Флорида: «Навчання STEM – це цілеспрямована інтеграція науки, технологій, інженерії та математики й пов'язаних із ними практик для створення орієнтованого на учня навчального середовища, в якому учні досліджують і розробляють рішення проблем, а також створюють доказові пояснення явищ реального світу, за допомогою зосередженості на соціальних, емоційних, фізичних і академічних потребах учня через спільний внесок шкіл, сімей та партнерів у громаді» [22]. Водночас S. Heckman бачить дві головні

переваги STEAM, зокрема в шкільній освіті: **«1. Це забезпечує практичне застосування технологій** таким чином, щоб учні могли побачити цінність [науки, техніки, технологій]. Візьміть до уваги, що вся музична індустрія залежить від технологій, починаючи від інструментів і закінчуючи записом і сучасним поширенням. Невеликі мистецькі проєкти з використанням технологій зроблять це очевидним, а також зроблять вивчення STEM цікавим. **2. Це стимулюватиме творчість.** STEM – це принципово творча діяльність, але творчість часто прихована. У дитинстві я любив малювати, і частково це було малювання ідей для автомобілів і літаків (відсутня власне інженерна сторона, тому всі вони були смертельними пастками!). Я рекомендував інженерам пройти в коледжі курс, пов'язаний з мистецтвом, як факультатив. Навчіться, наприклад, грати на музичному інструменті» [22].

Ми разом зі співавторами, аспірантами з Китаю – викладачами мистецьких дисциплін у китайських коледжах, проаналізували нормативні документи, якими регламентується функціонування освітньої галузі в КНР, і дійшли висновку про наявність тенденції до широкомасштабної інтеграції в сучасній китайській мистецькій освіті [6]. У нашій статті [15], а також у праці аспіранта-художника Чжао Бейбея [13] зосереджено увагу на міждисциплінарності й комплексності як важливих методологічних засадах розвитку китайської освіти. Підтвердження такої тези можемо знайти в останній версії *«Стандартів навчальних програм з мистецтва»* (далі – *Стандарти*), ухваленій Міністерством освіти КНР у 2022 р. [31].

Важливо звернути увагу на цільові пріоритети вивчення мистецтва в сучасних китайських школах, визначені *Стандартами*. Упорядники документа зазначають, що ознайомлення з мистецтвом і доступна дітям мистецька діяльність допоможуть у досягненні учнями низки важливих для сьогодення навчальних результатів: «здатність використовувати медіа, технології та унікальну художню мову для вираження та спілкування, виявляти багату уяву, образне мислення для створення творів мистецтва – здатність до художнього вираження» [31]; «розвинене інноваційне мислення, активна участь у мистецькій діяльності, як-от: творчість, перформанс, демонстрація, виробництво тощо, виявлення та вирішення проблем, здатність до творчої практики» [31]; «розуміння історії та культурних традицій різних регіонів, націй і країн, розуміння зв'язку між культурою та побудовою міжнародної спільноти зі спільним майбутнім для людства, а також повага, розуміння та толерантність до культурного різноманіття» [13].

Як бачимо, визначені цілі прямо перекликаються з цілями сталого розвитку, з компонентами STEM, але зміщують центр ваги саме на роль мистецтва. До певної міри ситуацію прояснює стаття дослідниць із Тайваню Tuan Shih-Chen і Kuo Ching-Chih [27], які зазначають, що STEAM-освіта досі не набула широкої популярності ані на Тайвані, ані в КНР. У статті розкрито хід і результати поки що експерименту з п'ятиденної апробації спеціально створеної STEAM-програми «The Chant of Joy Dadaocheng» у роботі з 15 художньо обдарованими учнями [27].

Утім, Китайська Народна Республіка демонструє надзвичайну увагу всього суспільства до естетичного виховання та мистецької освіти молодого покоління. Ми виявили й у своїх працях описуємо системну багаторівневу інтеграцію мистецтва в обов'язковій дев'ятирічній шкільній освіті КНР: 1) інтеграція всередині циклу курсів мистецтва; 2) інтеграція мистецтва з іншими навчальними дисциплінами; 3) інтеграція мистецької діяльності на уроці та в позаурочній

діяльності в стінах закладу освіти, а також у позашкільній соціальній активності мистецького спрямування на рівні місцевої громади [5; 13; 15]. (Варто згадати визначення STEM, надане освітянами штату Флорида, де також зроблено акцент на об'єднанні зусиль школи, сім'ї та місцевої громади). Важливо наголосити, що мистецтво і мистецька діяльність є надзвичайно потужними інструментами формування комплексу найбільш затребуваних сьогодні на ринку праці soft skills: комунікабельність, гнучкість, здатність працювати в команді, дотримуватися професійної етики, самоконтроль, здатність до публічних виступів тощо [19].

«Знання мистецтва буде особливо важливим для інженерів і комп'ютерників у нових галузях промисловості, для тих, хто працює у сфері науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, створює ігри, моделює та навчає», – прогнозує А. Р. Gordon, доктор філософії, доцент кафедри механічної та аерокосмічної інженерії Університету Центральної Флориди, – «Програмісти та інженери все більше об'єднуються з художниками для спільної розробки програмного забезпечення, продуктів, візуалізації тощо» [17].

Отже, в Україні, Сполучених Штатах Америки, Колумбії, Китайській Народній Республіці активно інтегрують мистецтво з дисциплінами різних циклів у змісті загальної середньої освіти. Проте, у кожній країні національні системи освіти виробили свої унікальні підходи до такої інтеграції. Але скрізь мистецтво і мистецька діяльність розглядаються як потужний інструмент формування цілісного світогляду, а також актуальних і затребуваних на ринку праці soft skills, що безпосередньо пов'язано з досягненням цілей сталого розвитку. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням специфіки інтеграції мистецтва в національних системах освіти різних країн.

Список літератури

1. Байдаченко Т. Інтеграція ідей сталого розвитку в освітній процес НУШ. *Методичний путівник Нової української школи: Мовно-літературна освітня галузь*. Ред. І. Цико. Краматорськ : Донецький облППО, Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. С. 28–35. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_putivnyky_nush
2. Вакарін С. Коротка історія STEM/STEAM/STREAM освіти. *Нова українська школа*. URL: <https://nuschool.eu/lessons/elementary/stream/3.html>.
3. Засекіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: Теорія і практика. Київ : Педагогічна думка, 2020. 400 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/729967/3/monografiya_integrachia.pdf
4. Масол Л. М. Нова українська школа: Методика навчання інтегрованого курсу "Мистецтво" у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу. Київ : Генеза, 2019. 205 с. URL: https://www.geneza.ua/sites/default/files/product-images/Metodyky/Masol_Mystetstvo_Metodyka.pdf
5. Новітні тенденції освітньої інтеграції мистецтва: огляд досвіду України, Колумбії, Китаю . І. Литвин та ін. *Методологія сучасних наукових досліджень : Матеріали Ювіл. XX Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 22–23 лют. 2024 р. Харків, 2024. С. 418–423. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11538330>.*
6. Нормативна база сучасного естетичного виховання в Китаї. Го Іцзян та ін. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2020. № 55. С. 102–137. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2020.55.08> (дата звернення: 18.12.2024).
7. Поберецька В. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах до інтегрованого навчання учнів : дис. ... д-ра філософії в галузі педагогіки : 011. Київ, 2021. 304 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Poberetska_V_2022_disertac.pdf.
8. Попова Т. Використання кроссенсів на уроках української мови та літератури. *Методичний путівник Нової української школи: Мовно-літературна освітня галузь*. Ред. І. Цико.

Краматорськ : Донецький облІППО, Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. С. 176–187. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_putivnyky_nush

9. Попова Т. Інтегроване навчання школярів як засіб формування цілісної наукової картини світу. *Методичний путівник Нової української школи: Мовно-літературна освітня галузь*. Ред. І. Цико. Краматорськ : Донецький облІППО, Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. С. 121–128. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_putivnyky_nush

10. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р : станом на 22 серпня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text>.

11. Старенький І. Що таке STEAM-освіта і чому вона така популярна. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/03/26/236224/>.

12. Цико І. Внутрішньопредметна інтеграція на уроках мов і літератур Нової української школи. *Методичний путівник Нової української школи: Мовно-літературна освітня галузь*. Ред. І. Цико. Краматорськ : Донецький облІППО, Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. С. 129–135. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_putivnyky_nush

13. Чжао Бейбей. Образотворче мистецтво в китайській школі: контекст інтеграції. *South Ukrainian art studios*. 2023. № 2. С. 69–74. URL: <https://doi.org/10.24195/artstudies.2023-2.12> (дата звернення: 18.12.2024).

14. Щербатюк В. Методичні прийоми щодо формування математичної компетентності на уроках літератури. *Методичний путівник Нової української школи: Мовно-літературна освітня галузь*. Ред. І. Цико. Краматорськ : Донецький облІППО, Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. С. 172–175. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_putivnyky_nush

15. Юр’єва, К. А. (2021). Сучасні тенденції розвитку мистецької освіти в Китаї. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2021. Вип. 56. С. 126–166. URL: <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2021.56.08>

16. Chang A. Why has STEM become STEAM?. *Quora*. URL: <https://www.quora.com/Why-has-STEM-become-STEAM>.

17. Comparing STEM vs. STEAM: why the arts make a difference. *UCF Online*. URL: <https://www.ucf.edu/online/engineering/news/comparing-stem-vs-steam-why-the-arts-make-a-difference/>

18. Elementos centrales de experiencias educativas con enfoque STEM / C. Ramos-Lizcano et al. *Revista científica*. 2022. Vol. 45, no. 3. P. 345–357. URL: <https://doi.org/10.14483/23448350.19298>.

19. Future of work report: AI at work. LinkedIn, 2023. 30 p. URL: <https://economicgraph.linkedin.com/content/dam/me/economicgraph/en-us/PDF/future-of-work-report-ai-august-2023.pdf>.

20. Gorbunova L. Education for sustainable development: towards a concept and methodology. *Filosofiya osvity. philosophy of education*. 2019. Vol. 24, no. 1. P. 52–78. URL: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-52-78>.

21. Gross J. Why has STEM become STEAM?. *Quora*. URL: <https://www.quora.com/Why-has-STEM-become-STEAM>.

22. Heckman S. How is STEAM different from STEM?. *Quora*. URL: <https://www.quora.com/How-is-STEAM-different-from-STEM>.

23. Krüger W., Chiappe A. Habilidades del siglo XXI y entornos de aprendizaje STEAM: una revisión. *Revista de educación a distancia (RED)*. 2021. Vol. 21, no. 68. URL: <https://doi.org/10.6018/red.470461>.

24. Marín-Ríos A., Cano-Villa J., Mazo-Castañeda A. Apropiación de la educación STEM/STEAM en Colombia: una revisión a la producción de trabajos de grado. *Revista científica*. 2023. Vol. 47, no. 2. P. 55–70. URL: <https://doi.org/10.14483/23448350.20473>.

25. Masol L. Integration? Integration. Integration... Integration! (Polycentric integration of the content of general art education). *Art and education*. 2020. No. 1. P. 20–27. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-1-20-27>.

26. Stickles D. How is STEAM different from STEM?. *Quora*. URL: <https://www.quora.com/How-is-STEAM-different-from-STEM>.

27. Tuan Shih-Chen, Kuo Ching-Chih. “The Chant of Joy Dadaocheng”: A STEAM program for art talented students. *Gifted education international*. 2023. Vol. 39. P. 85–103. URL: <https://doi.org/10.1177/02614294231164826>.
28. UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific. Learning to be: A holistic and integrated approach to values education for human development; core values and the valuing process for developing innovative practices for values education toward international understanding and a culture of peace. Bangkok : UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education, 2002. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127914>
29. United Nations. Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development | department of economic and social affairs. | *Sustainable Development*. 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
30. von Weizsäcker E. U., Wijkman A. Come on! Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet. New York : Springer, 2017. 220+XIV p. <https://doi.org/10.1007/978-1-4939-7419-1>
31. Zhōngguó jiàoyù bù [Chinese Ministry of Education]. (2022). Yìshù kèchéng biāozhǔn: Yìwù jiàoyù [Art curriculum standards: Compulsory education]. Beijing: Normal University Press, 2022. 131 p. URL: <http://www.moe.gov.cn/srcsite/A26/s8001/202204/W020220420582364678888.pdf>

IV. Взаємодія закладу освіти й громади з метою реалізації цілей сталого розвитку

Воєнний екоцид в Україні на прикладі ґрунтового покриву Харківської області: наслідки та перспективи

*Костенко Л. В., учитель географії Харківського ліцею № 23
Харківської міської ради, учитель-методист*

Анотація. Військові дії на території України спровокували масштабну та довготривалу деградацію довкілля, особливо його ґрунтового покриву. Ураховуючи сучасні реалії, метою статті є ознайомлення з дослідженнями у відкритих джерелах впливу бойових дій на стан ґрунтового покриву України на прикладі Харківської області, спроба визначити наслідки такого впливу, запропонувати заходи відродження ґрунтів після війни.

Україна намагається фіксувати й рахувати збитки, завдані військовими діями природі країни. Такий моніторинг є основним видом діяльності військової екології. Російсько-українська війна поставила перед військовою екологією нові завдання: визначити та спрогнозувати вплив військових дій на природу України в коротко- та довгостроковому періодах. І попередні результати цих досліджень дуже невтішні.

Аналіз досліджень впливу бойових дій на стан ґрунтового покриву України та Харківської області є важливим, тому що саме від цього залежить, чи залишиться Україна однією з країн-лідерів за збором і експортом зерна, і які заходи відродження ґрунтового покриву після війни для цього потрібно впроваджувати.

Ключові слова: екоцид, консервація, рекультивация, фітомеліорація.

Види військового впливу на стан і якість ґрунтів та їхні негативні наслідки. Екологічні зміни на територіях бойових дій в Україні тісно пов'язані з важливою складовою економіки: з сільським господарством та його основою – ґрунтами. Уже зараз, за твердженнями спеціалістів, збитки, завдані українському довкіл्लю внаслідок російської агресії, оцінюють у трильйони грн, а збитки, завдані ґрунтам, – у сотні млрд грн. Під час війни ґрунти є однією з найбільш вразливих екосистем. Виділяють декілька головних чинників, які серйозно пошкоджують ґрунти під час воєнних дій: проїзд важкої військової техніки, вибух ракет та інших видів зброї, замінування територій, зведення фортифікаційних споруд тощо. Це чинники прямої дії на ґрунт. Унаслідок цих дій відбувається його руйнування, змінюється не тільки фізична, а й хімічна структура. Також ґрунти втрачають родючість, адже родючий шар ґрунту знаходиться на самій поверхні. Якщо 1 см гумусу утворюється приблизно за 100 років, то для відновлення природної родючості ґрунту потрібен дуже тривалий час.

Як показують дослідження, воєнно-техногенне навантаження на ґрунтовий покрив полягає у механічній деформації ґрунту під час пересування військової техніки. Це викликає ущільнення з пошкодженням гумусового горизонту та має прямі негативні наслідки щодо порушення водного балансу ґрунту, що спричиняє розвиток вітрової та водної ерозії.

Вибухи різних видів снарядів спричиняють значні негативні наслідки на якість ґрунтів. Наприклад, на супутникових знімках Ізюмського району Харківської області на ділянці 1 км² знайшли 480 вирв від снарядів калібру

82 мм, 547 вирв від снарядів 120 мм і 1025 – калібру 152 мм. Вибухами на тій ділянці фронту вивернуто близько 90 000 тонн ґрунту. 250-кілограмова авіабомба, детонуючи, може залишити по собі вирву діаметром до 8 метрів і глибиною до 4 метрів і вивертає близько 375 м³ ґрунту. Під час вибухів шкідливі речовини довго не тримаються в повітрі, а повертаються у вигляді опадів і накопичуються в ґрунтах. Після вибухів залишаються воронки. Сірка, яка є компонентом значної частини боєприпасів, у вигляді порошку залишається в ґрунті, а в контакт з водою перетворюється на сірчану кислоту, у якій гинуть мільйони організмів, що формують верхній живий шар ґрунту й саму екосистему. Токсичні елементи, такі як свинець, кадмій, миш'як і ртуть, будуть вилуговуватися з боєприпасів і зброї та потрапляти в ґрунт. З ростом і розвитком рослини будуть поглинати ці токсичні речовини, вміст яких у десятки разів перевищує норму. Наявність важких металів у ґрунтах – ще один аспект впливу. У місцях бойових дій важкі метали подекуди перевищують норму в 30 разів. Інші елементи, такі як цинк і нікель, будуть серйозно пригнічувати зростання культур. І це тільки частина небезпечних речовин, які роками будуть забруднювати наші ґрунти.

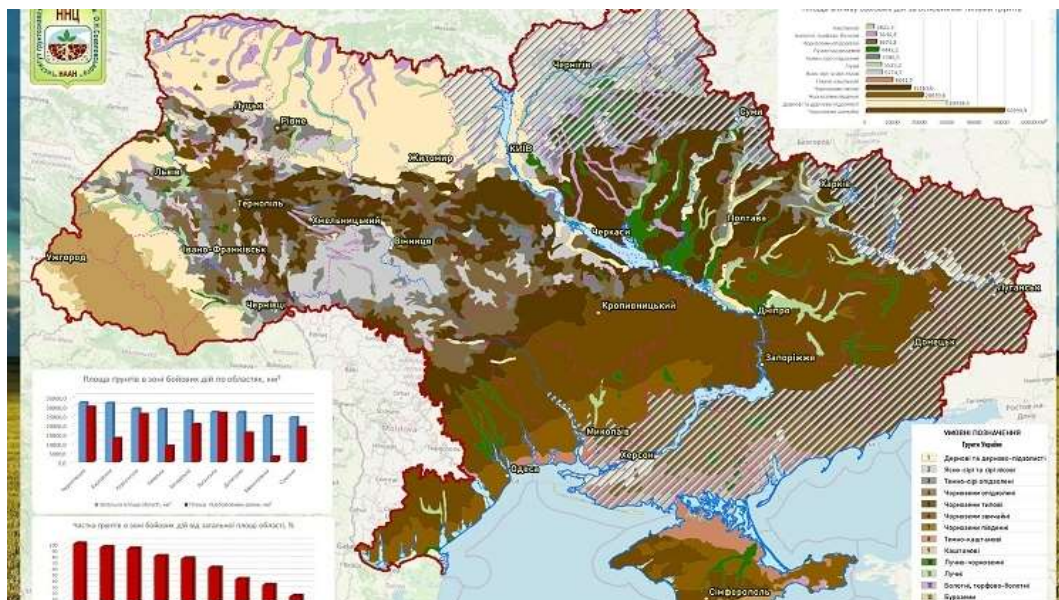
Небезпечними є уламки боєприпасів, саме артилерійські снаряди калібру 120 мм і 152 мм дають відповідно 1600–2350 і 2700–3500 уламків масою від 1 г. Страшну загрозу несуть також снаряди, які не розірвалися. Чавун із домішками сталі є найбільш поширеним матеріалом для виробництва оболонки боєприпасів і містить у своєму складі не тільки залізо та вуглець, а й сірку, мідь та інші компоненти. Небезпеку несе і знищена військова техніка. Вона перетворюється на тонни металобрухту. А це канцерогенне сміття. «Коли війна завершиться, утилізація такої кількості металобрухту стане ще одним викликом. Переробка військового брухту є більш складним і трудомістким процесом», – зазначає Євгенія Засядько з ГО «Екодія».

Усі ці речовини потрапляють до ґрунту, переміщуються до ґрунтових вод і потрапляють до харчових ланцюгів, впливаючи і на тварин, і на людей. Тобто отруєний вибухами ґрунт буде повільно вбивати населення в перспективі. Забруднення ґрунтів може бути прихованою небезпекою. Якщо вчасно не ідентифікувати і не зафіксувати потенційні ділянки забруднення, то шкідливі речовини будуть потрапляти в культури й отруювати врожай, що є прямою загрозою продовольчій безпеці та можливостям експорту України. Саме рослинна продукція є сировиною для виробництва 95% продуктів харчування. А ще вплив війни на ґрунти може скоротити потенційний урожай зерна в Україні на 10–20 мільйонів тонн на рік або до третини, виходячи з довоєнного виробництва від 60 до 89 мільйонів тонн, хоча до війни Україна посідала четверте місце у світі за експортом кукурудзи та п'яте місце за обсягом продажу пшениці, а також була ключовим постачальником продовольства для бідних країн Африки та Близького Сходу, які залежать від імпорту зерна.

Аналіз карти « Вплив воєнних дій на ґрунтовий покрив України (травень 2022 року). Російсько-українська війна призвела до значного пошкодження ґрунтового покриву на великих площах сільськогосподарських земель. За твердженнями фахівців, їхня площа становить 10.5 млн га. Національна академія наук України склала карту «Вплив воєнних дій на ґрунтовий покрив України (травень 2022 року)», на якій показані зміни та пошкодження ґрунтового покриву внаслідок російської військової агресії. Як бачимо, найбільшого ураження зазнали

наші українські чорноземи різних підтипів, тобто саме ті ґрунти, які формують основу аграрного потенціалу України. Найбільше постраждав найродючіший ґрунт України – чорнозем. Збитки від війни можуть призвести до критичної втрати його родючості та відповідно – врожайності. За останні 100 років вітчизняні ґрунти вже втратили близько 30% гумусу, а війна прискорює цей процес. Підвищена токсичність і зменшення різноманітності мікроорганізмів зменшили енергію, яку насіння зернових культур може виробити для проростання приблизно 26%, що призведе до зниження врожайності. За рахунок північних областей також значно постраждали підзолисті та дерново-підзолисті ґрунти, а на півдні – темно-каштанові. Усе це території, які були або є територіями військових дій, у тому числі й ті, що були і є під окупацією.

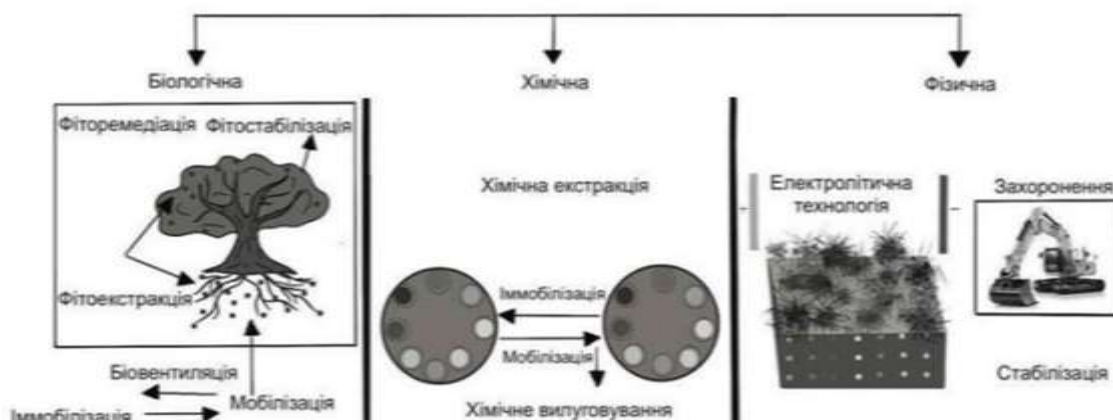
Інтерес представляють діаграми, на яких показані площі ґрунтів у зоні бойових дій по областях у квадратних кілометрах і частка пошкоджених ґрунтів у зоні бойових дій від їхньої загальної площі області у відсотках. Так, найбільші площі постраждалих ґрунтів порівняно із загальною площею областей знаходяться в Чернігівській, Херсонській, Луганській, Сумській, Запорізькій, Донецькій, Харківській, Київській, Миколаївській областях. Перша п'ятірка лідерів пояснюється високою інтенсивністю військових дій у лютому – березні 2022 року та тим, що частина деяких областей залишається й досі окупованою. На другій діаграмі, де у відсотках показана частка пошкоджених ґрунтів від загальної площі області, розподіл інший: Луганська, Чернігівська, Херсонська, Сумська, Запорізька, Донецька, Харківська, Київська та Миколаївська області. На нашу думку, такий розподіл також залежить від наступальних і відступальних дій ворога та окупації територій. Якщо враховувати сучасний стан і ситуацію на фронтах, місця між областями були б розподілені інакше. У цілому, ця карта показує, якої колосальної шкоди нанесли та продовжують наносити окупанти ґрунтовому покриву України.

Типи забруднення ґрунтів України та Харківської області внаслідок військових дій

Фахівці розрізняють чотири типи руйнування ґрунтів. *Механічне* – зміна структури ґрунтового покриву. Воно відбувається, коли родючий шар руйнується або змішується з іншими шарами через риття окопів і траншей. Після таких змін ґрунт втрачає свою родючість, гірше утримує вологу. Зараз до механічного забруднення призводить рух військової техніки. Наслідком цього впливу є ущільнення, заболочування, засмічення території продуктами бойової діяльності. Другий тип – *фізичне* забруднення, тобто зміна властивостей ґрунтів. Він передбачає зміну фізичних параметрів ґрунту внаслідок застосування зброї та військової техніки. Мається на увазі вібраційний, радіоактивний та тепловий вплив. Військова техніка спричиняє вібрації, а вибухи чи пожежі, крім прямих руйнувань, підвищують температурний режим, який визначає вологозабезпеченість рослин. Третій – *хімічне* забруднення, яке відбувається внаслідок витоку палива, продуктів горіння, що осідають на ґрунт із повітря, і токсинів від вибухових речовин у снарядах. Змінюються природні фізико-хімічні параметри ґрунтового покриву: рН, обмін речовин, вміст гумусу. Також зростає концентрація токсичних речовин. Відтак ці землі не можна використовувати в довгостроковій перспективі. Проте вибух боєприпасу – це не лише хімічне забруднення, а й механічне.

Четвертий тип – *біологічне* забруднення, яке призводить до загибелі всього живого в ґрунті, у першу чергу, мікроорганізмів, що відповідають за родючість ґрунту. Фахівці пропонують шляхи відродження ґрунтів залежно від типів забруднення, які представлені на рисунку нижче.

Військові дії принесли Україні багато проблем, серед яких деградація та забруднення ґрунтів. Проте перед «лікуванням» землі варто провести аналіз її забруднення. Без аналізу неможливо визначити, яким чином цю землю можна очистити. Але війна продовжується, тому наразі нереально дослідити всі ґрунти, які зазнали воєнно-техногенного забруднення. Якщо про території, де ведуться бойові дії, мова не йдеться, то на деокупованих землях потрібно спершу провести розмінування. Тому на сучасному етапі гарною ідеєю буде створення теоретичної та законодавчої бази для подальшого очищення земель. Починати роботу потрібно вже зараз.

Два основних підходи до відновлення ґрунтів. У міжнародному досвіді є два підходи: рекультивація та консервація. Робоча група ґрунтознавців, створена українським урядом, підрахувала, що видалення всіх мін і відновлення колишнього стану ґрунту України коштуватиме 15 мільярдів доларів. Тому доречним способом відновлення ґрунтів є *консервація* забруднених і замінованих земель. Це так звані «червоні зони». Створення «червоних зон»

дозволить виконати вимоги законодавства України з консервації земель і запобігання опустелюванню, а також Європейської стратегії захисту біорізноманіття до 2030 року (виведення з обробітку 30% усіх сільськогосподарських земель). Консервація передбачає вилучити понівечені війною ґрунти з обробітку та залишити їх природі на самовідновлення, що зробила Франція, коли відновлювалася після Першої світової війни. Це була територія так званої Верденської битви, яку вперше було названо «Червоною зоною», де досі заборонено займатися сільським господарством. *Другий спосіб* відродження ґрунтів – *рекультивация*. Рекультивация земель – це процес перетворення забруднених земель у придатні для використання угіддя. Спеціалісти «Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського» розробили технологію засадження земель рослинами, що здатні вбирати важкі метали. Таким чином ґрунти поступово будуть самоочищуватися. Але перед тим як вибрати технологію, потрібно провести аналіз наслідків бойових дій. Фахівці пропонують 5 етапів аналізу: 1) ідентифікування землі, пошкодженої бойовими діями; 2) ідентифікування факторів впливу; 3) визначення типу впливу (хімічний, механічний чи фізичний) та наслідків для земель; 4) оцінювання рівня забруднення ґрунтів внаслідок певного типу впливу (наприклад, оцінка засміченості ділянок осколками); 5) оцінювання рівня забруднення ґрунтів. За висновками аналізу забруднення ґрунтового покриття можна обрати оптимальний варіант рекультивации.

Основні технології очищення ґрунтів. Для вибору методики відновлення земель є загальна оцінка їх рівня пошкодження, що передбачає визначення категорії придатності до подальшого використання земельної ділянки (див. таблицю нижче).

На сучасному етапі продовження військових дій в Україні на територіях прикордонних областей, особливо Харківської, рівень пошкодження ґрунтів коливається від середнього до катастрофічного, а щодо категорій – від мало придатних до не придатних. Це змусить Україну відновлювати ґрунтовий покрив протягом величезних коштів і тривалого часу. Ані одного, ані іншого у нас немає, тому потрібно створювати та запроваджувати після війни ефективні, але не дуже дорогі технології, наприклад, фітомеліорацію – це меліорація, що здійснюється шляхом насадження спеціальних рослин (наприклад, бобових рослин для збагачення ґрунту азотом), та інші. Експерти з ґрунтознавства дослідили та підрахували вартість дев'яти технологій очищення ґрунту – від стабілізації до захоронення, остання – найдорожча (1 т – 1 млн доларів). Якщо порівнювати екологічний стан ґрунтового покриття Харківської області у 2021 році із сучасним, можна впевнено констатувати його катастрофічне погіршення та деградацію, і це відбулося внаслідок негативного впливу військових дій.

Основні шляхи відновлення ґрунтів Харківської області. Використовуючи зразки та супутникові знімки, науковці Українського інституту ґрунтознавства та агрохімії підрахували, що війна призвела до деградації щонайменше 10,5 мільйона гектарів сільськогосподарських угідь по всій Україні. Це чверть від усіх сільськогосподарських угідь, включаючи території, які все ще окуповані російськими військами. Що стосується Харківської області, то площа пошкоджених земель може складати більше половини території області.

Рівень пошкодження (% площі ділянки)	Категорії придатності земель	Характеристика забруднених ґрунтів	Використання	Необхідні заходи
Пошкодження дуже низького рівня до 10% площі ділянки	Безумовно придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунті перебуває в межах фонових значень	Ведення сільськогосподарської діяльності. Вирощування будь-яких культур.	Не потрібні
Пошкодження низького рівня 10-25% площі ділянки	Придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунті перевищує фонове значення, але не вище ГДК	Використання під будь-які культури за умови контролю за якістю сільськогосподарської продукції	Проведення агротехнічних заходів для зменшення надходження металів у продукцію (вапнування, застосування органічних і мінеральних добрив)
Пошкодження середнього рівня 25-50% площі ділянки	Мало придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунтах перевищує ГДК при лімітуючому транслокаційному показнику.	Використання під технічні культури без отримання на них продуктів харчування та кормів; Використання під сінокося і пасовища з нормованим випасом	Фіторе mediaція, підбір сільськогосподарських культур, що не накопичують забруднювальні речовини. Проведення агротехнічних заходів.
Пошкодження високого рівня 50-75% площі ділянки	Умовно придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунтах перевищує ГДК у більшості досліджуваних забруднювальних речовинах	Використання під культурні пасовища; вирощування ефіроолійних культур	Протиерозійні, гідротехнічні, фізичні та хімічні рекультивації. Виключити вирощування культур для продовольчих цілей.
Пошкодження катастрофічного рівня 75-100% площі ділянки	Не придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунтах перевищує ГДК за всіма показниками	Вилучення із сільськогосподарського використання. Консервація	Природне відновлення

За попередніми розрахунками спеціалістів, вартість обстеження земель із високим ризиком мінного забруднення та розмінування постраждалих територій, до яких належить Харківська область, оцінюється в 436 млн доларів.

Вартість подальшої рекультивації земель із пошкодженням родючим шаром ґрунту – у 39,6 млн доларів, і цей процес займе десятиліття. Найефективнішими способами відновлення земель є консервація, тобто виведення земель із господарського використання та насадження на цих територіях багаторічних трав, заліснення, тобто поступове повернення до природного стану. Для України в цілому ця стратегія видається малоймовірною, але в нашій області, схильної до ерозії та деградації, консервація необхідна.

Першими кроками щодо відродження ґрунтів Харківської області має бути моніторинг земель для максимального охоплення всієї потенційно ураженої площі з використанням сучасних технологій: 1) високоточні супутникові дані для дистанційного моніторингу та відцифрування ділянок, що зазнали впливу воєнних дій; 2) дрони для дистанційного виявлення та ідентифікації металевих і вибухонебезпечних предметів із метою подальшого розмінування та знешкодження. Це дозволить зафіксувати, відцифрувати і встановити рівень шкоди кожної потенційно небезпечної ділянки території. На нашу думку, найкращим

методом відновлення ґрунтів Харківської області буде вилучення пошкоджених площ із сільськогосподарського виробництва.

Зараз важко оцінити збитки, завдані ґрунту війною. Від початку повномасштабного вторгнення вже зруйновано та продовжує руйнуватись інфраструктура й життя людей. Проте війна становить загрозу для здоров'я українців ще й у довготривалій перспективі - через забруднення довкілля. Серед усіх екосистем, що зазнають негативного впливу від воєнних дій, найбільше страждають шари ґрунту. Вони ж і відновлюються дуже повільно, а воєнні дії ще більше загострюють цю проблему й можуть прискорювати процеси деградації. Ця війна перетворила українську землю на жакливий полігон для випробування різних видів озброєння. Знищення верхнього родючого шару ґрунту внаслідок зміни фізичних, хімічних і фізико-хімічних властивостей – головна проблема впливу воєнних дій на ґрунтовий покрив України та Харківської області.

Список використаних джерел

1. Військова екологія : підручник / за ред. І. М. Хижняка. – Київ : Чалчинська Н. В., 2020. – 677 с.
2. Екологічний портал Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2021/Харківськаобл.pdf
3. Обласна військова адміністрація. Стан навколишнього середовища Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya>
4. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mepr.gov.ua/files/docs/ХАРКІВСЬКА_ОБЛАСТЬ.pdf
5. Природа та війна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna>.
6. Отруйні землі : як росія руйнує довкілля України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/otrujni-zemli-yak-rosiya-rujnuye-dovkillya>
7. Поле бою: як бойові дії руйнують ґрунти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eco.rayon.in.ua/topics/531138-pole-bolyu-yak-boyovi-dii-ruynuyut-ukrainski-grunti>
8. НААН розробила карту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agrotimes.ua/agronomiya/naan-rozrobila-kartu-pro-vplyv-voyennyh-dij-na-grunty/>
9. Наслідки війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/news/20245806-naslidki-vijni-mozhut-ponad-100-rokiv-negativno-vplivati-na-vrozhajnist-v-ukrayini-zvit>
10. Екодія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecoaction.org.ua>

**Реалізація цілей сталого розвитку
в контексті концептуальних перетворень
освітньої системи України**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

Редактор: Тетяна Писаренко

Упорядник: Севіль Семисошенко